

Zdenko Radelić

JEDINSTVENI SINDIKATI HRVATSKE
(1945—1946)

Jedinstveni sindikati Hrvatske (1945—1946)

ZDENKO RADELIC

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, SFRJ

UVOD

Sindikalne organizacije u razdoblju od 1945. do 1946. godine izgrađivale su se istodobno s izgradnjom novog društva, koje je svoje temelje postavilo u četvorogodišnjoj borbi protiv okupatora i kvislinga. Ta je činjenica najviše utjecala na sam karakter i ulogu sindikata u Jugoslaviji. Nemamo namjeru upuštati se u definiranje samog termina »sindikat«, već navodimo dva osnovna elementa na kojima se temelje sve sindikalne organizacije pa i Jedinstveni sindikati radnika i namještenika Jugoslavije i Hrvatske: 1/ borba za zaštitu svojih članova; 2/ unapređivanje životnih i radnih uvjeta. Iz njih proizlaze svi ostali elementi, a njihovom međuodnosu, naglašavanju jednog elementa na račun drugog i načinu njihovog oživotvorenja obilježja daje karakter samog društva i ukupan odnos sindikata prema njemu, koji može biti, pojednostavnjeno rečeno, usmjeren na ispravke i kontrolu mjera kojima se određeno društvo izgrađuje i potvrđuje, ili na korjenito mijenjanje društvenih odnosa. Na pitanje koliko je politička pobjeda radničke klase, zapravo Komunističke partije Jugoslavije, kao revolucionarne snage koja je potencijalnu moć i težnje radništva podigla na onaj nivo, koji je dozvoljavao njihovo ostvarivanje, omogućila iskazivanje specifičnosti i otvaranja novih prostora djelovanja sindikatu, morat će potpunije odgovoriti buduća istraživanja. U ovom radu, koji je ograničen ne relativno kratak period od dvije godine, pokušat ćemo, uglavnom, događajnom rekonstrukcijom postaviti tek okosnicu zbivanja u sindikatu u njegovom početnom razdoblju, kada se organizacijski izgradio, učvrstio i definirao svoju ulogu.

Razumijevanje okolnosti u kojima je došlo do osnivanja Jedinstvenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije nije moguće bez ukazivanja na neke značajke sindikalnog pokreta u predratno vrijeme.¹ Prije svega treba u prvi plan istaći razjedinjenost sindikalnog pokreta koji je, pod utjecajem raznih stranaka, bio organizacijski razbijen u više sindikalnih organizacija. Podijeljenost se, uglavnom, temeljila na ideološkim razlikama, mada se ne smije zapostaviti ni razjedinjavajuće djelovanje strukovnog principa organiziranosti

¹ Vidi o tome radove *Josipa Cazija* [u: Bio-bibliografija Josipa Cazija, Vukovar, 1969] i *Bosiljke Janjatović* [u: *Časopis za suvremenu povijest*, 1, 1982; Biobibliografija radnika Instituta, 110—116].

koji je prevladavao u tadašnjim sindikatima. Sukobljeni stranački interesi su, dakako, bili nauštrb radničkog i sindikalnog pokreta. Upravo zato je osnivanje jedinstvene sindikalne organizacije bio jedan od glavnih ciljeva koji je KPJ, naravno u izmijenjenim uvjetima, ostvarila 1945. godine a izražavao se u samom imenu — Jedinствени sindikati radnika i namještenika Jugoslavije (JSRNJ).

Logika revolucionarnih promjena, realiziranih u specifičnom narodnooslobodilačkom ratu u kojem je KP, kao njegov organizator i vodeća snaga, »nametnula« drugim političkim strankama i pokretima izdajničku ulogu, ukoliko je nisu već odigrale ili se pasivizirale, potpuno je marginalizirala utjecaj onih sindikalnih organizacija, čije je djelovanje vođeno interesom klasnog mira. Zato nas ovdje zanimaju samo sindikati koje su organizirale i vodile komunističke i, dijelom, socijalističke snage. Njihovo iskustvo proizašlo iz praktične i teorijske djelatnosti imalo je bitnu ulogu u artikuliranju uloge JSRNJ. Granica koja je razdvajala ta dva, bez sumnje, najznačajnija pravca u sindikalnom pokretu bilo je, svakako, pitanje odnosa prema revoluciji. Dakako, riječ je o koncepcijama koje su bile uobličavane unutar političkih stranaka — Komunističke partije Jugoslavije i Socijalističke partije Jugoslavije — koje su, nakon toga, imale biti realizirane različitim načinima djelovanja sindikalnih organizacija pod njihovim utjecajem.

Revolucionaran pravac zastupali su komunisti i njihova se koncepcija zasnivala na uvjerenju o nužnosti nasilnog mijenjanja kapitalističkoga društvenog uređenja. Pitanja razine razvijenosti društva, tehničko-tehnološkog nivoa, brojnosti radničke klase i radnih masa u najamnom položaju, njihove kvalifikacijske strukture i kulturno-obrazovne razine potisnuta su u ime komunističke koncepcije. Komunistička je partija usmjerena na osvajanje radničkih masa zastupanjem radikalnih zahtjeva, dosljednom borbom za poboljšanje radnih i životnih uvjeta zaposlenih, angažmanom intelektualnog potencijala u kulturnoj i odgojnoj djelatnosti, u kulturnim i sportskim društvima, ali i u novinama i literaturi. Tako su se stvarali preduvjeti za preuzimanje vlasti. Kadrovska partija, organizirana na »poluvojnim principima«² i s visokom razinom samopožrtvovanja njezinih članova, nadoknađivala je nerazvijenost radničke klase radikalizmom svojih zahtjeva. KP je pomoću sindikata vodila bitke za poboljšanje radnih i životnih uvjeta, ispravljanje socijalnih nepravdi i proširenje radničkih prava. Kombinirajući dosljednu borbu za svakodnevne interese radničke klase s izgrađivanjem vizije budućega pravednijeg socijalističkog društva zapravo je proširivala bazu nosioca planirane revolucije. Ekonomska je borba za poboljšanje položaja radništva, osim rezultata u poboljšanju kvalitete života unutar starog društva, bila i polazište za revolucionarne promjene koje su svoje pretpostavke pronašle u narodnooslobodilačkoj borbi.

Sindikalni pokret pod komunističkim utjecajem težio je obuhvaćanju svih radnika, bez obzira na kvalifikacijsku strukturu. Takvoj je koncepciji, zapravo, odgovarao industrijski princip organiziranja za koji se zalagala KP, dok su socijalisti, prije svega, u skladu sa svojom koncepcijom društvenih promjena, težili ka strukovnom principu.

² Dušan Bilandžić, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Zagreb 1985, 140.

Naime, socijalisti su polazili od teze da se socijalizam može graditi samo u uvjetima visoke razvijenosti proizvodnih snaga, kulture i civilizacije uopće. »Govorili su da ne mogu nepismeni i polupismeni radnici upravljati državom i privredom, graditi socijalizam i razvijati kulturu.«³ Tek nakon zadovoljavanja osnovnih pretpostavki socijalizma, smatrali su socijalisti, radnici će sve više sudjelovati u upravljanju industrijom pomoću mješovitih odbora poduzetnika i radnika. »Kada radništvo postane zrelo da upravlja industrijom ono će preuzimati sve više funkcije poduzetnika. Kapitalisti će postepeno odumirati, jer klasa koja nema više nikakve društvene funkcije odumire. Tako će nastati socijalizam industrijske demokracije koji pretpostavlja visoke kulturne, intelektualne i moralne sposobnosti radnika. To je socijalizam evolucije, socijalnih reformi, parlamentarne i industrijske demokracije.«⁴ Navedeno opredjeljenje determiniralo je sindikalni pokret pod utjecajem socijalista, prije svega, u smjeru okupljanja radništva s višom kvalifikacijskom strukturom s ciljem rješavanja isključivo ekonomskih problema,⁵ dok je šire političko djelovanje označeno kao aktivnost koja nadilazi granice sindikalne organizacije, jer vodi ka razbijanju jedinstva radničke klase.

U predratnim godinama KP je, nakon napuštanja ideje o ilegalnim sindikatima, izborila odlučan utjecaj u Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu, najjačoj sindikalnoj organizaciji u vremenu uoči rata⁶, te je nakon potpune prevlasti u NOB-u dala osnovno obilježje novoj organizaciji — Jedinstvenim sindikatima radnika i namještenika.

OSNIVANJE JEDINSTVENIH SINDIKATA RADNIKA I NAMJEŠTENIKA HRVATSKE⁷

Kada je začeta ideja da se osnuju sindikati u novoj Jugoslaviji *teško je odrediti na osnovi poznatih dokumenata*. Same pripreme za njihovo organiziranje započele su u drugoj polovici 1944. godine, i na osnovi toga možemo pretpostaviti da je ponovno okupljanje radnika i namještenika, uglavnom, zavisilo od ratnih prilika koje su potpuno okupirale rukovodstvo KP i NOB-a i odgađale

³ *J. Cazi*, Na političkoj liniji Komunističke partije, URSS i rad komunista u njemu, Zagreb 1973, 290.

⁴ Isto.

⁵ »Sindikalne organizacije, gotovo u pravilu, i to one koje su djelovale pod vodstvom socijaldemokrata, odnosno socijalista, bile su najviše zainteresirane na okupljanju kvalificiranih radnika. To je u uvjetima međuratne Hrvatske bilo u velikoj većini zanatsko radništvo i tanak sloj industrijskih radnika. Ti socijalistički orijentirani sindikati i nastali su uglavnom među kvalificiranim zanatskim radnicima, a njima su se najprije priključili i drugi kvalificirani radnici. Socijaldemokratski vođe, odnosno socijalisti, imali su u prvom planu, što se tiče rada u sindikatima, zaštitu ekonomskih interesa radnika i njihovo prosvjeđivanje u okviru zakonskih mogućnosti građanskog društva.« Polazili su od teze »da je pravi proletarijat u Hrvatskoj malobrojan i prema tome ima malo radnika koji su svjesni svoje pripadnosti radničkoj klasi to znači skloni sindikalnoj organiziranosti [...]«, *B. Janjatović*, Sindikalni pokret u Hrvatskoj u razdoblju između dva rata i radnici i seljaci, *Časopis za suvremenu povijest*, I, 1974 (27—37), 32.

⁶ URSS je uoči zabrane 1940. godine imao oko 150.000 članova, *B. Janjatović*, Sindikalni pokret u Jugoslaviji do 1941. god., Zagreb, bez god. izd., 48.

⁷ Opširnije o tome u našem radu istog naslova, vidi zbornik *Oslobođenje Hrvatske 1945. godine*, Zagreb 1986, 367—377.

osnivanje JSRNJ sve do vremena konačnog oslobađanja većih područja, kako opasnost od ratnih operacija više ne bi mogla remetiti aktivnost za njegovo organiziranje i djelovanje. Tek oslobađanjem većih dijelova jugoistočnih područja Jugoslavije stvorene su osnovne pretpostavke za neometan rad sindikalne organizacije.

U Hrvatskoj se djelatnost na osnivanju sindikata do kraja 1944. godine odnosila, uglavnom, na okupljanje kadrova. Tako je u listopadu u Topuskom Centralni komitet KPH, vjerojatno na inicijativu Centralnog komiteta KPJ, osnovao Sindikalnu komisiju Hrvatske.⁸ Mada nismo uspjeli pronaći dokumente koji bi govorili o širini i djelokrugu rada Komisije, može se zaključiti, na osnovi posrednih podataka, da se uloga komisije više iscrpljivala u davanju prijedloga o koncepciji sindikata i njihovoj razradi te ostvarenju odluka koje su donosili najviši organi KP, nego što je samostalno djelovala na formiranju sindikalne organizacije. Na području Hrvatske vodeću je riječ imao CK KPH koji je usmjeravao cjelokupnu aktivnost na organiziranje sindikalne organizacije, od davanja inicijative za njeno formiranje pa sve do sazivanja sindikalne konferencije, na kojoj je izabran Zemaljski akcioni odbor, dakako, u vezi s CK KPJ i neposrednim angažmanom članova Sindikalne komisije Hrvatske i nižih partijskih organa. Isto tako, može se konstatirati da nije bilo čvršće povezanosti između najviših sindikalnih tijela na nivou Jugoslavije, tj. Centralnog sindikalnog akcionog odbora i, kasnije, na Općezemaljskoj sindikalnoj konferenciji izabranog Glavnog odbora JSRNJ sa Sindikalnom komisijom, te akcionih sindikalnih odbora. Međutim, njihov zadatak da se povezuju »s radnicima federalnih jedinica u cilju stvaranja jedinstvenih sindikata«,⁹ u Hrvatskoj je preuzeo Marko Belinić, kao član Glavnog odbora, ali i, što je bilo mnogo važnije, kao član CK KPH.

Istodobno s aktivnošću na pripremama za osnivanje organizacije, već u listopadu 1944. godine započelo je organiziranje radničkih odbora koji su formirani u okviru Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte. Ti su odbori »predstavljali prvi vid organiziranosti radničke klase«¹⁰ i prethodili su osnivanju sindikata, pa se stoga i naglašavao njihov privremeni karakter.¹¹ Osim vremenske podudarnosti u aktivnostima na osnivanju radničkih odbora i priprema za osnivanje sindikata,¹² često su sama imena tih odbora otkrivala da se na terenu nije uvijek pravila razlika između tih dviju organizacija. Tako su nastajali »sindikalni odbori radnika« i »odbori radnika«,¹³ što je bila posljedica nejednakog shvaćanja direktiva, ali i, što želimo naglasiti, velike podudarnosti u ulozi radničkih odbora i sindikata.

⁸ Arhiv Jugoslavije (dalje AJ), SSJ-117-307/1867, Izvještaj Sindikalne komisije Hrvatske, 9. III 1945.

⁹ Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (dalje: ACK SKJ), 1944/721, 30. XII 1944.

¹⁰ Vojislav Čirković, Jedinstveni sindikati Jugoslavije i njihova uloga u periodu obnove (1944—1946), *Istorija XX veka*, XIV—XV, Beograd (337—399), 341.

¹¹ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (dalje: AIHRPH), KP-297/933, II partijsko savjetovanje za Oblast Dalmacije, 28. XI 1944.

¹² AIHRPH, KP-117/854, Zapisnik Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, 8. XI 1944; Drago Gizdić, Dalmacija 1944—1945, Zagreb 1964, 738.

¹³ *Ź. Cazi*, Na liniji Komunističke partije Jugoslavije, URSS i rad komunista u njemu, Zagreb 1978, 396.

Radnički odbori, osnivani u oslobođenim dijelovima Slavonije i Dalmacije, angažirali su radnike na obnovi industrijskih pogona i radionica, u natjecanju u radu na normalizaciji privrede i povećanju produkcije. Organizirali su opskrbu živežnim namirnicama i posebna predavanja sa ciljem odgoja radnika u skladu s političkim promjenama.¹⁴ Osim toga, u njihovom djelokrugu rada bila je i borba za jačanje radne discipline i protiv nemarnog odnosa prema sredstvima za rad. Pri tome su inzistirali na produženju radnog vremena,¹⁵ kako bi se što prije omogućila normalizacija života stanovništva i opskrba boraca na fronti, ali i na pomoći upravama poduzeća.

Što je, zapravo, razlikovalo radničke odbore od sindikalnih organizacija? Čini se da je moguće zaključiti da se razlike nisu iskazivale u djelatnosti tih organizacija, u ciljevima i načinu djelovanja, već upravo u privremenoj namjeni i organizacijskoj neizgrađenosti samih radničkih odbora. Naime, specifičnost je bila u njihovoj organizacijskoj nepovezanosti i u nepostojanju viših organa sa centralnim tijelom na čelu, koje bi povezivalo radničke odbore i nadvladavalo njihovu rastrkanost.¹⁶ Tu prazninu u organizacijskoj strukturi popunile su partijske organizacije svojom mrežom organizacija.

Potkraj 1944. godine CK KPJ pojačano se angažirao na osnivanju sindikata. Najvažniju ulogu dobio je Centralni sindikalni akcioni odbor, izabran 31. prosinca na radničkom zboru u Beogradu, koji je dobio ovlaštenje da pripremi i sazove Općezemaljsku sindikalnu konferenciju Jugoslavije,¹⁷ što je održana od 23. do 25. siječnja 1945. godine u Beogradu.¹⁸

Na konferenciji su postavljeni temelji jedinstvenoj sindikalnoj organizaciji Jugoslavije, koja je obuhvatila sve radnike i namještenike u industrijskim i zanatskim poduzećima, državnim i privatnim, uključujući službenike i prosvjetno-intelektualne radnike. Konferencija je postavila sindikatu niz zadataka: pomoć fronti za konačno oslobođenje zemlje pod parolom »sve za frontu — sve za pobjedu nad fašizmom«; mobilizacija masa u obnovi zemlje; razvijanje brige za životne probleme zaposlenih, prije svega u poboljšanju opskrbe, socijalnog osiguranja, rješavanju stambenih pitanja, borbe protiv spekulacije i crne burze; podizanje političke svijesti i kulturnog nivoa radnika. Posebno su razrađeni zadaci u donošenju niza socijalnih mjera kao što su uvođenje osmosatnog radnog dana, donošenje radnog zakonodavstva, plaćeni godišnji odmor, zaštita omladine i učenika u privredi, higijenska i tehnička zaštita, jednakost žena s muškarcima, centralizacija socijalnog osiguranja pod rukovodstvom države i obuhvaćanje svih radnika i službenika.¹⁹

U Privremenom statutu, koji je Konferencija prihvatila, sažeti su zadaci i ciljevi Jedinštenih sindikata: »Zadatak sindikalnog saveza u sastavu Jedinštenih sindikata jeste aktivno učestvovanje u obnovi privrede, svestrano

¹⁴ AIHRPH, KP-116/732, Organizacioni izvještaj Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, 1944.

¹⁵ V. Čirković, nav. djelo, 338.

¹⁶ Ipak, zabilježen je i podatak o povezivanju radničkih odbora na nivou kotara. Vidi J. Cazi, nav. djelo, 397.

¹⁷ *Borba*, 1. I 1945; ACK KPJ, 1944/721, Depeša CK KPJ, 30. XII 1944; 1944/722, Depeša CK KPJ, 30. XII 1944.

¹⁸ *Rad*, 25. I 1941, 1.

¹⁹ Isto; vidi i V. Čirković, nav. djelo, 344 i Branko Petranović, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, Beograd 1969, 185 i 34.

pomaganje organa narodne vlasti na izgradnji i učvršćivanju demokratske federativne Jugoslavije, staranje o poboljšanju materijalnog položaja radnika i namještenika i svestrani rad na njihovom kulturnom podizanju.²⁰ Konferencija je označila početak procesa pojačane aktivnosti na organiziranju sindikalnih organizacija širom zemlje i postavila osnovne koordinate njihova djelovanja pri čemu se osjećao snažan pečat ratne situacije i posljedice ratnog razaranja.

Potkraj siječnja 1945. godine pri oblasnim komitetima KPH Slavonije i Dalmacije formirane su sindikalne komisije.²¹ Pokrivenost mrežom sindikalnih organizacija uglavnom je ovisila o veličini oslobođenog teritorija, pa je najviše sindikalnih organizacija osnovano na području Dalmacije i Slavonije i to, u prvom redu, u centrima s većim brojem radnika, industrijom i sindikalnom tradicijom. Održavali su se radnički zborovi na kojima su birani akcioni odbori za osnivanje sindikata, a oni su se angažirali na osnivanju podružnica po poduzećima i ustanovama, upisivanju članova, formiranju mjesnih odbora i mjesnih sindikalnih vijeća. Iz dokumenata je vidljivo da se sindikat unatoč prevladavanju organizacijskih poslova u svojoj aktivnosti ubrzo angažirao na pripremanju radnih akcija za obnovu porušenih zgrada i industrijskih postrojenja, pokretanju natjecanja u radu, na otvaranju radničkih domova i kulturno-prosvjetnom radu te organiziranju proslave 1. maja.

Već u toj fazi rada sindikata, kada, zapravo, u Hrvatskoj organizacijska izgradnja još nije završena, pokazali su se prvi problemi, koji su se javljali i u kasnijem razdoblju. To se, u prvom redu, odnosi na problem nedostatka kadrova. Nedostatak osposobljenog sindikalnog kadra, koji bi imao radno iskustvo u predratnim sindikalnim organizacijama, potenciran je činjenicom da je najsposobniji kadar bio uključen u rad državnih i partijskih organa, ili je bio u operativnim jedinicama Jugoslavenske armije. Osim toga, velik broj aktivista i funkcionara revolucionarnih sindikata predratne Jugoslavije poginuo je u borbi ili u progonima. Zato su se javljali zahtjevi za profesionalizacijom kadrova koji bi se bavili samo sindikalnim radom.²²

Problem kadrova došao je do izražaja i u vezi s aktivnostima na pripremanju sindikalne konferencije za Hrvatsku. CK KPJ zatražio je već potkraj 1944. godine da se u Splitu održi zbor radnika na kojem bi se iniciralo osnivanje sindikata.²³ To se pitanje razmatralo i u Sindikalnoj komisiji Hrvatske, pa je odlučeno da se konferencija održi u siječnju ili u veljači 1945. godine.²⁴ No, s obzirom na ratnu situaciju, ali i zbog velike opterećenosti kadrova koji su tu zamisao imali provesti, konferencija se nije u tom razdoblju mogla organizirati.²⁵ Ta se prilika ukazala tek nakon daljnjih uspjeha u ratnim operacijama i proširenju oslobođenih područja. Zato je CK KPH održao, 29. ožujka 1945. godine, sjednicu, koja je najvećim dijelom bila posvećena osnivanju sindikata na predstojećoj konferenciji. Prihvaćen je stav da se na

²⁰ Privremeni statut JSRNJ, bez mj. i god. izdanja, 9.

²¹ AIHRPH, KP-298/1002, Zapisnik Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, 18. I 1945; KP-117/793, Zapisnik Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, 30. I 1945.

²² AIHRPH, KP-298/1047, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Šibenik, 5. IV 1945.

²³ ACK SKJ, 1944/721, Depeša CK KPJ, 30. XII 1944.

²⁴ AJ, SSJ-117-307/1867, Izvještaj Sindikalne komisije Hrvatske, 9. III 1945.

²⁵ Posebno je bio opterećen drugim dužnostima Marko Belinić, koji je i rukovodio svim pripremanjima. Usmena izjava autoru, svibanj 1985.

konferenciji odredi da dva najvažnija zadatka sindikalne organizacije budu angažiranje svih snaga za oslobođenje zemlje i rad na njenoj obnovi.²⁶

Nakon višemjesečnih priprema i odgađanja, 11. travnja 1945. godine, održana je u Splitu Zemaljska konferencija Jedinštenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije za Hrvatsku. Glavni referat o značaju i zadacima sindikata održao je Marko Belinić, član Glavnog odbora JSRNJ i Centralnog komiteta KPH, a Ivo Senjanović, član Financijske kontrole GO JSRNJ, izvještavao je o njegovoj organizacijskoj strukturi.

Na Zemaljskoj konferenciji naglašavana su ona ista pitanja kojima se bavila Općezemaljska konferencija JSRNJ. U središtu pozornosti bili su problemi nadnica, radnog vremena, natjecanja i udarničkog rada, uvjeta rada, socijalnog osiguranja i kulturno-prosvjetnog uzdizanja. Nakon diskusije, 180 delegata prihvatilo je zaključke Općezemaljske konferencije, Privremeni statut i izabralo Zemaljski akcioni odbor na čelu s predsjednikom JSRNJ za Hrvatsku Markom Belinićem.²⁷ Isti je dan izabran i Izvršni odbor Zemaljskog akcionog odbora.²⁸

Konferencija je sindikalnim organizacijama postavila ove zadatke: »1. da se odmah pristupi gdje god je to moguće i čim će biti moguće na čitavom području Hrvatske stvaranju jedinstvenih sindikalnih organizacija u poduzećima, radionicama, ustanovama i mjestima; 2. da se poduzmu sve mjere za brzu i efikasnu pomoć našoj armiji na frontu da bi ona mogla hitno očistiti zemlju od ostataka fašističkih bandi. Da bi se stvorili uslovi za bolji život radničke klase i cjelokupnog naroda, te povećala pomoć fronti, organizirati udarnički rad u poduzećima, radionicama i poljoprivredi; 3. Pružiti punu pomoć vladi na izgradnji i učvršćenju narodne vlasti. Mobilizirati sve snage radničke klase za pomoć vladi na izgradnji razorene industrije, cesta, željeznica i mostova. Naročito mobilizirati na ovim zadacima radničku omladinu. 4. Učešćem u Jedinstvenoj oslobodilačkoj fronti jačati jedinstvo i bratstvo naših naroda, a naročito jačati savez radničke klase i seljaštva. 5. Izabranom akcionom sindikalnom odboru za Hrvatsku stavlja se u zadatak da izvrši sve potrebne pripreme za saziv Zemaljske sindikalne konferencije za Hrvatsku koja će odrediti smjer sindikalnog djelovanja i izabrati Zemaljski odbor Jedinštenih sindikata radnika i namještenika za Hrvatsku. Nadalje stavlja se u zadatak akcionom odboru da odmah pristupi sređivanju materijala za provođenje izbora za radničke i namješteničke povjerenike. 6. Svi akcioni odbori u poduzećima, radionicama, ustanovama i mjestima da odmah pristupe aktivnom radu na sređivanju životnih pitanja radnika, namještenika, činovnika i naučnika.«²⁹

²⁶ AIHRPH, KP-42-III/3198, Zapisnik CK KPH, 29. III 1945.

²⁷ Članovi Zemaljskog akcionog odbora bili su: Marko Belinić, Stjepan Šalamon, Ivan Senjanović, Milan Žugelj, Tomo Nikšić, Jozo Poduje, Franjo Debeuc, Marija Gržetić, Dragutin Bogdanić, Ljubo Faust, Stanko Radovanović, Katica Stanša, Franjo Culjak, Ante Domatov, Marija Šoljan, Ivan Fletc, Marijan Radić, Joco Radaković, dr Branka Oreščanin, ing. Dragan Carić, Marijan Šokičić, Mato Matok, Ante Alujević i Đuro Cvetković, AJ-117-307/1867, Izvještaj o radu Zemaljskog akcionog odbora JSRNJ za Hrvatsku, 28. IV 1945.

²⁸ Članovi IO Zemaljskog akcionog odbora bili su: Marko Belinić, Milan Žugelj, Ivan Senjanović, Stjepan Šalamon, Ivan Fletc, Mato Matok, Franjo Culjak, Marija Šokičić, Franjo Debeuc, Marija Gržetić, Tomo Nikšić i Jozo Poduje.

²⁹ *Vjesnik*, 14. IV 1945, 14.

Iz navedenih zaključaka vidljivo je da je Konferencija u sažetom obliku odredila prioritete zadatke sindikata, pri čemu su organizacijsko jačanje sindikata i težnja za obuhvaćanjem što većeg broja članova dobili poseban naglasak. S obzirom na to da se veći dio teritorija još uvijek nalazio pod okupacijom, i da je tek predstojalo definitivno oslobođenje zemlje, shvatljivo je isticanje važnosti pružanja pomoći Jugoslavenskoj armiji u završnim borbama. Specifičnost uloge sindikata u tome izražavala se u djelatnosti na podsticanju radnika da se njihovim povećanim naporom, prije svega udarničkim radom, natjecanjem, dobrovoljnim radom i produženjem radnog vremena što brže obnove razorena industrijska postrojenja, zgrade i prometne veze, što je dobilo posebnu važnost u razdoblju nakon rata.

ORGANIZACIJSKA STRUKTURA JSRN JUGOSLAVIJE

U razdoblju od 1945. do 1946. koje ovdje obrađujemo organizacija sindikata bila je određena načelima i rješenjima Privremenog statuta, koji je prihvaćen na Prvoj zemaljskoj sindikalnoj konferenciji. Mada su do kraja 1946. godine provedene neke promjene u samoj organizaciji, osnovni principi sadržani u Privremenom statutu nisu se mijenjali.³⁰ To su bili ovi principi:

1. princip dobrovoljnosti,
2. princip demokratskog centralizma,
3. industrijski princip.

Pogledajmo njihova osnovna obilježja:

1/ Princip dobrovoljnosti svakom je zaposlenom radniku i službeniku koji je prihvatio statut, pravila i odluke sindikalnih foruma i pridržavao se njihovih odredbi omogućivao slobodno pristupanje u članstvo sindikata, djelovanje u njemu i istupanje iz njega;

2/ princip demokratskog centralizma podrazumijevao je najširi demokratizam u sindikatu, stvaralački angažman svih članova u fazi stvaranja zaključaka, njihovo dosljedno izvršavanje u fazi provođenja, izbornost svih rukovodećih organa, podnošenje izvještaja nižih organa višim, ali i viših organa članstvu, te obvezu nižih organa da provode odluke viših;

3/ industrijski princip izražavao se u obuhvaćanju svih zaposlenih jedne industrijske grane ili djelatnosti, bez obzira na struku i kvalifikaciju u njoj zaposlenih, u jednom savezu. Osnova čitave organizacijske strukture bilo je poduzeće ili ustanova. U njima su se osnivale osnovne organizacije sindikata — podružnice (platišta u slučaju nedovoljnog broja članstva).

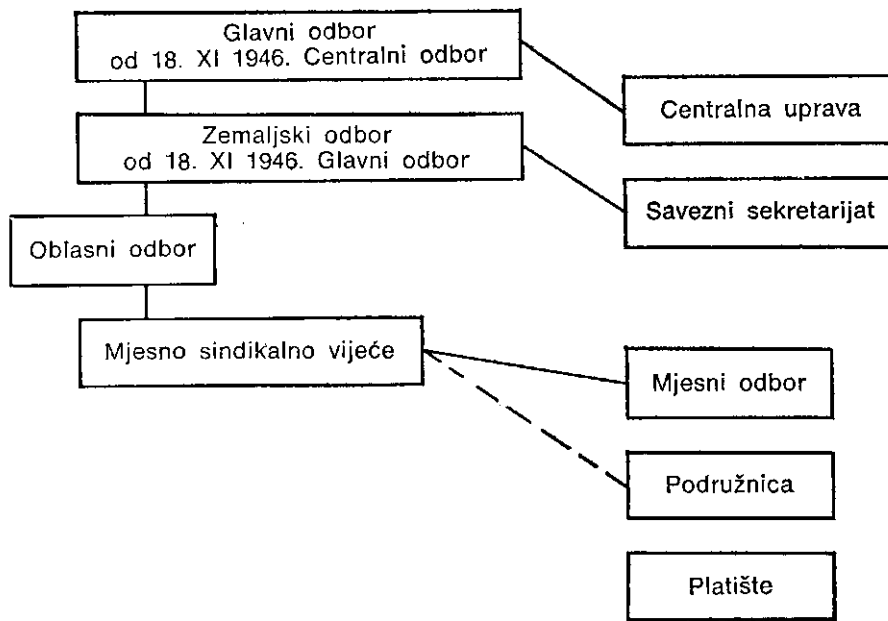
Podružnicom, koja je obuhvaćala najmanje 15 članova, rukovodila je uprava ili upravni odbor od 5 članova.³¹ Na čelu svih podružnica jednog saveza osnivali su se mjesni odbori saveza ili sindikata.³² Na teritoriju pojedine

³⁰ Privremeni statut JSRNJ, bez god. i mj. izdanja; AJ-SSJ-117-397/2436, Pregled razvitka i aktivnosti sindikalnog pokreta od oslobođenja do danas.

³¹ Odlukom IV plenuma Glavnog odbora JSRNJ uprave su se preimenovala u upravne odbore. IV plenum održan je 16. do 18. studenog 1946. godine.

³² Naziv sindikat za pojedinačne saveze počeo se kasnije uvoditi, unatoč tome što već i samo ime JSRN sadrži upravo taj termin, koji je, konačno, bio uvriježen u svakodnevnom govoru i štampi.

ORGANIZACIJSKA SHEMA JSRNJ

federalne jedinice ili, kasnije, republike, njih je povezivao sekretarijat ili Savezni sekretarijat sa 5 ili 9 članova. Savezni sekretarijat bio je, ujedno, i izvršni organ centralne uprave, koja je rukovođila određenim savezom u cijeloj zemlji. Centralna uprava sastojala se od plenuma i izvršnog odbora. U mjestima gdje su postojale najmanje dvije podružnice različitih saveza ili dva mjesna odbora (MO) osnivala su se mjesna sindikalna vijeća (MSV), koja su povezivala sve sindikalne organizacije u mjestu, brinula se za opće i zajedničke poslove, te održavala vezu sa zemaljskim odborima određene federalne jedinice ili republike.

U autonomnim oblastima osnivali su se oblasni odbori koji su povezivali mjesna sindikalna vijeća na teritoriju te oblasti. Rukovodeći sindikalni organ na području federalne jedinice bio je zemaljski odbor (ZO), koji se birao na zemaljskim kongresima. Iz svojih redova zemaljski odbor birao je izvršni organ — Izvršni odbor (IO ZO).

Sindikalnom organizacijom između dva kongresa, koji je bio najviše rukovodeće tijelo i imao se održavati svake dvije godine, rukovodio je Glavni odbor (GO) od 29 članova. Između sebe članovi GO JSRNJ birali su Izvršni odbor (IO GO JSRNJ) od 13 članova s predsjednikom i 6 sekretara, koji su činili Sekretarijat IO GO JSRNJ.

Radnici i namještenici svoje su članstvo zasnivali upisom i uplatom članskog uloga — članarinom, koju je Glavni odbor određivao jednako za cijelu zemlju.

Podružnice su zadržavale samo 5% prihoda od članarine. Mjesni odbori davali su 2% mjesnim sindikalnim vijećima, dok su za svoj rad zadržavali 20%. Isto su tako i savezni sekretarijati od obračuna podružnica zadržavali 20%, Zemaljskom odboru predavali 5%, a ostatak slali centralnoj upravi. Centralne uprave davale su Glavnom odboru 15% a od toga je 10% išlo u poseban Centralni borbeni fond.³³ Raspodjela financijskih sredstava bila je usklađena s organizacijskim rješenjima po kojima je vertikalna linija organizacije (podružnica — mjesni odbor — savezni sekretarijat — centralna uprava) bila više orijentirana na rješavanje konkretnih pitanja, dok je horizontalna linija (mjesno sindikalno vijeće — zemaljski odbor — glavni odbor) bila predviđena za rješavanje općih i zajedničkih poslova.

Na Prvoj zemaljskoj sindikalnoj konferenciji bilo je određeno da će JSRNJ biti sastavljen od 21 saveza, ali je već 12. ožujka 1945. godine rasformiran Savez intelektualnih radnika i namještenika i osnovano šest novih.³⁴ Tako je sve do Četvrtog plenuma GO JSRNJ, održanog 18. studenog 1946. godine, djelovalo 26 saveza,³⁵ kada se njihov broj smanjio na 24.

BROJČANO STANJE JSRNJ ZA HRVATSKU U RAZDOBLJU OBNOVE

Čini se da će za prve dvije godine razdoblja Jedinštenih sindikata radnika i namještenika biti najteže rekonstruirati brojčano stanje njegovih članova, broj zaposlenih i cjelokupnog stanovništva Hrvatske. Nedostatak statističkih izvora i nepouzdanost podataka iz sindikalnih izvještaja onemogućavaju, za sada, da kvantitativni pokazatelji budu čvrsta osnova ili polazišta za pojedine konstatacije. Nešto je bolja situacija s podacima za cijelu Jugoslaviju, mada samo s onima koji se odnose na cjelokupno stanovništvo, dok kod sindikalnih nema veće razlike. Iako su izvori i metode prikupljanja ionako oskudnih podataka upravo za naše razdoblje najupitniji, koliko zbog nedovoljnih informacija iz tog vremena, toliko i zbog različitih pristupa u njihovom obuhvaćanju i sređivanju, ipak ćemo pokušati kombinacijom i preračunavanjem podataka ilustrirati stanje sindikata u Hrvatskoj.

Statistiku ili, bolje rečeno, evidenciju svojih članova, organizacija i organa JRSN vodio je od samih početaka svoga postojanja. Kao i svaka druga organizacija masovnog karaktera, i sindikalna je organizacija pitanjima kretanja brojnosti svojih članova posvećivala veliko značenje. Svaki izvještaj sindikalnih organizacija trebalo je da sadrži i dio koji se odnosio na organizacioni sektor i on je, gotovo u pravilu, započinjao brojčanim podacima o određenoj organizaciji. Na tom mjestu trebalo je prikazati brojčani odnos zaposlenih i članova sindikata i odgovoriti, ako je bilo potrebno, koji su uzroci polaganog porasta članstva ili njegovog rada. Znači upravo su kvantitativni podaci mogli poslužiti kao lakmusov papir uspješnosti ili neuspješnosti sindikalne

³³ Centralni borbeni fond bio je zapravo fond iz kojeg su se imali financirati štrajkovi. Očito je da su se u organizacijskoj shemi preuzimale odredbe prijeratnih sindikata, bez obzira što taj fond od samog početka nije služio svojoj svrsi.

³⁴ AJ-SSJ-117-31/95, Zapisnik sjednice IO GO JSRNJ.

³⁵ Vidi V. Čirković, nav. djelo, 337—399.

djelatnosti među zaposlenima. I osnivački kongresi ukazali su na nužnost što šireg obuhvaćanja svih zaposlenih, pa je upravo sveobuhvatnost potencijalnih članova sindikalne organizacije bila jedan od njenih glavnih ciljeva, što je bilo u funkciji uspješnosti sindikata.

Izveštaji sindikalnih organizacija donose, uglavnom, podatke o broju članova, pri čemu je često upozoravano na nepotpunost podataka uslijed nedostataka izvještaja nižih organizacija, dok rjeđe saznajemo koliki je bio broj zaposlenih u određenom kraju. Osim toga, treba upozoriti na to da nisu sačuvani, ili nisu bili dostavljeni, mnogi izvještaji, mada je postojala obveza mjesečnog izvještavanja. Na žalost, kontinuiteta nema ni među izvještajima Zemaljskog odbora JSRNJ za Hrvatsku. Uz to, potpunu zabunu unose pojedini dokumenti sa, po svemu sudeći, prilično proizvoljnim brojkama.

Dok za 1945. godinu postoje barem približno točni podaci, za 1946. godinu postoji niz podataka, koji međusobno poništavaju svoju vjerodostojnost. Koji dokumenti donose točnije podatke teško je reći. Provjera traženjem relacija između sindikata u Hrvatskoj i sindikata u Jugoslaviji može dati samo približne procjene, jer se i kod cijele organizacije postavlja pitanje vjerodostojnosti pojedinih brojki, s obzirom na to da i tu postoje, i to ne male, razlike. Ipak, krenimo redom.

Podaci za 1945. godinu nisu međusobno suprotstavljeni, i mada se u nekim dokumentima naglašava njihova nepotpunost, možemo smatrati da odražavaju realnu situaciju.³⁶ Međutim, za 1946. godinu postoji niz dokumenata s različitim podacima, i onih izvještajnog karaktera,³⁷ i onih s rezimiranim podacima koji obuhvaćaju duže razdoblje.³⁸

Ako pretpostavimo da su dokumenti koji su nastali u kasnijem vremenu i odnose se na duže razdoblje vjerodostojniji, a na temelju podataka iz takvih dokumenata sačinili smo donju tabelu, možemo posumnjati u točnost brojki, koje donosi, npr., »Popis kotarskih i mjesnih sindikalnih vijeća u NRH.«³⁹ Naime, u njemu se navodi da je u lipnju 1946. godine u JSRNJ za Hrvatsku bilo 292.438 članova, što približno odgovara broju koji se spominje u knjizi »Drugi kongres SSJ za Hrvatsku«,⁴⁰ ali u odnosu na podatke koje donosi »Naprijed« od 1. lipnja 1946. godine⁴¹ i dokumente Prvog kongresa JSRNJ za Hrvatsku,⁴² prilično odskake bez obzira na to što među njima postoje tri mjeseca vremenskog razmaka. Osim toga, u usporedbi s brojem članova JSRNJ za

³⁶ AJ-SSJ-117-307/1867, Izvještaj ZO JSRNJ za Hrvatsku, 14. VII 1945; AIHRPH, VSSH, Članstvo, razni materijali, tabele, 1946; AJ-SSJ-117-395, Razvoj SSJ; SSJ-117-385/2373, Stvaranje novog jedinstvenog sindikalnog pokreta u zemlji.

³⁷ AIHRPH, VSSH, Popis kotarskih i mjesnih sindikalnih organizacija u NRH, 1946; VSSH, Članstvo, materijali, tabele, 1946; AJ, SSJ-117-307/867, Brojno stanje članstva za mjesec mart 1946; *Naprijed*, 1. IV 1946, 22, »Prvi slobodni sindikalni kongres Hrvatske«; AIHRPH, VSSH, »Organizacioni izvještaj i organizacioni problemi«, 1946; *Glas rada*, 8. V 1946, 19, »Naši sindikati važan oslonac države«.

³⁸ AJ, SSJ-395/2388, Razvoj SSJ; II kongres NFH, Zagreb 1949; 2. kongres SSJ za Hrvatsku, Zagreb 1949; A-J, SSJ-117-385/2373, Stvaranje novog jedinstvenog sindikalnog pokreta u zemlji.

³⁹ AIHRPH, VSSH, 1946.

⁴⁰ Zagreb 1949, 27. Navodi se broj od 297.027 članova.

⁴¹ 253.198 članova.

⁴² Navodi se isti broj od 253.198 članova.

isto razdoblje, i to ako uzmemo u obzir najviše brojke, npr. 840.000 članova,⁴³ jer i tu su prisutne velike razlike, taj broj od 292.438 članova doima se pretjeranim, te se i ostali podaci približni tom broju moraju odbaciti.

Možda se objašnjenje zaista velikih razlika krije u različitom pristupu pri izvještavanju. Naime, u sindikalnoj terminologiji razlikovali su se pojmovi »organizirani članovi« ili, jednostavnije »članovi« od pojma »plaćajući«. Dok su »organizirani« ili »članovi« bili uvedeni u popis i nakon toga se kao takvi i dalje smatrali bez obzira na plaćanje članarine, ubrzo je uveden naziv »plaćajući«, koji se odnosio isključivo na one članove, koji su redovito uplaćivali članarinu kupovinom sindikalnih markica. Pretpostavljamo da je šaroliko izvještavanje sindikalnih organizacija, pri čemu nisu naglašavali kojega se kriterija pridržavaju pri popisivanju članova, dovelo do velikih razlika u izvorima. Tako se, npr., u jednom izvoru navodi broj od 197.834 članova za ožujak 1946. godine,⁴⁴ što približno odgovara broju »plaćajućih« iz izvještaja za Prvi kongres JSRNJ za Hrvatsku — 197.625, gdje se istodobno govori o 253.198 članova.⁴⁵

Ako je naša pretpostavka točna, možemo ustvrditi da izvještaji s višim brojevima govore zapravo o upisanim članovima (»organizirani«, »članovi«), dok se oni s nižim podacima odnose na članove koji su redovito plaćali članarinu (»plaćajući«) i time potvrđivali svoje članstvo u JSRNJ.

Uz to, razlike su se pojavljivale i zbog različitog vremena izvještavanja, a zbog naglih promjena i rokovi od mjesec dana predstavljali su razdoblja u kojima je moglo doći do velikih razlika. Ipak, unatoč takvom objašnjenju postoje podaci koje ne znamo objasniti.⁴⁶

U našoj tabeli s podacima o broju članova JSRNJ za Hrvatsku opredijelili smo se za one niže brojke, koje se, kao što smo već rekli, odnose, najvjerojatnije, na plaćajuće članove. A samo njih, po našem mišljenju, zapravo možemo računati kao prave članove.

Mjesec, godina	Zaposleni	Članovi sindikata	%
Srpanj 1945.	100.410	77.540	77,2%
Kolovoz 1945.		113.829	
Potkraj 1945.		163.841	
1946.	250.000	197.834	79%

Daljnji proračuni pokazuju da su zaposleni u srpnju 1945. godine činili oko 2,8% cjelokupnog stanovništva, dok su na sredini 1946. godine postigli 7%. Članstvo se sindikata u istom razdoblju, znači od srpnja 1945. do sredine

⁴³ AJ, SSJ-117-385/2373.

⁴⁴ AJ, SSJ-117-307/1867, Federalna Republika Hrvatska, Brojno stanje članstva za mjesec mart 1946, 1946.

⁴⁵ AIHRPH, VSSH, Organizacioni izvještaj i organizacioni problemi, 26—28. V 1946.

⁴⁶ Npr. podatak objavljen na Drugom kongresu NFH da je u NRH 1946. godine bilo 170.498 zaposlenih. Ako bi ta brojka bila točna, svi podaci o broju članova sindikata u Hrvatskoj za 1946. godinu morali bi biti odbačeni!

1946. godine, u strukturi stanovnika kretalo od 2,2% do 5,5% stanovništva Hrvatske.⁴⁷

Prilažemo i tabelu s brojem podružnica, mjesnih odbora i mjesnih sindikalnih odbora.⁴⁸

Mjesec, godina	Podružnica	MO	MSV
Srpanj 1945.	580		
Kolovoz 1945.	1.064	115	50
Prosinac 1945.	1.015	197	73
Ožujak 1946.	2.228	228	98

ORGANIZACIJSKI RAZVOJ JSRNJ ZA HRVATSKU (11. travnja 1945—25. siječnja 1947)

Nakon osnivanja Zemaljskog akcionog odbora poduzeti su koraci da se sindikalne organizacije osnuju u dotad oslobođenim krajevima. Naime, sve do kraja rata na tlu Hrvatske organizacijsko širenje sindikata slijedilo je uspjehe na vojnom polju. Upravo su ti uspjesi pripomogli da se Zemaljski akcioni odbor, organizacijski učvršćen i kadrovski ojačan, neposrednije uključi u formiranje sindikata u Dalmaciji, gdje se najviše uznapredovalo u odnosu na ostala područja. Zato je Zemaljski akcioni odbor odlučio da se na tom području, do oslobođenja ostalih krajeva, sindikalni rad najjače intenzivira.⁴⁹

Već potkraj travnja održane su okružne sindikalne konferencije u Dubrovniku, Šibeniku, Zadru, ali i Gospiću na kojima su izabrana okružna tajništva ili sekretarijati. Ista takva konferencija bila je sazvana i za okrug Split.⁵⁰ Zemaljski akcioni odbor (ZAO) u svibnju je odlučio da se osnuju još okružni sekretarijati za Kordun i Baniju, Slavoniju, Primorje, Gorski kotar i Istru, Zagorje i Međimurje, dok bi ostala područja ostala pod njegovim direktnim rukovodstvom. Osim toga, donijeta je odluka o formiranju svih 26 sindikalnih saveza koji su predviđeni odredbama Privremenog statuta. Članovi ZAO, ali i aktivisti izvan njega, bili su zaduženi da preuzmu taj zadatak. Svjesni nedemokratičnosti izbora naglašavali su privremenost djelovanja tako izabranih sekretarijata sve do vremena kada će se normaliziranjem prilika iz mase članova izdvojiti budući rukovodioci sposobni za takve funkcije.⁵¹ U skladu s odlukama sindikalnog rukovodstva članovi Zemaljskog odbora pomogli su u daljnjem širenju sindikalnih organizacija na područjima gdje su se nakon

⁴⁷ Proračuni su, dakako, približni, a izrađeni su na osnovi podataka iz knjige Jugoslavija 1945—1946, Statistički pregled, Beograd 1964.

⁴⁸ AIHRPH, VSSH, Opći mjesečni pregled o članstvu svih saveza, 1946. I ovdje upozoravamo na stanovite razlike koje se pojavljuju u drugim dokumentima.

⁴⁹ AIHRPH, SSJ-ZSD-1, Zapisnik Izvršnog odbora ZAO, 12. IV 1945.

⁵⁰ AIHRPH, VSSH, Izvještaj o formiranju okružnih sindikalnih sekretarijata u Okrugu Šibenik i Lika, 27. IV 1945; Izvještaj o formiranju Okružnog tajništva Dubrovnik, 27. IV 1945; Zapisnik IO ZAO, 25—27. IV 1945.

⁵¹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZAO, 24—25. V 1945.

oslobođenja stvorili uvjeti za rad sindikata. Tako su se osnovale organizacije u Hrvatskom primorju,⁵² Slavoniji,⁵³ Čakovcu, Ludbregu, Novom Marofu, zagorskim rudnicima, Varaždinu i dr.⁵⁴

Ubrzo se pokazalo da je nedostajanje kadrova s iskustvom u sindikalnom radu jedan od osnovnih problema koji će u dužem razdoblju pratiti JSRNJ. Taj se nedostatak nastojao najbezbolnije prevladati u početnom periodu pojačanim angažmanom samog rukovodstva. Zato je ZAO odlučio da se njegovi članovi na duže vrijeme pošalju u one krajeve gdje je bila najveća potreba za tom vrstom pomoći. Pokazalo se da je situacija u Dalmaciji, gdje se, očito, prvenstvo u osnivanju sindikalnih organizacija nije moglo pretvoriti u tako kratkom roku u prednost, u Istri, posebno Samoboru, Karlovcu, Dugoj Resi, Sisku i Petrinji najviše zahtijevala intervenciju rukovodstva.

S obzirom na loše prometne veze Dalmacije sa zaleđem i Zagrebom uskoro se počela razmatrati mogućnost da se u Splitu formira poseban sekretarijat Zemaljskog odbora za Dalmaciju,⁵⁵ što je bilo u skladu sa Statutom JSRNJ. Novoosnovano tijelo bi imalo zadatak da rukovodi sindikalnom organizacijom u tom dijelu Hrvatske, da poveže okružne sekretarijate i predstavlja međustепенicu između njih i Zemaljskog odbora (ZO).⁵⁶ Već 22. srpnja u Splitu bila je sazvana Prva oblasna sindikalna konferencija za Dalmaciju, na kojoj je izabran Sekretarijat.⁵⁷

I Istra je imala specifičan status ali prije svega zbog vojne uprave i podjele njenog teritorija na dvije zone »A« i »B«, pa je i pristup u sindikalnom organiziranju bio specifičan. Sa formalnopravnog gledišta Istra nije bila dio Jugoslavije pa se nije moglo primijeniti jugoslavensko zakonodavstvo i, kasnije, Ustav. Na to je upozorio i predsjednik Zemaljskog odbora JSRNJ za Hrvatsku Marko Belinić na zajedničkoj sjednici njegovih članova i tajnika saveznih sekretarijata.⁵⁸ U formalnom pogledu, dakako, ni sindikat u Rijeci i Istri nije bio sastavni dio JSRNJ. Međutim, koliko god je nesređena situacija bila prepreka ujedinjavanja, ipak nije mogla onemogućiti uključenje sindikalne organizacije Istre u Jedinственe sindikate radnika i namještenika Jugoslavije. U cijelom razdoblju nakon oslobođenja JSRNJ je pružao materijalnu i stručnu pomoć.⁵⁹

⁵² AIHRPH, VSSH, Izvještaj o formiranju podružnica JSRNJ u zadarskom okrugu, 22. V 1945; VSSH, Zapisnik ZAO JSRNJ za Hrvatsku, 24—25. V 1945.

⁵³ Isto.

⁵⁴ AIHRPH, VSSH, Izvještaj o radu oko stvaranja jedinstvenih sindikata u okrugu Varaždin, 28. V 1945.

⁵⁵ Potkraj proljeća iz naziva ZAO otpao je naziv »akcioni«. Iz dokumenata se ne može razabrati kada je donesena odluka o tome, ali može se pretpostaviti da je to bilo na početku lipnja.

⁵⁶ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 29—30. VI 1945; VSSH, Izvještaj Okružnog sekretarijata Split, 1945.

⁵⁷ AIHRPH, VSSH, Zapisnik Prve oblasne sindikalne konferencije za Dalmaciju, 22. VII 1945.

⁵⁸ AIHRPH, VSSH, Zapisnik sjednice članova ZO JSRNJ za Hrvatsku i tajnika zemaljskih saveza, 18. i 19. VII 1945. Svakako bi bilo potrebno sindikatu u Istri i Rijeci posvetiti posebno istraživanje s obzirom na posebnost njegovog razvoja u tim krajevima.

⁵⁹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik Savjetovanja ZO JSRNJ za Hrvatsku i delegata sindikalnih organizacija u Hrvatskoj, 8. X 1945.

Zemaljski je odbor od samog početka podijelio rad između svojih članova kako bi se stvorile pretpostavke za efikasno djelovanje i omogućilo razgraničenje odgovornosti. Tako su podijeljena zaduženja za rad u zadrugarstvu, kulturno-prosvjetnom radu, kulturi, socijalnoj politici i organizacijskoj djelatnosti.⁶⁰ Samim tim rješavao se i problem opterećenosti članova koji su u pravilu bili angažirani i u partijskim i frontovskim organizacijama. U namjeri da što brže riješi problem nedostatka kadrova Izvršni odbor ZAO postavio je zahtjev da se sačini popis svih onih koji su nekad radili u sindikatima a nalazili su se u Jugoslavenskoj armiji, kako bi ih se moglo aktivirati u sindikalnim organizacijama.⁶¹

Već potkraj svibnja ZAO je reorganiziran pa je njegov rad imao ove sektore: 1. Organizacijski, 2. Proizvodni, 3. Socijalno-politički, 4. Prehrambeno-zadruškarski, 5. Tarifni, 6. Kulturno-prosvjetni i društveni.⁶²

Do kraja lipnja u Hrvatskoj je osnovano 20 od 26 Statutom JSRNJ predviđenih saveza na čelu s njihovim sekretarijatima ili tajništvima. Tri saveza bila su u fazi formiranja, dok savezni sekretarijati za poljoprivredne radnike, pomorce i radnike riječne plovidbe u tom razdoblju još nisu bili osnovani.⁶³ Što se tiče saveza pomoraca došlo je do specifične situacije, jer je lociranjem same Centralne uprave pomoraca Jugoslavije u Splitu, aktivnost na formiranju saveznog sekretarijata zamrla.⁶⁴

Već dva mjeseca nakon osnivanja sindikata, u Hrvatskoj se pokušalo učiniti korak naprijed u organizacijskom smislu. Ocijenjeno je da je završena prva faza formiranja podružnica, mjesnih odbora i mjesnih sindikalnih vijeća i da treba veću pažnju posvetiti međusobnoj komunikaciji i koordinaciji rada. Naglašavana je potreba redovitog izvještavanja nižih organa o svome radu, pri čemu se nastojalo više opteretiti pojedine sindikalne saveze i učiniti odgovornijim njihove zemaljske sekretarijate, koji još uvijek nisu uspostavili veze s većinom svojih podružnica, pa zbog toga nisu ni raspolagali potrebnim podacima. Zemaljski je odbor, osim toga, zahtijevao od saveza da se povezuju i s centralnim upravama.⁶⁵

Pitanje nedovoljno jasnog razgraničenja u djelatnosti i kompetencijama Zemaljskog odbora, s jedne strane, i mjesnih sindikalnih vijeća te mjesnih odbora, s druge, u tom je razdoblju zadavalo glavobolju rukovodiocima sindikata u Hrvatskoj. Događalo se da su se članovi ZO često bavili problemima čija težina nije zahtijevala njihov angažman, te su gubeći vrijeme na manje važnim zadacima kočili rješavanje mnogo važnijih stvari.⁶⁶ Tako se smanjivala efikasnost rada ne samo ZO već i nižih organa. Uz to, Zemaljski odbor imao je prilično primjedbi i na način rada mnogih mjesnih sindikalnih vijeća i mjesnih odbora, koji su se diktatorski postavljali prema radnicima i ne pokušavajući ih uvjerenjem pridobiti za određene zadatke. Ukazano je i

⁶⁰ AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZAO JSRNJ za Hrvatsku, 12. IV 1945.

⁶¹ Isto.

⁶² AIHRPH, VSSH, Zapisnik plenarnog sastanka ZAO JSRNJ za Hrvatsku, 24—25. V 1945.

⁶³ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 29—30. VI 1945.

⁶⁴ Isto; AJ, SSJ-117-26/90, Zapisnik Sekretarijata GO, 7. VI 1945.

⁶⁵ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 29—30. VI 1945.

⁶⁶ AIHRPH, VSSH, Zapisnik sjednice ZO i tajnika zemaljskih sekretarijata, 18—19. VII 1945.

na potrebu da se pojedini zadaci realiziraju nakon konzultacije rukovodstva sa članovima. Ali, Zemaljski odbor nije bio zadovoljan ni međusobnom povezanošću svojih članova ni kolektivnim radom.⁶⁷

U početnom razdoblju bio je prilično izražen problem sindikalne članarine. Mnogi su radnici duže vremena dobivali plaću u naturi i nisu mogli plaćati članarinu. Zemaljski akcioni odbor odlučio je da od 1. svibnja plaćaju članske uloge svi oni koji primaju plaću u novcu, dok je ostalima ostavljena mogućnost da to učine kada njihove organizacije promijene način isplaćivanja.⁶⁸ U Hrvatskoj, mada uglavnom ograničeno samo na područje Dalmacije, izbio je specifičan problem vezan za sindikalnu članarinu. Naime, u početnom razdoblju članarina se ubirala u kunama, sve dok nisu zamijenjene za dinare u vremenu od 30. lipnja do 9. srpnja 1945. godine.⁶⁹ Ali, prilikom upisa, znači u razdoblju do primjene Zakona o tečajevima za povlačenje okupacijskih novčanica i o uređenju obveza za područje Hrvatske,⁷⁰ precijenjena je vrijednost kune, pa se naplaćivala članarina daleko ispod iznosa koji je bio kasnije uspostavljen, što je uvelike oštetilo blagajnički fond sindikalnih organizacija. To je najviše pogodilo organizacije u Dalmaciji. O cjelokupnom problemu bilo je riječi i na jednom od sastanaka Zemaljskog odbora i tajnika saveznih sekretarijata. Zaključeno je da se o tome raspravlja na sjednici Zemaljskog odbora koji bi donio konačno rješenje.⁷¹ Međutim, iz dokumenata ne saznajemo kako je riješen problem na razini Hrvatske, već samo na području Dalmacije. O tome se raspravljalo na Oblasnoj sindikalnoj konferenciji održanoj u Splitu 22. srpnja gdje je odlučeno da se ponovi cijeli postupak upisivanja.⁷²

Ali, ponovno upisivanje i ubiranje članarine naišlo je na negodovanje među radništvom, mada ne zbog nove visine članarine, koja se sada plaćala u dinarima, već zbog toga što je novim upisom priznavan sindikalni staž od 1. srpnja, a ne od ožujka, kada su uglavnom bili prvi upisi. Time je bio pogođen ponos radnika Dalmacije i dirnuto u pitanje prestiža, jer su oni bili među prvima u novoj Jugoslaviji, koji su se učlanili u novi sindikat.⁷³ Pokazalo se da nije bilo koordiniranog rada između ZO i njegovog sekretarijata u Dalmaciji, kojemu je upućena kritika i upozorenje da takve zadatke ne izvršava bez konzultacije sa ZO ili, preko njega, sa GO JSRNJ.⁷⁴

Unatoč pojačanom intenzitetu povezivanja sindikalnih organizacija u skladu s normalizacijom cjelokupnog stanja u zemlji, ipak je još u kolovozu bio priličan broj nepovezanih organizacija, posebno unutar pojedinih saveza. Da su mnoge veze između podružnica s njihovim saveznim sekretarijatima loše funkcionirale pokazalo se na konferenciji predsjednika i tajnika zemaljskih saveza JSRNJ za Hrvatsku, održanoj u Zagrebu 1. kolovoza. Nedostatak

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZAO JSRNJ za Hrvatsku, 25—27. IV 1945.

⁶⁹ *Službeni list DFJ*, br. 44, 26. VI 1945.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik sjednice ZO JSRNJ za Hrvatsku i tajnika zemaljskih saveza, 18—19. VII 1945.

⁷² AIHRPH, VSSH, Zapisnik Oblasne sindikalne konferencije za Dalmaciju, 22. VII 1945.

⁷³ AIHRPH, VSSH, Izvještaj Sekretarijata ZO JSRNJ Hrvatske za Dalmaciju, 7. VIII 1945; Izvještaj MSV Split, 10. IX 1945.

⁷⁴ AJ, SSJ-117-307/1867, Dopis ZO JSRNJ za Hrvatsku, 17. IX 1945.

sredstava bila je najveća prepreka koja je sprečavala posjete i održavanje veza s podružnicama. Zapravo, stvorio se zatvoren krug u kojem je nepovezanost rukovodstva s podružnicama po industrijskoj liniji imala za posljedicu njihovu neaktivnost, što je, opet, osim drugih problema, uzrokovalo i nerealiziranje zadatka u prikupljanju sindikalne članarine. Tako rukovodstva nisu dobivala sredstva i nisu mogla utjecati na pojačanu aktivnost podružnica. Zatvoreni krug trebalo je razbiti te je na konferenciji sugerirano da se, osim sindikalnih priredbi u Zagrebu, čiji bi prihod poslužio za popunjavanje budžeta saveznih sekretarijata, treba iskoristiti i dobrovoljne priloge. Osim toga, ukazivalo se na mogućnost da se dođe u vezu sa svojim organizacijama i prilikom putovanja u druge svrhe i novcem iz drugih izvora.⁷⁵

O slaboj povezanosti sindikalnih organizacija raspravljao je i IO GO JSRNJ. Ukazano je na razoreni promet kao na jedan od glavnih uzročnika toga problema.⁷⁶

Za razliku od rukovodstava pojedinih saveza, članove ZO i GO problemi te vrste manje su mučili, pa su bili često u neposrednom kontaktu s organizacijama na terenu. Ali, bilo je prilično zamjerki na njihovu pomoć, koja se često završavala na uopćenim uputama bez ulaženja u rješavanje konkretnih pitanja.⁷⁷ S obzirom na to da ni najviša rukovodstva nisu bila bez financijskih teškoća, koje su onemogućavale učestale obilaskе organizacija, i GO je odlučio da njegov član, određen za pomoć sindikatu u Hrvatskoj, ostane duže vremena na terenu.⁷⁸

Jedan od zadataka sindikata bilo je i rješavanje pitanja članstva onih radnika koji su bili zaposleni u ustanovama (uglavnom u radionicama) pod komandom vojnih vlasti. Postupnim izdvajanjem poduzeća ispod njihove nadležnosti, sindikalna je organizacija mogla formirati svoje nove podružnice. Dakako, dinamika demilitarizacije poduzeća nije ovisila o sindikatu.⁷⁹ No, ni sindikat nije pristao na ulogu pasivnog promatrača, već je nastojao da se izbori i za poboljšanje položaja radnika, bez obzira na njihovo radno mjesto i položaj tvornica u kojima su bili zaposleni. Rješavanje njihovih ekonomskih problema, ali ne samo ekonomskih, pokušavalo se riješiti najprije njihovim organizacijskim obuhvaćanjem. Đuro Salaj je u svibnju 1945. godine, pozivajući se na praksu u SSSR-u, zatražio od Generalštaba JA da omogući osnivanje podružnica i unutar Jugoslavenske armije.⁸⁰

Isto tako, trebalo je razjasniti dileme o članstvu onih radnika i namještenika koji su bili osuđeni na gubitak biračkog prava, jer se događalo da im se odbije pravo i na članstvo u sindikalnoj organizaciji. Sindikalno je rukovodstvo zbog takvih slučajeva interveniralo i upozoravalo na karakter same organizacije u koju se, s obzirom na to da je ona ekonomska organizacija radničke klase, mogu učlaniti svi najamni radnici, bez obzira na spol, vjeru, narodnost i političko uvjerenje, ukoliko prihvaćaju statut i podvrgavaju se sindikalnoj

⁷⁵ AIHRPH, VSSH, Zapisnik konferencije predsjednika i tajnika zemaljskih strukovnih saveza JSRNJ za Hrvatsku, 1. VIII 1945.

⁷⁶ AJ, SSJ-117-31/35, Zapisnik IO GO JSRNJ, 14. IX 1945.

⁷⁷ AJ, SSJ-117-26/90, Zapisnik GO JSRNJ, 10. VIII 1945.

⁷⁸ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik sjednice IO GO JSRNJ, 3. VIII 1945.

⁷⁹ AIHRPH, VSSH, Izvještaj o radu MSV Split, 10. IX 1945.

⁸⁰ AJ, SSJ-117-6/62, Dopis Đure Salaja, 23. V 1945.

disciplini. Osim toga, posebno se isticalo da je »isključivanje iz članstva sindikata onih lica koja imaju biračko pravo, ali pripadaju nekoj političkoj grupi van Fronta, također [je] nepravilno.«⁸¹

Unatoč neprestanom naporu da se postigne konačna konsolidacija sindikalne organizacije, još je u listopadu dolazilo do velikih problema upravo zbog nesređenih odnosa na cijeloj liniji od sindikalnih podružnica do Glavnog odbora. To se posebno odrazilo na financijskom planu. Pošto su članarine, osim prihoda sa kulturno-zabavnih priredbi i zarade od prikupljanja sekundarnih sirovina bile jedini izvor prihoda, njihovo je nesređeno i neredovito prikupljanje dovelo u krizu i najviši sindikalni organ — Glavni odbor. Zato je bilo važno da GO posebnim dopisom obveže zemaljske odbore na sistematsku kontrolu financijskog poslovanja saveznih sekretarijata, mjesnih sindikalnih vijeća i podružnica.⁸² Odgovornost za tešku financijsku situaciju pripisivala se, osim objektivnim okolnostima, lošem radu rukovodstava sindikalnih organizacija,⁸³ pa je energično zatraženo od mjesnih odbora i podružnica da se odmah povežu sa svojim saveznim tajništvima ili sekretarijatima u Zagrebu, te da im uz izvještaje o radu obračunaju i naplaćene članarine.⁸⁴ Unatoč svim poduzetim mjerama problemi se nisu mogli prevladati te je Glavni odbor odlučio da se izvrši reorganizacija financijskog poslovanja. Od 1. siječnja 1946. godine sindikalnim organizacijama slale su se markice, a članarina se polagala na pošti i upućivala odgovarajućim forumima.⁸⁵

Pitanje međusobnog komuniciranja sindikalnih organizacija radi efikasnijeg i koordiniranog djelovanja, a u skladu s principom demokratskog centralizma, često se postavljalo na dnevni red Glavnog odbora i Zemaljskog odbora. Da bi se učvrstila sama organizacija, pri čemu se više naglašavala uloga rukovodećih tijela, Glavni je odbor, 19. studenog 1945, poslao okružnicu kojom su se niža rukovodstva obvezala da svoje direktivne upute prije upućivanja svojim organizacijama pošalju na uvid višim organima sindikata.⁸⁶ Da uvriježenu praksu suviše samostalnog djelovanja pojedinih foruma nije bilo lako spriječiti svjedoči i primjedba Marka Belinića na sjednici Izvršnog odbora GO JSRNJ. Upozorio je, naime, da se zemaljski odbori, očito imajući u vidu situaciju u Hrvatskoj, mimoilaze pri povezivanju i komunikaciji saveznih sekretarijata i centralnih uprava.⁸⁷ Uz to se na sastancima najviših organa ukazivalo i na određenu aljkavost u radu koja je utjecala na smanjenje efikasnosti sindikalnih foruma. Naime, neprecizno navođenje naziva saveznih sekretarijata od sindikalnih organizacija opterećivalo je rad Zemaljskog odbora i dovelo do zabune pri slanju materijala, pristupnica, članarine i sl. Zato je odlučeno da se inzistira na preciznoj upotrebi službenih naziva.⁸⁸

Međutim, nije se ostajalo samo na kritici na prvi pogled sporednih stvari, kao što je točno adresiranje pošiljaka, već je Zemaljski odbor jednu sjednicu,

⁸¹ AJ, SSJ-117-5/16, Okružnica ZO JSRNJ, 15. X 1945.

⁸² AJ, SSJ-117-26/30, Zapisnik Sekretarijata IO GO JSRNJ, 10. X 1945.

⁸³ AIHRPH, VSSH, Izvještaj sekretarijata ZO JSRNJ Hrvatske za Dalmaciju, 6. XI 1945.

⁸⁴ AIHRPH, VSSH, Izvještaj sekretarijata ZO JSRNJ Hrvatske za Dalmaciju, 19. X 1945.

⁸⁵ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik IO GO JSRNJ, 14. XI 1945.

⁸⁶ V. Čirković, nav. dj. 355.

⁸⁷ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik IO GO JSRNJ, 30. XI 1945.

⁸⁸ AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZO JSRNJ za Hrvatsku, 10. I 1945.

održanu 9. veljače 1946. godine, posvetio samom radu sindikalnih saveza. Uz ponavljanje ocjena da ne postoji prava veza između Zemaljskog odbora i saveznih sekretarijata u Hrvatskoj i da često najviši sindikalni organ u Hrvatskoj nije upoznat s radom pojedinih saveza, upozoreno je na činjenicu da ovi organi još nemaju pregled rada svojih organizacija. Konstatirano je da članovi nekih sekretarijata uopće ne idu na teren i ne posjećuju mjesne odbore i podružnice. Najviše su bili kritizirani sekretarijati saveza brijača, privredno-upravnih radnika i namještenika, grafičara i mješovitog saveza. Kako je bilo prihvaćeno mišljenje da je dio odgovornosti i na samom Zemaljskom odboru, njegovi su članovi bili zaduženi za kontrolu rada sekretarijata.⁸⁹

S obzirom na to da Zemaljski odbor nije imao svoj sekretarijat odlučeno je, na istoj sjednici, da se on osnuje i da se njegovi članovi zaduže za točno određene sektore rada. U Sekretarijat su izabrani Marko Belinić (predsjednik), Drago Gizdić (privredno-zadružno i tarifno odjeljenje), Joso Dasović (kulturno-prosvjetno odjeljenje) i Marijan Šokičić (socijalno-političko odjeljenje i Burza rada). U Izvršnom su odboru ZO JSRNJ za Hrvatsku, osim članova sekretarijata, bili i Đuka Cvetković (Omladinska komisija), Stjepan Šalamon (Radnička komora), Franjo Debeuc, Bogdanić Franjo, Supanc Anka, Ivica Kranželić, Nikšić Tomo i Matok Mato.⁹⁰

U sindikatu se često postavljalo pitanje posebnog pristupa radu s radničkom omladinom. Bilo je različitih mišljenja, posebno na terenu. Neke su organizacije smatrale da samim time što su mladi radnici članovi sindikata nije potrebno da imaju poseban tretman. Ipak, već u kolovozu 1945. godine pri GO JSRNJ formirana je Omladinska sindikalna komisija.⁹¹ Uskoro je zahtijevano da se i pri zemaljskim odborima osnuju takve komisije s objašnjenjem da upravo radnička omladina treba postati nosilac novoga sindikalnog pokreta.⁹² Zato je potkraj 1945. godine Glavni odbor poslao zemaljskim odborima i centralnim upravama preporuke da se osnuju omladinske sindikalne komisije.⁹³

Inače, potkraj 1945. i na početku 1946. godine pri GO i ZO osnovano je više komisija i odbora čime se i dalje nastavio proces racionalizacije njihovog rada i povećanja efikasnosti. Najčešće su istu organizacijsku shemu preuzimala i niža rukovodstva. Tako su osnovani kulturno-prosvjetni odbori,⁹⁴ tarifne komisije (pri ZO je osnovana 30. XI 1945. godine),⁹⁵ komisije za borbu protiv sabotaze, spekulacije, krađe i korupcije (pri ZO osnovana 11. I 1946. godine)⁹⁶ i komisije za takmičenje (pri ZO osnovana 2. III 1946. godine).⁹⁷

⁸⁹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ, 9. II 1946.

⁹⁰ AIHRPH, VSSH, Izveštaj ZO JSRNJ za Hrvatsku, 1946.

⁹¹ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik IO GO JSRNJ, 3. XII 1945.

⁹² AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik IO GO JSRNJ, 14. XI 1945.

⁹³ V. Čirković, nav. dj., 358.

⁹⁴ AJ, SSJ-117-401-2419, Izveštaj u vezi s organizacijom kulturno-prosvjetnih odbora u sindikalnim organizacijama, 12. XI 1945.

⁹⁵ AIHRPH, VSSH, Zapisnik sjednice zemaljskih tajništva pri ZO JSRNJ za Hrvatsku, 30. XI 1945.

⁹⁶ AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZO JSRNJ za Hrvatsku, 9. II 1946.

⁹⁷ AIHRPH, VSSH, Zapisnik Komisije za takmičenje (ZO JSRNJ za Hrvatsku), 2. III 1946.

U ožujku 1946. godine unutar Zemaljskog odbora JSRNJ za Hrvatsku došlo je do kadrovskih promjena. Organizacioni sekretar umjesto Petra Alfirevića postao je Ivo Senjanović, dok je Ivan Žic preuzeo agitaciju i propagandu, a Omladinsku komisiju umjesto Đuke Cvetkovića Jozo Bačić. U istom razdoblju se socijalno-političko odjeljenje preimenovalo u odjeljenje za radne odnose i socijalnu politiku.⁹⁸

Unatoč prvobitnoj zamisli da se osnuju svi savezni sekretarijati u Hrvatskoj, ipak se u izvještaju Zemaljskog odbora, upućenom 3. ožujka 1946. GO JSRNJ, konstatira da ne postoje uvjeti da se formira Savezni sekretarijat Saveza radnika i namještenika riječne plovidbe i obalnog rada. Kako još nije bio formiran Savezni sekretarijat Saveza pomorskih i lučkih radnika i namještenika, na tome se angažirala Centralna uprava koja je imala sjedište u Splitu. Najlošije veze ZO je imao sa Saveznim sekretarijatom poljoprivrednih radnika, koji jedini od svih sekretarijata nije imao sjedište u Zagrebu već u Osijeku, kao središtu poljoprivredne Slavonije. Iz istog izvještaja saznajemo i za slab rad mješovitih saveza, brijača, hotelsko-ugostiteljskih radnika, radnika pošta, zdravstveno-socijalnih radnika, radnika ishrane i rudara. Zemaljski odbor poduzeo je korake za smjenjivanje njihovih rukovodstava.⁹⁹

Iako organizaciona faza u izgradnji sindikata u Hrvatskoj još nije bila završena, u ožujku 1946. godine bilo je već 82 mjesna sindikalna vijeća.¹⁰⁰

Prvi zemaljski sindikalni kongres JSRNJ za Hrvatsku održan je od 26. do 28. svibnja 1946. godine u Zagrebu. U analizi organizacijskih problema rečeno je da se Zemaljski odbor stabilizirao i započeo jačim radom tek od kraja 1945. godine. Kao uzrok slabijem radu bila je navedena malobrojnost i opterećenost njegovih članova. Spominjala se povezanost s nižim rukovodstvima i Glavnim odborom, pri čemu je ukazano na činjenicu da se neka mjesna sindikalna vijeća gotovo i nisu javljala ni slala izvještaje, npr. Glina, Makarska, Korčula, Fužine i Vis. Kritizirana je kvaliteta izvještaja koji su bili nepregledni i neredovni.

Jedno od važnijih pitanja koje je stajalo pred organizacijom bio je i pravilan demokratski izbor uprava podružnica, od kojih su mnoge u vrijeme osnivanja sindikata bile postavljene »odozgo«, bez ikakvog utjecaja članstva. Time se ponovo aktualizirala teza koja je postavljena ubrzo nakon osnivanja Zemaljskog odbora. Na Kongresu je ukazano na to da su prilike koje su nametnule nedemokratski put prevladane. Rečeno je da tako izabrane uprave nemaju podršku kakvu su osigurale podružničke uprave koje su izabrali sami radnici i koje održavaju čvrst kontakt sa članovima. Osim toga, dana je i ocjena

⁹⁸ AIHRPH, VSSH, Izvještaj ZO JSRNJ za Hrvatsku, 3. III 1946.

⁹⁹ Isto.

¹⁰⁰ Mjesna sindikalna vijeća postojala su u ovim mjestima: Bjelovar, Borovo, Brod, Crikvenica, Čakovec, Čabar, Čepin, Daruvar, Delnice, Drniš, Dubrovnik, Đakovo, Fužine, Glina, Garešnica, Gospić, Grubišno Polje, Đurđevac, Ivanec, Ivanić-Grad, Ilok, Jastrebarsko, Karlovac, Koprivnica, Kostajnica, Krapina, Križevci, Kneževo, Knin, Krk, Kutina, Korčula, Lokve, Luka-Ploče, Ludbreg, Makarska, Metković, Muć, Mrkopalj, Našice, Novalja, Novigrad Podravski, Nova Gradiška, Novi Vinodol, Novo Čiče, Novska, Ogulin, Okučani, Omiš, Osijek, Otočac, Pakrac, Petrinja, Prelog, Rab, Samobor, Senj, Sisak, Slavonska Požega, Skrad, Slatina, Slavonski Šamac, Solin, Split, Ston, Sunja, Sušak, Šibenik, Varaždin, Velika Gorica, Vinkovci, Virovitica, Vis, Vodice, Vrbovec, Vrgorac, Vukovar, Zadar, Zagreb i Županja. AIHRPH, VSSH, Izvještaj ZO JSRNJ za Hrvatsku, 3. III 1946.

da uprave, izabrane nedemokratskim putem, ne djeluju dovoljno odgovorno,¹⁰¹ što je bilo razumljivo s obzirom na određenu nezavisnost od radnika.

Kongres je prihvatio i Pravila ZO JSRNJ za Hrvatsku, koja su uz neke specifičnosti bila usklađena sa statutom JSRNJ. Izradio ih je Ivo Senjanović, član ZO.¹⁰² Pravila su predviđala osnivanje okružnih tajništva i kotarskih sindikalnih vijeća. Okružna tajništva imala su se osnivati u industrijskim rajonima ili u okruzima, koji su bili prostorno udaljeni od mjesta sjedišta Zemaljskog odbora, dok su se kotarska sindikalna vijeća osnivala u kotarima, gdje su to potrebe sindikalnog rada zahtijevale.¹⁰³

Na prvoj sjednici novoga Zemaljskog odbora izabran je Izvršni odbor u koji su ušli: Marko Belinić, Ivo Senjanović, Greta Kavaj, Đuka Pejnović, Rudolf Novak, Bogde Jandrašin, Jozo Bačić, Josip Dasović, Drago Gizdić, Ivo Kranželić, Nikola Korak i Mika Pavlačić.¹⁰⁴ Na istoj sjednici provedena je organizacija rada po odjeljenjima i odsjecima, koja se nešto razlikovala od prethodne: 1/ *privredno-zadružno odjeljenje*: a/ odsjek za snabdijevanje i zadrugarstvo, b/ odsjek za takmičenje i utvrđivanje normi; 2/ *socijalno-radni odnosi*: a/ pravni odsjek, b/ tarifni, c/ za posredovanje rada, d/ odmarališta, e/ socijalno osiguranje, f/ povjerenici; 3/ *kulturno-prosvjetni odjel*: a/ odsjek za propagandu i odgoj, b/ za masovni rad, c/ izdavački rad (štampa); 4/ *omladinska komisija*.¹⁰⁵

Odlučeno je i da se osnuju okružni sekretarijati u Varaždinu, Osijeku, Karlovcu, Brodu i Primorju (Sušak), ali da se prije toga ispita konkretna situacija.¹⁰⁶

U lipnju 1946. godine Zemaljski odbor JSRNJ mogao je već konstatirati da su podsticaji Prvog kongresa urodili plodom. Živnuo je kontakt s nižim organizacijama, što je omogućilo da se brže i lakše uklone nedostaci u njihovom radu.¹⁰⁷

Međutim, podjela i organizacija rada unutar Zemaljskog odbora JSRNJ za Hrvatsku doživljavala je nove promjene. Na sredini 1946. godine ta je podjela bila ovakva: 1/ *Predsjedništvo*: a/ opći zadaci, b/ opća kontrola i pravna pitanja, c/ rad i veze sa ostalim masovnim organizacijama i udruženjima, d/ omladinska komisija, e/ statistika; 2/ *Organizacijski odjel*: a/ organizacijski sektor i veze sa sindikalnom organizacijom, b/ organizacijski dio sindikalne škole, c/ rukovodstvo za kadrove; 3/ *Privredni odjel*: a/ referada za takmičenje i utvrđivanje normi, b/ referada za zadrugarstvo i snabdijevanje, c/ koordinacija rada s organima vlasti; 4/ *Tarifno-socijalni odjel*: a/ referada za pravna pitanja i pravne odnose, b/ referada za tarifna pitanja, c/ odsjek organizacije službe posredovanja rada, d/ referada za socijalno osiguranje, e/ referada za radnička odmarališta, f/ referada za evidenciju i nadzor nad radom radničkih

¹⁰¹ AIHRPH, VSSH, Prvi kongres JSRNJ za Hrvatsku, *Drago Gizdić*, Organizacioni izvještaj i organizacioni problemi, 26—29. V 1946.

¹⁰² AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZO JSRNJ za Hrvatsku, 16. V 1946.

¹⁰³ AIHRPH, VSSH, 1. kongres JSRNJ za Hrvatsku, Prijedlog pravila ZO JSRNJ za Hrvatsku.

¹⁰⁴ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 29. V 1946.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ AIHRPH, VSSH, Izvještaj ZO JSRNJ za Hrvatsku, 15. VII 1946.

povjerenika, 5/ *Kulturno-prosvjetni odjel*: a/ pododsjek za štampu; b/ masovno-prosvjetni odjel, c/ kulturno-umjetnički rad, d/ fiskultura, e/ nastava, škole i tečajevi.¹⁰⁸

Do kolovoza 1946. godine formirano je 117 mjesnih sindikalnih vijeća, 9 kotarskih sindikalnih vijeća, te okružni sekretarijati u Osijeku, Brodu, Zagrebu, Karlovcu i Varaždinu.¹⁰⁹

Kvantitativni rast sindikalnih organizacija nije pratila i uspješnost njihova djelovanja. Jedan od uzroka bio je i u samoj strukturi sindikalnih rukovodstava. U upravama podružnica često su sjedili referenti i upravitelji u koje radnici nisu imali povjerenja.¹¹⁰ Glavni odbor JSRNJ čak je intervenirao okružnicom zbog takvog sastava uprava podružnica, što je bila, zapravo, posljedica jednostrane usmjerenosti ka privrednom prosperitetu radnih organizacija pri čemu su se zapostavljale potrebe samog radništva. Osim toga, kritizirano je birokratsko rukovođenje dopisima i okružnicama, jer su se zapostavljali neposredni kontakti i obilazak organizacija. Mnoge organizacije nisu još bile raspodijelile rad po sektorima, pa je zbog toga, najčešće, najveći dio posla bio svaljen na sekretara, dok je većini članova uprave sindikalna djelatnost bila sporedna dužnost.

Glavni odbor postavio je zahtjev da se prekine s praksom premještanja kadrova bez znanja sindikalnih organizacija, što se često događalo od samog osnivanja sindikata. Odlučeno je da se članovi centralnih uprava i zemaljskih odbora ne mogu premješati bez suglasnosti Glavnog odbora JSRNJ, a kadrovi iz saveznih sekretarijata i mjesnih sindikalnih vijeća bez znanja zemaljskih odbora i nisu se smjele vršiti nikakve kadrovske promjene u podružnicama i mjesnim odborima bez odobrenja mjesnih sindikalnih vijeća.¹¹¹

Bez obzira na to što je Zemaljski odbor kritizirao sindikalne organizacije zato što ne uspijevaju pratiti naglo povećanje zaposlenih, što se odražavalo na sporom rastu broja članstva, situacija se u ljeto 1946. godine nije bitno popravila.¹¹² Poseban problem predstavljali su oni članovi koji nakon upisa nisu uplaćivali članarinu. U kolovozu 1946. godine taj je broj dosegao 32% članstva. Na sjednici tajnika sekretarijata pri ZO rečeno je da su to samo djelomični podaci, a da je situacija još gora i da se pogoršala nakon Prvomajskog takmičenja. Ukazano je na to da je osnovni uzrok takvom stanju birokratizam koji je zavladao u nekim tajništvima. Na negativna kretanja utjecali su i: nedostatak osobnih kontakata, slaba evidencija kadrova, loša raspodjela poslova unutar foruma i loša struktura uprava, gdje je bilo premalo radnika. Osim toga, upozoreno je i na nerealno izvještavanje koje ne potiče pružanje pomoći, te na sporo rješavanje hitnih problema i na slučajeve otpuštanja radnika s posla nakon što se nisu htjeli učlaniti u sindikat. Postotak onih koji nisu plaćali članarinu i koji su bili samo evidentirani kao članovi bio je visok i zbog masovnog priliva radnika u sindikat u 1945. godini kada su sindikati »pomogli narodnim vlastima u dobavljanju hrane«.¹¹³ Naime, nakon sma-

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZO JSRNJ za Hrvatsku, 22. VIII 1946.

¹¹⁰ AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZO JSRNJ za Hrvatsku, 12. VII 1946.

¹¹¹ AIHRPH, VSSH, Okružnica GO JSRNJ, 23. VII 1946.

¹¹² AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZO JSRNJ, 12. VII 1946.

¹¹³ AIHRPH, VSSH, Zapisnik sjednice svih tajnika saveznih tajništva, 3. IX 1946.

njenog angažmana sindikata u toj djelatnosti smanjio se i interes za članstvo u sindikatu što se odrazilo i na neplaćanje članarine.

Zaključeno je da se poduzmu mjere koje bi podigle ugled sindikata: »1/ Izvršiti kontrolu sastava podružnica i mjesnih odbora sakupljajući lične podatke pojedinih drugova. Dosljedno tome osobitu brigu posvetiti onima, koji se svojim zalaganjem osobito ističu u radu u proizvodnji, 2/ Obilaženje terena treba da bude najvažnija forma u načinu rukovođenja. Pri tome treba pružati konkretnu pomoć nižim organizacijama, 3/ Izvršiti podjelu rada (formirati komisije) od Saveznog tajništva nadalje. Voditi brigu za proširivanje aktiva sindikalnih funkcionara, 4/ Savezna će tajništva kod premještanja kadrova većih podružnica ili mjesnih odbora surađivati sa Mjesnim sindikalnim vijećima, 5/ U svim sindikalnim forumima treba da budu predstavnici omladine, koji će naravno djelovati kao punopravni članovi rukovodstava, 6/ U cilju pružanja pomoći mjesnim sindikalnim vijećima na terenu, a osobito u manjim mjestima, potrebno je kod obilaženja terena uspostaviti potpunu suradnju sa mjesnim sindikalnim vijećima, 7/ Da bi se pružila što veća pomoć nižim rukovostvima potrebno je sprovesti kontrolu u rješavanju postavljenih zadataka i direktiva kao i financijskog poslovanja, 8/ Odstraniti nepravilno uplaćivanje članarine na blagajnama preko uprave poduzeća, 9/ Izraditi financijski proračun, budžet, u svim velikim saveznm tajništvima i nadalje u cilju vođenja planskog poslovanja, planskog raspolaganja financijskim sredstvima, 10/ Voditi borbu za sprovođenje metoda uvjeravanja u našem svakodnevnom radu, a protiv metoda prisiljavanja, 11/ Odozgo do dolje zadužiti drugove, koji će se brinuti za stanje članstva. U većim poduzećima ti sindikalni organizatori morat će se uvesti po odjeljenjima, tako da na svakih 15—20 radnika bude od članstva izabran po jedan organizator, 12/ Voditi brigu za pravilan odnos uprava podružnica prema upravama poduzeća i pri tome naročito voditi računa o razvijanju inicijative u masama prenašajući prijedloge i kritiku radnika pred upravama poduzeća i zajedno rješavati svakodnevne zadatke, 13/ Izvještavati svaki mjesec Zemaljski odbor o broju organiziranih i stalno plaćajućih članova.«¹¹⁴

Tjelesnom odgoju i sportu sindikat je posvećivao veliku pažnju što je bilo u skladu s predratnim tradicijama ali i radi same popularnosti te vrste djelatnosti. U rujnu su se počela osnivati posebna odjeljenja za fiskulturu i sport pri sindikalnim organizacijama.¹¹⁵ I kulturno-prosvjetnoj djelatnosti pokušavalo se dati nove poticaje daljnjom organizacijskom izgradnjom. Pri zemaljskim odborima i mjesnim sindikalnim vijećima Zagreba i Beograda uvedena su kulturno-prosvjetna odjeljenja s odsjecima za odgoj, agitaciju, štampu i kulturno-umjetnički odsjek, dok su se pri centralnim upravama, mjesnim sindikalnim vijećima i upravama podružnica osnivali sektori za kulturno-prosvjetni rad.¹¹⁶

Ipak, u tom razdoblju najviše organizacijskih promjena donio je Četvrti plenum GO JSRNJ, koji je održan od 16. do 18. studenog 1946. godine.¹¹⁷ Naime, sindikat je nastojao da se organizacijski prilagodi jačanju državnog

¹¹⁴ Isto.

¹¹⁵ V. Ćirković, nav. dj., 389.

¹¹⁶ AJ, SSJ-117-5/16, Okružnica GO JSRNJ, 4. X 1946.

¹¹⁷ Odluke Četvrtog plenuma Centralnog odbora Jedinštenih sindikata, Beograd 1946.

sektora i prelasku na plansku privredu. Jedna od značajnijih novina bilo je uvođenje profesionalnog kadra u podružnicama s više od tisuću članova, s time da je ostavljena mogućnost uvođenja plaćenih osoba i u onima s manje radnika. Ta odluka, povezana s osnivanjem pododbora, podružnica s najmanje 80 radnika i sindikalnih grupa od 20 radnika, koji rade na istim zadacima, imala je dovesti do jačeg međusobnog povezivanja članstva, organizacijske razgranatosti unutar pojedinih poduzeća i čvršćeg rukovođenja. Daljnjem jačanju podružnica na čelu s upravnim odborima, koje su imala podnijeti teret obveza novoga planskog sistema, pridonila je i podjela rada na sektore. Za svaki sektor, osim za organizacijski, bila je izabrana posebna komisija što je trebalo povećati efikasnost sindikalne podružnice, ali i aktivirati što veći broj članova. Bile su predviđene komisije za tarifna pitanja i takmičenje, za pronalazke i racionalizaciju, za zaštitu rada, za socijalno osiguranje i odmor, za snabdijevanje i stanove i za kulturno-prosvjetni rad. Za tjelesni odgoj i sport bio je zadužen poseban referent.

Plenum je donio odluku da se radi što neposrednijeg povezivanja centralnih uprava s osnovnim organizacijama ukinu oni savezni sekretarijati, koji su pretežno organizirali industrijsko radništvo, kada Glavni odbor na prijedlog zemaljskog odbora i centralne uprave ocijeni da više nisu potrebni. Isti se stav odnosio i na mjesne odbore, njih su smjele ukidati centralne uprave u suglasnosti sa zemaljskim odborom.

Izvršni odbor GO JSRNJ dobio je posebna ovlaštenja da u suradnji s centralnim upravama i zemaljskim odborima prema potrebi provodi daljnju reorganizaciju, što je, dakako, ojačalo njegovu ulogu.

Veća uloga podružnica potvrđena je i odlukom da umjesto dotadašnjim 5% financijskih sredstava od članarine njima ostane 35%.

Plenum je promijenio i nazive najviših sindikalnih tijela. Tako je Glavni odbor postao Centralni odbor, a zemaljski odbori postali su glavni odbori. Umjesto naziva Jedinствени sindikati radnika i namještenika uvodi se naziv Jedinствени sindikati.¹¹⁸

Uza sve navedene promjene Plenum je svojim odlukama potvrdio i promjene u organizaciji kulturno-prosvjetnog i fiskulturno-sportskog rada, koje je Glavni odbor inicirao već na početku listopada.

Ubrzo nakon plenuma Centralnog odbora, Glavni odbor Jedinствениh sindikata Hrvatske, kako se sada nazivao najviši sindikalni organ u Hrvatskoj, intenzivirao je aktivnosti na jačanju samog odbora, njegovog administrativnog aparata, te oko priprema ukidanja nekih saveza. Odlučeno je da se u organi-

¹¹⁸ Isto. Osim toga, izvršene su promjene i u strukturi i u nazivima pojedinih sindikalnih saveza. Tako je Opći ili Mješoviti savez uključenjem Saveza brijača i frizera promijenio naziv u Savez radnika i namještenika mjesne industrije i zanatstva, dok je povezivanjem Saveza privredno-upravnih i tehničkih ustanova i Saveza službenika pravosudnih i upravnih ustanova nastao Savez službenika državno-administrativnih i pravosudnih ustanova. Savez novčanih, zadružnih i trgovačkih poduzeća prelaskom je članova novčanih i osiguravajućih poduzeća u Savez financijskih službenika promijenio naziv u Savez radnika i namještenika trgovačkih poduzeća. Savez radnika i namještenika komunalnih poduzeća i ustanova obuhvatio je samo one članove koji su bili zaposleni u poduzeću i ustanovama pod rukovodstvom komunalnih odjeljenja gradskih narodnih odbora, ostali su pripadali drugim odgovarajućim savezima. Savez radnika i namještenika monopolskih ustanova obuhvaćanjem samo radnika duhanske industrije promijenio je ime u Savez radnika i namještenika duhanske industrije.

zacionom odjelu uvedu dva nova odsjeka: kadrovski i instruktorski. Instruktorski odjel imao je zadatak da se bavi instruiranjem, pružanjem pomoći i kontrolom rada kotarskih i mjesnih sindikalnih vijeća, proučavanjem izvještaja o radu, zapisnika sa sjednica i da pomaže saveznom tajništvima. Kadrovsko je odjeljenje bilo dužno da prati razvoj sindikalnih kadrova u mjesnim sindikalnim vijećima i saveznom sekretarijatu, te da vodi posebnu brigu o upraviteljima i tehničkim rukovodiocima, kao članovima sindikata.¹¹⁹

Nakon svih promjena, organizacija Glavnog odbora Jedinostvenih sindikata Hrvatske bila je ovakva: 1/ *Organizacioni odjel*: a/ kadrovski, b/ instruktorski; 2/ *Omladinska komisija*; 3/ *Socijalno-politički odjel*: a/ odsjek posredovanja rada, b/ referada za socijalno osiguranje i radnička odmarališta, c/ referada za higijensko-tehničku zaštitu rada; 4/ *Odjel radnih odnosa, takmičenja i snabdijevanja*: a/ takmičenje, racionalizacija, privredni planovi, b/ snabdijevanje, stanovi, c/ tarifno pitanje, radni odnosi; 5/ *Kulturno-prosvjetni odjel*: a/ odsjek za odgajanje (sindikalna škola, kursovi), b/ odsjek agitacije i štampe, c/ kulturno-umjetnički rad, d/ referent za izgradnju domova kulture, e/ referent za odgoj djece; 6/ *Fiskulturni odjel*: a/ odsjek za organiziranje materijalne pomoći, b/ odsjek za fiskulturu i odgoj, c/ odsjek za tehniku i sport, d/ odsjek za proizvodnu gimnastiku i sport.¹²⁰

Četvrti plenum označio je kraj jedne faze i početak druge u razvoju sindikalne organizacije Jugoslavije. Ali nije bila riječ o nekim bitnijim promjenama unutar samog sindikata, već, prije svega, o naglašenijem iniciranju brzog prilagođivanja organizacije planskoj privredi. Ta je tendencija, inače, započela već u prijašnjem razdoblju. Može se govoriti o jačanju procesa koji su sindikat pripremali za poznate zadatke, ali sada u razrađenijem obliku i s većim naglaskom.

Odluke Četvrtog plenuma prihvatio je Prvi plenum Glavnog odbora JSH, koji je održan 25. siječnja 1947. godine. Ujedno su odobrene sve organizacijske promjene što ih je proveo Izvršni odbor GO JSRNJ: »1/ Što je u sporazumu sa centralnim upravama dostavio Centralnom odboru Jedinostvenih sindikata Jugoslavije prijedlog za ukidanje slijedećih saveznih tajništva: tekstilaca, kožaraca, drvodjelaca, kućnog pomoćnog osoblja, brijača, mješovitih, komunalnih, drvodjelske industrije, privredno-upravnih i pravosudnih. 2/ Što je umjesto saveznih tajništva brijača i mješovitih formirao tajništvo novog saveza mjesne industrije i zanatstva i umjesto saveznog tajništva privredno-upravnih i pravosudnih formirao tajništvo saveza državno-administrativnih i pravosudnih ustanova. 3/ Što je ukinuo okružna sindikalna tajništva.«¹²¹

Okružna sindikalna tajništva ukinuta su nakon ocjene da predstavljaju suvišnu stepenicu u organizacionom sistemu sindikata. Njihovu ulogu preuzeli su stalni instruktori Glavnog odbora, ali samo za područje Osijeka, Slavenskog Broda i Varaždina s time da je njihovu djelatnost trebalo da preuzme instruktorsko odjeljenje pri Glavnom odboru.¹²²

Odnos sindikata prema socijalnim ustanovama i socijalnoj djelatnosti zahtijeva posebno istraživanje, koje bi trebalo unijeti više svjetla u cjelokupnu proble-

¹¹⁹ AIHRPH, VSSII, Zapisnik IO GO JSH, 15. XII 1946.

¹²⁰ Isto.

¹²¹ Odluke i referati Prvog plenuma Glavnog odbora Jedinostvenih sindikata Hrvatske, Zagreb 1947, 7.

¹²² Isto.

matiku socijalno-ekonomskog položaja zaposlenih u razdoblju nakon rata. Socijalno zakonodavstvo, njegova izgradnja i razvoj, odnos prema socijalnom zakonodavstvu Kraljevine Jugoslavije, udio sindikata u njegovoj realizaciji i slična pitanja nadilaze okvire ovog rada. Mada bez poznavanja te problematike ne može biti govora o potpunijem sagledavanju uloge i djelovanja sindikata, ipak kompleksnost teme ne dopušta da se njome ovdje bavimo. Stoga ćemo se zadržati samo na nekim organizacijskim aspektima njihovih odnosa, zapravo na problemu uključivanja tih službi u djelokrug rada sindikata.

Rješavanje statusa socijalnih ustanova s obzirom na njihovo značenje za sigurnost i zaštitu radnika i namještenika najposrednije je izložilo novu vlast testiranju njezine efikasnosti i opravdanosti revolucionarnih promjena. S obzirom na to, nije bilo neočekivano što su se ta pitanja vrlo često nalazila na dnevnom redu sindikalnih foruma.

Već u svibnju 1945. godine Ministarstvo socijalne politike Federalne Države Hrvatske, na prijedlog Zemaljskog akcionog odbora JSRNJ za Hrvatsku, imenovalo je povjerenike socijalnim ustanovama koje su zatečene nakon propasti Nezavisne Države Hrvatske. To su bile ove ustanove: Radnička komora, Burza rada i Javni ured rada, Središnji ured za osiguranje radnika i Okružni ured za osiguranje radnika, Bratimska blagajna, Penzioni zavod, Željezničarski zavod, Zdravstvena središnjica, Bolesnička naklada državnog prometnog osoblja, Bolesnička blagajna »Merkur« i Društvo »Merkur«.¹²³

Uskoro ih je preuzeo Zemaljski akcioni odbor¹²⁴ na osnovi ovlaštenja koje je dobio od Ministarstva socijalne politike.¹²⁵

Na sjednici Glavnog odbora, održanoj 22. lipnja 1945. godine, zaključeno je da radničke komore nastave svoj rad, ali ne kao paralelna institucija sindikatu, već kao njegov pomoćni organ. Radničke komore imale su zadatak da izrađuju studije o različitim radničkim pitanjima, da se brinu o pravnoj zaštiti radnika, vođenju statistike važne za sindikat i da osnivaju i vode biblioteke i čitaonice.¹²⁶ Načelan stav sindikata bio je da radničke komore moraju djelovati sve do vremena kada će sindikat uspjeti pod svoje okrilje okupiti sve radnike i namještenike.¹²⁷

Uprava Radničke komore Federalne Hrvatske konstituirala se 5. srpnja 1945. godine na osnovi rješenja Ministarstva socijalne politike Federalne Hrvatske.¹²⁸

Burza rada u Zagrebu i njezina ispostava u Splitu počele su s radom već na sredini rujna 1945. godine, a bilo je predviđeno i otvaranje ispostava u Šibeniku, Zadru i Dubrovniku,¹²⁹ dok su ekspoziture Radničke komore i Inspekcije rada imale početi s radom u studenom.¹³⁰

¹²³ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZAO JSRNJ za Hrvatsku, 24—25. V 1945.

¹²⁴ AIHRPH, VSSH, Dopis ZAO JSRNJ za Hrvatsku, 19. VI 1945.

¹²⁵ AIHRPH, VSSH, Okružnica GO JSRNJ, 1. VI 1945.

¹²⁶ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik IO GO JSRNJ, 22. VI 1945.

¹²⁷ AIHRPH, VSSH, Okružnica GO JSRNJ, 1. VI 1945.

¹²⁸ AIHRPH, VSSH, Zapisnik 1. konstituirajuće sjednice Uprave Radničke komore Federalne Hrvatske, 5. VII 1945.

¹²⁹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik Tajništva ZO JSRNJ Hrvatske za Dalmaciju, 23. IX 1945.

¹³⁰ AIHRPH, VSSH, Izvještaj Tajništva ZO JSRNJ Hrvatske za Dalmaciju, 6. XI 1945.

Ipak, bez obzira na ranije stavove, u sindikatu je prevladavala želja da služba posredovanja rada i radničke komore pređu u njegove ruke. Zato je odlučeno da se takav prijedlog uputi Ministarstvu socijalne politike.¹³¹ Sindikalne organizacije su i prije službene odluke dobile od svojih najviših organa instrukcije da se počnu baviti prikupljanjem podataka o nezaposlenima, jer se očekivala pozitivna odluka vlasti. Uz to se imala u vidu nemogućnost da se zemlja obnovi i privredno izgradi bez pravilne raspodjele radnika na osnovi potpunog pregleda nad radnom snagom bez posla.¹³² Vlada FNRJ donijela je 18. travnja 1946. godine Uredbu o ukidanju radničkih komora, Središnje uprave za posredovanje rada i Javne burze rada. Ujedno je Glavni odbor JSRNJ dobio ovlaštenje da preuzme njihovu djelatnost.¹³³

Pri Glavnom odboru osnovao se posebni odsjek za posredovanje rada. Ista shema organizacije primijenila se i pri Zemaljskom odboru JSRNJ za Hrvatsku i pri mjesnim sindikalnim vijećima. Međutim, u mjestima gdje su postojali samo mjesni odbori otvarali su se posebni uredi za posredovanje rada ili se taj sektor sindikalnog djelovanja obavljao pri odsjecima najbližih mjesnih odbora.¹³⁴

Posredovanje rada ubrzo je doživjelo pomak naprijed. Dok se sindikat još potkraj 1945. godine usprotivio namjerama da se zapošljavanje obavezno provodi posredstvom Burze rada, navodeći kao razlog nemogućnost da se u tadašnjoj situaciji nađe zaposlenje svim zainteresiranim, ili da im se isplaćuje pomoć, na sredini 1946. godine promijenio je stav. Naime, poduzeo je korake da se uvede obavezno zapošljavanje posredstvom sindikata, kako bi posredovanje rada bilo što uspješnije.¹³⁵ No, u praksi se nastavljalo s prilično raširenom i uobičajenom samoinicijativom u traženju posla. Stoga je Glavni odbor intervenirao kod Ministarstva rada FNRJ da nadležna republička ministarstva utječu na rukovodioce u privrednim organizacijama da zadovoljavaju svoje potrebe za radnom snagom isključivo posredstvom odsjeka za posredovanje rada, kako bi se time cijeli postupak potpuno organizirao i racionalizirao.¹³⁶

Jedna od važnih djelatnosti sindikata bio je i njegov angažman na reorganizaciji socijalnog osiguranja s glavnim ciljem da se razbijanjem njegove predratne rascjepkanosti ostvari jedinstven sistem socijalnog osiguranja s jednim nosiocem za sve članove socijalnog osiguranja. To je bio jedan od zaključaka Osnivačke konferencije JSRNJ.

Već 20. veljače 1945. godine, NKOJ donio je Odluku o osnivanju stručnog savjeta socijalnog osiguranja pri Povjereništvu za socijalnu politiku Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije sa zadatkom da se bavi analizom zakonskih projekata iz oblasti socijalnog osiguranja i da koordinira djelatnosti državnih organa i GO JSRNJ.¹³⁷ Inače, sve ustanove socijalnog osiguranja odlukom su NKOJ-a stavljene pod nadzor Povjereništva za socijalnu politiku.¹³⁸

¹³¹ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik IO GO JSRNJ, 28. XII 1945.

¹³² AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 26. II 1946.

¹³³ *Rad*, 24. IV 1946, 33.

¹³⁴ AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZO JSRNJ za Hrvatsku, 21. V 1946.

¹³⁵ AIHRPH, VSSH, Izvještaj ZO JSRNJ za Hrvatsku, 15. VII 1946.

¹³⁶ V. Čirković, nav. dj. 385.

¹³⁷ *Službeni list DFJ*, 9, 2. III 1945.

¹³⁸ *Službeni list DFJ*, 8, 27. II 1945.

Drugi plenum GO JSRNJ, održan od 1. do 2. travnja 1945. godine, dao je novi poticaj rješenju da se provede centralizacija svih ustanova i fondova socijalnog osiguranja.¹³⁹

Zakon o provođenju socijalnog osiguranja na području Demokratske Federativne Jugoslavije, koji je prihvaćen 4. svibnja 1945. godine, odredio je da jedini nosilac osiguranja za područje cijele države postane Središnji zavod za socijalno osiguranje sa sjedištem u Zagrebu. Osiguranje su provodili zemaljski zavodi za socijalno osiguranje, a bilo je postavljeno na načelu samouprave.¹⁴⁰

U Hrvatskoj je na osnovi Uputstva o osnivanju ZU SOH-a osnovan Zemaljski ured socijalnog osiguranja Hrvatske.¹⁴¹ Svi okružni uredi za osiguranje radnika i ostali uredi osiguranja postali su mjesni organi ZU SOH-a.

Potkraj 1945. godine i unutar Glavnog odbora počele su diskusije o karakteru socijalnog osiguranja. Uskoro je napušteno shvaćanje o nužnosti njegova samoupravnog karaktera i da njime rukovode sami radnici,¹⁴² te je prevladalo mišljenje ne samo o potrebi veće povezanosti između države i socijalnog osiguranja već i o potpunom prelaženju službe socijalnog osiguranja u državne ruke. Prevagiu je odnijelo shvaćanje da se socijalno osiguranje ne može održati bez pomoći države, a uz to se isticalo da je to ionako država radnog naroda.¹⁴³

Narodna je skupština, 20. srpnja 1946. godine, izglasala novi zakon o socijalnom osiguranju¹⁴⁴ kojim je država preuzela tu službu i koji je označio potpuni raskid s predratnim stanjem. Socijalnim osiguranjem bili su obuhvaćeni svi radnici, namještenici i službenici bez obzira na mjesto zaposlenja. Državni zavod za socijalno osiguranje, koji se osnovao odlukom Ministarstva rada FNRJ od 22. studenog 1946. godine, postao je jedini nosilac osiguranja u FNRJ,¹⁴⁵ a djelovao je posredstvom svojih filijala. U NRH filijale su bile u Zagrebu, Osijeku i Splitu.¹⁴⁶

JSRNJ ZA HRVATSKU U RAZDOBLJU NAKON OSNIVANJA DO PRVOG PLENUMA (11. IV 1945—26. I 1947)

Djelovanje sindikata u Hrvatskoj, kao uostalom i u cijeloj Jugoslaviji, koncentriralo se u razdoblju uoči oslobođenja i u vremenu nakon njega na dvije razine koje su, međutim, međusobno isprepletene i u međuzavisnosti su, a uz to su prožete kulturno-prosvjetnom djelatnošću koja je bila njihova neizbježna komponenta. To su bile: 1. borba za mobilizaciju radnika i namještenika za povećanje produktivnosti rada i proizvodnje, i 2. borba za poboljšanje radnih i životnih uvjeta zaposlenih.

¹³⁹ V Čirković, nav. djelo, 352.

¹⁴⁰ *Službeni list DFJ*, 29, 4. V 1945.

¹⁴¹ *Narodne novine FDH*, 4, 14. VIII 1945.

¹⁴² AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik IO GO JSRNJ, 14. XII 1945.

¹⁴³ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik IO GO JSRNJ, 17. III 1946.

¹⁴⁴ *Rad*, 24. VII 1946, 59.

¹⁴⁵ *Rad*, 30. XI 1946, 102.

¹⁴⁶ *Rad*, 14. XII 1946, 108.

Jedno od pitanja koje je bilo posebno važno za zaposlene bilo je primjenjivanje Uredbe o reguliranju nadnica i plaća radnika i namještenika u državno-privrednim i privatnim poduzećima, privatnim ustanovama i organizacijama, koju je izdalo Ministarstvo socijalne politike Demokratske Federativne Jugoslavije, 20. travnja 1945. godine.¹⁴⁷ U pravilnoj primjeni Uredbe, kojom su svi zaposleni bili razvrstani u platne razrade prema svojim stručnim sposobnostima i težini rada, ali i odgovornosti i marljivosti, neposredno se angažirao sindikat. Nadnice i plaće određivale su uprave poduzeća sporazumno sa sindikalnom organizacijom. Naredni je period uvelike obilježen proturječnošću između potreba radnika i namještenika i realnih mogućnosti. Sindikalne organizacije i uprave poduzeća zauzimale su različite stavove, koji su se kretali od strogog primjenjivanja Uredbe, što često nije nailazilo na odobravanje zaposlenih, do prilagođivanja njihovim zahtjevima, što je, s druge strane, izazivalo reakciju viših sindikalnih organa.

Pitanje obnove poduzeća, normaliziranje prilika i povećanje proizvodnje bilo je često na dnevnom redu sindikata, kao jedno od presudnih, i to ne samo zbog nužnosti da se poboljšaju životne prilike zaposlenih i ostalog stanovništva. Naime, tako se ostvarivala jedna od bitnih pretpostavki za održanje i izgradnju novog društva. Zato je sindikalna organizacija pokušavala na razne načine pojačati motiviranost radnika. Takmičenja i raznih oblika udarničkog rada bilo je i prije završetka narodnooslobodilačke borbe, a nastavili su se i nakon konačnog oslobođenja.

Da bi jače podstakao radni entuzijazam Glavni odbor JSRNJ odlučio je da zatraži od Predsjedništva vlade DFJ uvođenje odlikovanja za uspjehe u natjecanju i udarničkom radu.¹⁴⁸ Uskoro je Predsjedništvo AVNOJ-a uvelo »Orden rada«¹⁴⁹ što je predstavljalo početak izgradnje sistema moralnih priznanja. To je, svakako, u uvjetima povećanog revolucionarnog entuzijazma i izgradnje »nestimulativnog sistema raspodjele«¹⁵⁰ moglo odigrati značajnu, mada vremenski ograničenu i ne u svim sredinama jednako uspješnu, ulogu. Najaktivnije sindikalne organizacije bile su u Dalmaciji. U povodu 1. maja organizirale su natjecanja u radu, radnoj disciplini i kulturno-prosvjetnoj djelatnosti. U natjecateljskom duhu obnavljale su se pruge, vagoni, razni strojevi i oruđa za rad, radnici se obvezivali na produženje radnog dana,¹⁵¹ održavane su priredbe i usmene novine, osnivani analfabetski tečajevi, pjevački zborovi i kazališne amaterske grupe te izdavane novine.¹⁵² Sindikalne organizacije izvještavale su o uspješnom političkom radu s radnicima koji su postali mnogo pošteniji i aktivniji na svojim radnim mjestima jer »[...] su počeli shvatati da više ne rade za bilo kakve exploitatore, već samo za se i svoj narod.«¹⁵³ U svim većim gradovima uspijevalo se u organiziranju 15-

¹⁴⁷ *Službeni list DFJ*, 24, 21. IV 1945.

¹⁴⁸ *V. Čirković*, nav. dj., 349.

¹⁴⁹ *Službeni list DFJ*, 28, 1. V 1945.

¹⁵⁰ *D. Bilandžić*, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Zagreb 1985, 125.

¹⁵¹ AIHRPH, VSSH, Izvještaj o formiranju Okružnog tajništva Dubrovnik, 27. IV 1945.

¹⁵² AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Dubrovnik, 9. V 1945.

¹⁵³ AIHRPH, JNOF-10/1230, Izvještaj Kotarskog odbora JNOF-e Omiš, 25. IV 1945.

-dnevnog natjecanja u povodu 1. maja.¹⁵⁴ Ali, ubrzo se počelo ukazivati na nepravilnu orijentaciju prema pojačanom radnom angažmanu isključivo produženjem radnog vremena i požrtvovnim radom bez uvođenja novih metoda rada, na čemu su viši sindikalni organi neprestano inzistirali.¹⁵⁵

Potkraj lipnja 1945. godine počelo se intenzivnije raditi na uvođenju kolektivnih ugovora kojima se reguliralo pitanje obveza i prava zaposlenih i poslodavca, bez obzira na to je li vlasnik poduzeća bila država ili privatnik. Glavni odbor JSRNJ izabrao je posebnu komisiju sa zadatkom da pripremi opći obrazac kolektivnog ugovora, koji je kasnije svako poduzeće trebalo prilagoditi lokalnim prilikama. U principu je Glavni odbor JSRNJ inzistirao na 40-satnom radnom tjednu, tzv. »engleskom« radnom tjednu, ali je, s obzirom na stanje privrede, dopuštao da za određeno razdoblje ostane na snazi 48-satni radni tjedan.¹⁵⁶

Zemaljski odbor JSRNJ za Hrvatsku inzistirao je na uvođenju normi i rada na akord. Time je trebalo omogućiti oživljavanje rada i povećanje proizvodnje, što je, ujedno, omogućivalo potpuniju primjenu kolektivnih ugovora i Uredbe o reguliranju nadnica i plaća. U Hrvatskoj se nije odmah prišlo njezinoj primjeni zbog teškoća sa zamjenom kuna za dinare DFJ u razdoblju od 30. lipnja do 9. srpnja 1945. godine.¹⁵⁷

Ipak, unatoč svim poduzetim mjerama kretanja u proizvodnji nisu ispunila očekivanja. U mnogim poduzećima radna disciplina i zalaganje nisu bili na visini. Veliku poteškoću predstavljao je nemaran odnos prema društvenoj imovini, koji se iskazivao rasipanjem sirovina, materijala i energije. Iako su GO JSRNJ i ZO JSRNJ za Hrvatsku inzistirali da se uvedu norme i rad na akord u sve one organizacije gdje je to bilo, s obzirom na prirodu posla, moguće, ipak je uspjeh bio neznatan. Zato je 2. kolovoza Ministarstvo industrije i rudarstva Federalne Hrvatske, na osnovi naređenja Ministarstva industrije savezne vlade od 12. srpnja, izdalo Naredbu o normama u industrijskim poduzećima. Tako se pokušavalo zakonskom regulativom u tvornicama uvesti red, podići proizvodnost rada, sniziti troškove proizvodnje i omogućiti rentabilno poslovanje.¹⁵⁸

Kako su ojačali zahtjevi za poboljšanjem radnih i životnih uvjeta, GO JSRNJ je u posebnoj okružnici podsjetio niže sindikalne organe da visina nadnica, dužina radnog vremena, radničko-zaštitno i socijalno-političko zakonodavstvo zavise od stupnja obnove privrede. Naglasio je nužnost usklađivanja interesa radničke klase s privrednim mogućnostima zemlje. Upozoreno je na zakašnjanje na posao, izostajanje s posla, slabu iskorištenost radnog vremena i na to da se akord uvodi uz mnogo manju normu nego što je bila određena u 1940. godini. Osim toga, izigravanje Uredbe o reguliranju nadnica i plaća bila je učestala pojava. Sindikalne organizacije bile su dužne da održavanjem sastanaka i zidnim novinama ukazuju na sve nepravilnosti, ali i da za primjer

¹⁵⁴ AIHRPH, VSSH, Izvještaj o formiranju okružnih sindikalnih sekretarijata Šibenika i Like, 27. IV 1945.

¹⁵⁵ AIHRPH, VSSH, Organizacioni izvještaj Okružnog sindikalnog sekretarijata Splita, 1945.

¹⁵⁶ AJ, SSJ-117-31/85, Zapisnik GO JSRNJ, 22. VI 1945.

¹⁵⁷ *Službeni list DFJ*, 44, 26. VI 1945.

¹⁵⁸ *Narodne novine (FH)*, 5, 17. VIII 1945.

ističu udarnike i nagrađuju ih povlasticama za odmor, liječenje, za putovanja i sl. Osim toga, GO JSRNJ je ukazao na negativnu praksu da se od udarništva, isključivo produženjem radnog dana i pojačanjem intenziteta rada, stvara »[...] znojni ili krvavi sistem rada«. ¹⁵⁹

U Hrvatskoj se i dalje uporno inzistiralo na dosljednom pridržavanju stavova Uredbe o reguliranju plaća i nadnica i to na nižim stavovima. Svaki pojedinac morao se u općem interesu zemlje odricati i stezati remen. Naglašavano je da se u zemlji vodi ekonomski rat i da će se tek sređivanjem prilika moći podići standard zaposlenih. Upravo je povećanje produkcije trebalo biti osnova sindikalne aktivnosti. Na zajedničkoj sjednici ZO s tajnicima saveznih sekretarijata ¹⁶⁰ upozoreno je na važnost teksta Vladimira Bakarića »O nekim današnjim zadacima naših aktivista«, objavljenom u »Naprijedu«, koji treba da posluži kao paradigma ponašanja i djelovanja sindikalnih funkcionara i aktivista. ¹⁶¹

Ali, aktivnost sindikata na terenu nailazila je na mnogobrojne prepreke. Nedostatak hrane, primjeri nejednake i nepravilne raspodjele živežnih namirnica, obuće i odjeće, neisplaćivanje plaće, koja često nije bila dovoljna za osiguranje najosnovnijih potreba, bez obzira na dobro političko raspoloženje, utjecali su na splašnjavanje poleta u obnovi. ¹⁶² Sindikalni organi i organizacije morale su se angažirati na uvjeravanju članstva da su svi problemi zapravo posljedica prolaznih teškoća, te da će se situacija u pogledu opskrbe i plaća poboljšati. ¹⁶³

U takvoj situaciji bila je otežana aktivnost sindikata u poticanju uvođenja normi i kontroli njihove primjene, što još uvijek nije imalo očekivani tempo. U većini tvornica i ustanova nadnice su se kalkulirale isključivo na osnovi određenog radnog vremena. ¹⁶⁴ Ti neuspjesi, dakako, nisu smjeli zaustaviti sindikat u njegovoj aktivnosti. Sindikalni su rukovodioci u kontaktima s predstavnicima nižih sindikalnih organa uporno inzistirali na tome da je najvažniji zadatak sindikata da mobilizira radnike i namještenike za rad na obnovi zemlje i povećanju proizvodnje. Mjesna sindikalna vijeća dobila su zaduženja da svim snagama potiču podizanje produktivnosti rada. ¹⁶⁵

Sindikalno rukovodstvo bilo je svjesno da radnicima i namještenicima za njihove radne napore i odricanja ne mogu uzvratiti pravičnom nadoknadom. Zato se inzistiralo da se radni heroizam najboljih radnika popularizira u štampi, mada se nije zaboravljalo i na pronalaženje materijalnih stimulansa. ¹⁶⁶

Pravilnik o privremenom razvrstavanju mjesta po razredima skupoće, prihvaćen 1. lipnja 1945. godine, uvelike je utjecao na položaj radnika i na-

¹⁵⁹ AJ, SSJ-117-394/2357, Okružnica GO JSRNJ, 18. VII 1945.

¹⁶⁰ AIHRPH, VSSH, Zapisnik sjednice ZO JSRNJ za Hrvatsku i tajnika zemaljskih saveza, 18. VII 1945.

¹⁶¹ *Naprijed*, 14. VII 1945, 114; vidi poglavlje »Konceptija KP o sindikatu...«, str. 117.

¹⁶² AIHRPH, VSSH, Organizacijski izvještaj Akcionog odbora (MSV Split), 1945.

¹⁶³ AIHRPH, VSSH, Zapisnik sastanka sindikalnih funkcionera mjesnih odbora i podružničkih uprava osječkih industrija i ustanova, 5. VII 1945.

¹⁶⁴ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 19. VII 1945.

¹⁶⁵ AIHRPH, VSSH, Zapisnik Prve Oblasne sindikalne konferencije za Dalmaciju, 22. VII 1945.

¹⁶⁶ Isto.

mještenika. Naime, njegovom se primjenom određivalo koja će se visina nadnica i plaća primjenjivati po Uredbi o reguliranju nadnica i plaća, pa su, npr., radnici u krajevima u prvom razredu skupoće primali nadnice po najvišim stavovima, a radnici u krajevima u trećem razredu skupoće po najnižim. Kriterij razvrstavanja bila je brojnost zaposlenih i jačina razvijenosti poljoprivrede. Na toj osnovi velika su središta i industrijski centri dospjeli u prvi razred skupoće, a manje industrijski razvijeni krajevi u drugi razred, dok su ostala mjesta, u većini sela, dospjela u treći razred skupoće.¹⁶⁷

U Dalmaciji, gdje je sindikat zahtijevao dosljedno pridržavanje minimalnih stavova Uredbe o reguliranju nadnica i plaća, bez obzira na prilično težak položaj zaposlenih, razvrstavanje u razrede skupoće izazvalo je prilično nezadovoljstvo. Zato je sindikat odlučno zahtijevao promjenu u Pravilniku, čime bi se više poštivala specifičnost lokalnih prilika. Naime, prilikom razvrstavanja mjesta računalo se da je u industrijskim centrima najveća skupoća živežnih namirnica, gdje struktura stanovništva i zaposlenih ne omogućava oslonac na poljoprivredu, dok je u slabo razvijenim industrijskim mjestima u oba slučaja bila bolja situacija. Ali nije se dovoljno računalo na povezanost pojedinih manjih mjesta s većim centrima kao njihovih predgrađa (npr. Solin, Split), na upućenost nekih mjesta na opskrbu u centrima (otoci — Split) i ovisnost mnogih gradova o turizmu (Dubrovnik).¹⁶⁸ Dogovoreno je da će se o težini situacije obavještavati najviši sindikalni organi i nadležna ministarstva.¹⁶⁹

Narasli problemi bili su ublažavani osnivanjem nabavno-potrošačkih radničko-namještenečkih zadruga koje su opskrbljivale svoje članstvo racionalnim ali i drugim proizvodima. Tako se osiguravala egzistencijalna razina života. Međutim, u nekim sredinama nije se uspjelo zadovoljiti zahtjeve radnika. Tamo su radnici na sve teškoće odgovorili štrajkom. Tako je u Metkoviću u srpnju izbio štrajk obalskih radnika. Mada se iz dokumenata ne vidi uzrok, opseg i trajanje štrajka, ipak se na osnovi predloženih mjera može razaznati da nije bila riječ o manjem sukobu. Na Prvoj sindikalnoj konferenciji u Splitu zatraženo je da se pronađu organizatori štrajka i da se »raskrinkaju«¹⁷⁰ a potom po potrebi prebace u druge krajeve na rad. S obzirom na probleme koji su bili akutni u cijeloj zemlji, od problema s opskrbom, koja nije svugdje jednako uspješno funkcionirala, do niskih nadnica i plaća, može se pretpostaviti da je i u Metkoviću uzrok bio isti, a da sindikalna organizacija nije uspjela potisnuti nezadovoljstvo radnika. Da problem nije bio lako rješiv dokazuje ponovno izbijanje štrajka u Metkoviću, ali i Pločama, u rujnu

¹⁶⁷ *Službeni list DFJ*, 35, 25. V 1945. U Hrvatskoj su gradovi ovako razvrstani: 1/prvi razred skupoće: Zagreb, Split, Rijeka, Sušak, Pula, Zadar, Šibenik, Gospić, Karlovac i Delnice; 2/ drugi razred skupoće: Dubrovnik, Osijek, Vinkovci, Vukovar, Sisak, Varaždin, Ogulin, Senj, Knin, Pazin, Omiš, Makarska, Metković, Trogir, Supetar, Hvar, Korčula, Blato na Korčuli, Cres, Rab, Krk, Otočac, Borovo, Krapina, Klanjec, Ludbreg, Fužine, Čabar, Sinj, Brinje, Petrinja, Slavonski Brod, Bjelovar, Koprivnica, Slunj, Korenica, Gračac, Kraljevica, Kastav i mjesta u kojima su se nalazili rudnici s više od 100 radnika u njima zaposlenih; 3/ u treći razred skupoće: sva ostala mjesta; isto.

¹⁶⁸ AIHRPH, VSSH, Izvještaj tajništva ZO JSRNJ Hrvatske za Dalmaciju, 7. VIII 1945.

¹⁶⁹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik Prve Oblasne sindikalne konferencije za Dalmaciju, 22. VII 1945.

¹⁷⁰ AIHRPH, VSSH, Prva Oblasna sindikalna konferencija za Dalmaciju, 22. VII 1945.

kojem je uzrok bila slaba prehrana.¹⁷¹ O tome je bilo riječi i na sjednici CK KPH.¹⁷²

I na Braču, u kamenolomima, došlo je do obustave posla koja bi »da nije odmah likvidirana imala za posljedicu obustavu rada u kemijskoj tvornici u Omišu«.¹⁷³

I u drugim krajevima sindikalne su organizacije nailazile na slične probleme, mada ne u tako radikalnom obliku. Neprestano su se ponavljali stavovi o važnosti povećanja proizvodnje i nužnosti postavljanja zahtjeva u skladu s privrednim mogućnostima. »Radnička klasa još uvijek u većem broju nije svjesna da sa svojim vlastitim snagama poboljšava sebi položaj, još uvijek je pojava u radničkim redovima postavljanje pojedinačnih zahtjeva za koje u današnje vrijeme ne postoje mogućnosti, kao odijevanje, obuća, stanovi i slično«.¹⁷⁴

Pošto se raspoloženje teško stišavalo, Tajništvo Zemaljskog odbora za Dalmaciju zahtijevalo je da ZO intervenira kod Federalne vlade da ukine treći razred skupoće u Dalmaciji. Predloženo je da se sva mjesta koja imaju 50—100 radnika uvrste u prvi razred skupoće s obzirom na strahovitu opustošenost, sušu i nerazvijenost poljoprivrede.¹⁷⁵ Situacija se samo djelomično popravila boravkom ministra financija savezne vlade Sretena Žujovića u Dalmaciji, koji je dao usmeno ovlaštenje da se sva mjesta s jednakim uvjetima razvrstaju u isti razred skupoće. Neka su mjesta prebačena iz trećeg u drugi razred skupoće, dok su Dubrovnik, Solinski bazen, Makarska, Omiš i Trogir prebačeni u prvi razred skupoće. Takav postupak narodni su odbori na zahtjev sindikata tolerirali, no Tajništvo ZO JSRNJ za Dalmaciju upozoravalo je na potrebu daljnjeg pregrupiranja ali i na važnost zakonskog reguliranja toga pitanja.

Uz te aktivnosti Tajništva ZO za Dalmaciju uspjelo je posredovanjem Oblasnog NOO i pristankom Federalne vlade povisiti količinu racioniranih namirnica.¹⁷⁶

Već je, 14. rujna 1945. godine, Đuro Salaj, predsjednik JSRNJ, obavijestio članove IO GO da će se provesti novo i konačno razvrstavanje pojedinih krajeva Hrvatske u tadašnje razrede skupoće. Rečeno je da će se Slavonija i Podravina svrstati u drugi razred skupoće, dok će se Banija zbog suše, koja je prouzrokovala veliku štetu, prebaciti u prvi razred. Na sjednici se nije spominjala Dalmacija, a uzrok je bio, vjerojatno, u već provedenoj korekturi na njenom području, mada u djelomičnom opsegu. Zaključeno je da se uputi

¹⁷¹ AIHRPH, CK SKH, Knjiga depeša, Depeša Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju, 26. IX 1945; Depeša Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju 30. IX 1945.

¹⁷² AIHRPH, CK SKH, Zapisnik CK KPH, 28. IX 1945; nešto kasnije, na početku studenog 1945. godine izbio je štrajk rudara kod Stubice, AIHRPH, CK SKH, Zapisnik CK KPH, 9. XI 1945. Navedeni podaci zahtijevaju da se korigira uvriježeno mišljenje da je prvi štrajk u poslijeratnom razdoblju u Jugoslaviji izbio 13. siječnja 1958. godine u Trbovlju i Hrastniku, vidi *Neca Jovanov*, Radnički štrajkovi u SFRJ, Beograd 1979, 130.

¹⁷³ AIHRPH, VSSH, Izvještaj ZO JSRNJ za Hrvatsku, Tajništvo za Dalmaciju, 26. 9. IX 1945.

¹⁷⁴ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Sinj, 24. VIII 1945.

¹⁷⁵ Isto; od 1. X 1945. godine količina racioniranih namirnica bila je 1200 grama dnevno za tešku i 850 grama za laku kategoriju radnika, AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Split, IX 1945.

¹⁷⁶ AJ, SSJ-117-31/35, Zapisnik IO GO JSRNJ, 14. IX 1945.

predstavka vlastima s donesenim zaključcima i zatraži što hitnije izdavanje nove uredbe.¹⁷⁷ Ubrzo zatim je i Zemaljski odbor imao na dnevnom redu istu temu, što je bila posljedica nekoordinacije aktivnosti sindikalnih organa ili, što je vjerojatnije, promjene u zahtjevima. ZO je zahtijevao da se u prvi razred skupoće uključe Sl. Brod, Nova Gradiška, Sisak i Dubrovnik.¹⁷⁸

Novo razvrstavanje provedeno je 11. siječnja 1946. godine, ali je ubrzo rješenjem Ministarstva socijalnog rada i Ministarstva financija od 1. veljače 1946. godine ukinuto i doneseno konačno po kojem je većina zahtjeva sindikata prihvaćena, a teritorij Hrvatske podijeljen u dva razreda skupoće.¹⁷⁹

Nerješavanje zahtjeva radnika i namještenika te nezadovoljavanje njihovih, često najosnovnijih, potreba stvaralo je pogodno tlo za njihovu pasivizaciju u sindikalnoj aktivnosti. Djelomično i zbog toga nije djelovanje sindikata u organizaciji natjecanja, poticanju udarništva i uvođenju dobrovoljnog rada uvijek nailazilo na podršku radnika,¹⁸⁰ dok je inzistiranje na pravilnoj primjeni Uredbe o reguliranju nadnica i plaća potaklo širenje mišljenja da je sindikat zapravo angažiran na njihovom snižavanju.¹⁸¹ Takvo je shvaćanje bilo, osim toga, potaknuto tarifnom politikom privatnih poslodavaca koji su svoje radnike plaćali po najvišim stavovima, što je sindikat nastojao suzbiti ukazujući, sa stajališta širih društvenih interesa, na svu neracionalnost i štetnost takvog ponašanja. Uvođenje maksimalnih stavova Uredbe i na osnovi toga najviših nadnica i plaća dovodilo je do poskupljenja životnih artikala i nadilazilo mogućnosti zemlje, a sindikat dovodilo u situaciju da se bori protiv visokih plaća i poslodavaca koji ih odobravaju.¹⁸² Apsurdnost situacije proizlazila je iz činjenice da je država određivala privatnim majstorima i tvorničarima cijene troškova proizvodnje i zarade. U okviru toga sistema odobravani su im određeni procenti zarade u odnosu na troškove proizvodnje koje država, odnosno Ured za cijene nisu mogli provjeravati, a u njih su ulazile i nadnice radnika, pa su poslodavci bili zainteresirani za njihovo povećanje.¹⁸³ Osim toga što su poslodavci dolazili do velikih zarada i profita, oni su tako odvlačili najbolju stručnu radnu snagu iz državnog sektora u svoje radionice i tvornice. »Oni su to koristili, naravno, i u čisto političke svrhe, govoreći radnicima, kako, eto, oni kao privatnici više plaćaju nego što ih država plaća u državnim preduzećima, u kojima se uglavnom poštovao propis o platama i zaradama radnika.«¹⁸⁴

¹⁷⁷ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 20. IX 1945.

¹⁷⁸ AIHRPH, VSSH, Okružnica ZO JSRNJ za Hrvatsku, 17. VI 1946; u prvom razredu skupoće bila su ova mjesta: Zagreb s Vrapčem, Stenjevcem, Podsusedom i Dubravom, Sisak, Caprag, Slavonski Brod, Karlovac, Duga Resa, Sušak, Zadar, Šibenik, Drniš, Lozovac, Dugi Rat, Omiš, Dubrovnik, Gruž, Split, Solin, Sućurac, Vranjic, Majdan, Krapina, Oroslavlje, Zabok, rudarski reviri Konjščina, Ivanec i Golubovec. Ostala mjesta razvrstana su u drugi razred.

¹⁷⁹ AIHRPH, VSSH, Izvještaj ZO JSRNJ za Hrvatsku, Tajništvo za Dalmaciju, 26. IX 1945.

¹⁸⁰ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Nova Gradiška, 1945.

¹⁸¹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik Konferencije funkcionera mjesnih sindikata, 25. VII 1945.

¹⁸² Isto.

¹⁸³ AJ, SSJ-117-397/2436, Pregled razvitka i aktivnosti sindikalnog pokreta od oslobođenja do danas, 3. II 1954.

¹⁸⁴ Isto: »Nacionalizacijom industrije ovog problema je uglavnom nestalo, odnosno se je dobrim delom sve do danas zadržao na sektoru zanatstva«.

Dosljednost sindikata nije ostala bez posljedica. Tamo gdje su se sindikalne organizacije borile za poštivanje propisa, ugled sindikata bio je okrnjen. Sam predsjednik ZO JSRNJ za Hrvatsku Marko Belinić na sastanku Sekretarijata GO JSRNJ upozorio je na proturječan položaj sindikalne organizacije, koja je, boreći se za pravilno i dosljedno provođenje Uredbe o reguliranju nadnica i plaća, poprimala u očima radnika sve više nekadašnju ulogu poslodavca. Uz to, kao još jedna posljedica neraspoloženja radnika, javio se i pad produktivnosti rada.¹⁸⁵

Uskoro je Marko Belinić, na savjetovanju koje je organizirao Zemaljski odbor s delegatima sindikalnih organizacija Hrvatske 8. listopada 1945. godine u Zagrebu, zahtijevao da sindikalne organizacije u borbi za pravilno uvođenje Uredbe izbjegavaju tražiti niže stavove i manje plaće, jer »[...] to bi bio pandurizam sind. (alni) nad radnicima«.¹⁸⁶ Umjesto toga predložio je da se ispituju razlozi zašto privatni poslodavci plaćaju više u odnosu na državni sektor, te zatražio da im se odrede maksimirane cijene »[...] pa da vidimo hoće li plaćati iz svojeg džepa«.¹⁸⁷

Rad na izradi kolektivnih ugovora i njihovoj primjeni zaostao je zbog ocjene da stanje još ne dozvoljava njihovu primjenu, što se nadoknađivalo privremenim rješenjima.¹⁸⁸ Ali, 3. kolovoza, Izvršni je odbor GO JSRNJ prihvatio obrazac kolektivnog ugovora, koji je imao riješiti pitanja radnih odnosa i plaća u poduzećima, obveza i prava poslodavaca i zaposlenih u slučaju nesposobnosti za rad, bolesti i starosti.¹⁸⁹ Kolektivni ugovor je predstavljao opći obrazac koji je svaka radna organizacija imala prilagoditi i uskladiti njegova rješenja sa specifičnostima svoje sredine. Iz Nacrta kolektivnog ugovora izbačena je odredba po kojoj bi udarnici imali zasebne stolove i bolju hranu u menzama, jer, kako je rečeno, takvo bi rješenje moglo dovesti do podvajanja zaposlenih. Zatraženo je da se pitanje nagrađivanja udarnika riješi mimo kolektivnih ugovora. Određen je rok važenja ugovora do 1. svibnja 1946. godine, koji bi se automatski produžio, ako zainteresirane strane ne bi odredile novi rok.¹⁹⁰ Glavni odbor JSRNJ poslao je posebnu okružnicu centralnim upravama i zemaljskim odborima u kojoj je upozorio na nužnost ozbiljnog pristupa zaključivanju kolektivnih ugovora.¹⁹¹ Koliko se veliko značenje posvećivalo provođenju kolektivnih ugovora, koji se nisu tretirali samo kao tarifno već i kao političko pitanje, svjedoči zahtjev iz okružnice da ne smije biti ni jednog radnika ili namještenika koji neće sudjelovati u sklapanju kolektivnih ugovora. »Ne smije biti ni jednog sastanka, sjednice, konferencije i zbora na kome se neće govoriti o ugovoru. Dakle glavni predmet razgovora među svim radnicima i namještenicima, od sada pa sve dok se ne zaključe, mora biti kolektivni ugovor«.¹⁹² Osim toga, naglašena je potreba

¹⁸⁵ AJ, SSJ-117-26/90, Zapisnik Sekretarijata GO JSRNJ, 10. VIII 1945.

¹⁸⁶ AIHRPH, VSSH, Zapisnik savjetovanja ZO JSRNJ za Hrvatsku i delegata sindikalnih organizacija Hrvatske, 8. X 1945.

¹⁸⁷ Isto.

¹⁸⁸ AIHRPH, VSSH, Zapisnik Konferencije funkcionera mjesnih sindikata, 25. VII 1945.

¹⁸⁹ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik Izvršnog odbora GO JSRNJ, 3. VIII 1945.

¹⁹⁰ Isto.

¹⁹¹ AIHRPH, VSSH, Okružnica GO JSRNJ, 21. VIII 1945.

¹⁹² Isto.

da dobronamjerne treba ubijediti u »[...] ispravnost našeg stava, a sve zlonamjerne da raskrinkamo kao štetočine, sabotere i neprijatelje naroda«. ¹⁹³ Sindikat se u istom razdoblju angažirao i na rješavanju položaja radnika koji su radili u vojnim ustanovama i radionicama, a koji nisu bili mobilizirani. Mada su se i na njih imali odnositi isti propisi kao i na radnike zaposlene u ostalim poduzećima, bilo je mnogo primjera da se nisu mogli koristiti svojim pravima ni kod vojnih ni kod civilnih vlasti. »Ti radnici ne dobiju na taj način od nikuda ništa i žive danas pod teškim okolnostima, ovamo ne dobije hranu, a tamo nema plaće i tako kuburi. Drugovi tu se nešto mora poduzeti jer to su ljudi, koji kroz želudac gledaju na sve pa tako i na naš pokret i Narodnu vlast.« ¹⁹⁴

Neriješen status tih radnika ugrožavao je njihovu egzistenciju pa je Zemaljski odbor JSRNJ za Hrvatsku zahtijevao od vojnih vlasti da se poštuje Uredba o reguliranju nadnica i plaća. ¹⁹⁵ Ati, takvih slučajeva gdje radnici nisu dobivali redovite plaće ili još gore, npr. rudari, ni plaće ni živčne namirnice, bilo je i u drugim oblastima, pa je kritika Zemaljskog odbora bila usmjerena prije svega na vlastitu organizaciju, posebno na niža rukovodstva. ¹⁹⁶ Mada nemamo o tome detaljnija obavještenja, možemo pretpostaviti da su takvi slučajevi bili mogući, pa drugim riječima i dopustivi, upravo u onim industrijskim pogonima koji su, udaljeniji od industrijskih središta, imali u strukturi zaposlenih visok postotak radnika-seljaka. Naime, velik broj radnika s poljoprivrednim posjedom omogućivao je sporije rješavanje problema podjele redovitih plaća i pravovremene opskrbe jer je oslonac na poljoprivredu predstavljao onaj sigurnosni ventil koji je dozvoljavao opušteniji rad narodnih odbora, upravnika poduzeća i sindikata. Praksa u kojoj se radnicima isplaćivala samo akontacija nastavila se duže razdoblje pa je Zemaljski odbor intervenirao kod Predsjedništva vlade Hrvatske da naredi državnim poduzećima i ustanovama da isplaćuju nadnice i plaće u cijelosti, jer se pojavilo negodovanje prema vlastima i sindikatu. ¹⁹⁷

Sindikat nije uvijek jednako uspješno održavao očekivanu ravnotežu između aktivnosti za poboljšanje radničkih životnih uvjeta i mobilizacije radnika na povećanju proizvodnje. Tako je Đuro Salaj, nakon posjeta sindikalnim organizacijama u Hrvatskoj, ocijenio da je sindikat angažirajući se u nekim krajevima na rješavanju pitanja opskrbe i plaća zapostavio probleme produkcije koja je podbacila. ¹⁹⁸ Inzistirajući na važnosti povećanja proizvodnje i produktivnosti, i to prije svega uvođenjem udarničkog rada, upozorio je, i to ne prvi put, na negativne strane te aktivnosti. Naime, sindikat je orijentirajući se često samo na produžavanje radnog dana svodio akciju na fizičko iscrpljivanje radnika, umjesto da se uvođenjem novih metoda rada i pronalaženjem novih strojeva skrate uobičajeni rokovi za izradu određenih proizvoda. ¹⁹⁹

¹⁹³ Isto.

¹⁹⁴ AIHRPH, VSSH, Dopis Sindikalne komisije za okrug Nove Gradiške pri OK KPH, 14. VI 1945.

¹⁹⁵ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 3. VIII 1945.

¹⁹⁶ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku i tajnika saveznih sekretarijata, 25. VIII 1945.

¹⁹⁷ AIHRPH, VSSH, Dopis ZO JSRNJ za Hrvatsku, 12. X 1945.

¹⁹⁸ AJ, SSJ-117-31/35, Zapisnik IO GO JSRNJ, 14. IX 1945.

¹⁹⁹ *Glas rada*, 21. IX 1945, 15; 28. IX 1945, 16.

Često pozivanje sindikalnih rukovodilaca da se mora prekinuti s jednostranim shvaćanjem udarništva i natjecanja kao načina produžavanja radnog vremena dokazuje da je upravo tako većina sindikalnih organizacija pristupila realizaciji zahtjeva za što većom produkcijom i produktivnošću rada.²⁰⁰ Reducirano shvaćanje direktiva nižih sindikalnih organizacija, koje su ideje kreatora novog sistema i djelovanja sindikata ostvarivali uglavnom u jednom i to manje željenom obliku, nije bilo izraz otpora ili nerazumijevanja zadataka već, manje ili više, jedina mogućnost brze i efektne provedbe obnove. Naime, inzistiranje na brzom povećanju produkcije poboljšanjem organizacije posla, primjenom novih metoda rada i inovacijama bilo je u zatečenim uvjetima nerealno, s obzirom na nemogućnost da se u kratkom roku zadovolje preduvjeti njihovog uvođenja i oživotvorenja. Nedostatak mehanizacije, niska razina razvijenosti industrije, loša kvalifikacijska struktura zaposlenih, nedostajanje industrijske tradicije većeg broja radnika i nemogućnost da se inovacije brzo primijene prisiljavale su sindikalne organizacije da idu linijom manjeg otpora. To je, ipak, dalo, barem u početnoj fazi obnove, dobre rezultate. Ali, dugotrajno inzistiranje na produženom radnom danu i pojačanom angažmanu unutar redovnog radnog vremena, a bez adekvatne brige za radnike, imalo je za posljedicu razne negativnosti. Zabilježeni su mnogi primjeri da su se radnici zbog požrtvornog rada i udarništva razbolijevali.²⁰¹

Pitanjima takmičenja u Hrvatskoj bavila se Komisija za takmičenje koja je bila osnovana pri ZO. Iste komisije osnovane su pri nižim organima pa i sindikalnim podružnicama. Inače, kompetencije uprava poduzeća i sindikalnih podružnica bile su strogo podijeljene. Proizvodne zadatke mogla je određivati samo uprava poduzeća dok je sindikalna organizacija bila dužna organizirati samo takmičenje, masovne sastanke i sastanke odjeljenja na kojima su radnici iznosili svoje prijedloge i prihvaćali predložena rješenja. Mada je naglasak u takmičenju dan proizvodnji, njenom povećanju, poboljšanju kvalitete i materijalnoj uštedi, ipak se neprestano upozoravalo na važnost organizacionog i idejno-političkog rada.²⁰²

Na ovom mjestu potrebno je istaknuti da su u veoma opsežnoj propagandi takmičenja i udarništva, u njihovom širenju i populariziranju, bila angažirana sva sindikalna glasila, a posebno »Rad« i »Glas rada«. Iz broja u broj donosili su članke u kojima se ukazivalo na izuzetno značenje natjecanja i navodili primjeri velikih radnih uspjeha i udarništva. Bez obzira na to je li bila riječ o izvještajima s terena ili o programskim člancima možemo ustvrditi da je bio uveden pravi sistem propagande radnog entuzijazma. Sindikalni su listovi bili, uz ostalu štampu, značajan nosilac te propagande i ideološke kampanje u kojoj se rad izdizao do svojevrsnog kulta. Uspjeh poduzeća ili pojedinca dočekivan je bezrezervnom podrškom i istican kao primjer koji treba da svi slijede. Podsticanje na još veće napore u radu dobivalo je u svim listovima

²⁰⁰ AIHRPH, VSSH, Izvještaj Okružnog sekretarijata JSRNJ Zadar, 4. IX 1945; Izvještaj MSV Osijek, 15. IX 1945; Zapisnik Tajništva ZO JSRNJ Hrvatske za Dalmaciju, 23. IX 1945.

²⁰¹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik savjetovanja ZO JSRNJ za Hrvatsku i delegata sindikalnih organizacija Hrvatske, 8. X 1945. (*Kod nas u Dalmaciji sve je porušeno, drugovi radnici rade udarnički, a za takav rad trebalo bi ih i nagraditi i dati im plaću za njihov rad. Ima drugova udarnika, koji su i oboljeli na samom radu. Na pr. jedan radnik zidar ostao je do svršetka na radu jedne peći, premda se razbolio i bacao krve., isto).

²⁰² AIHRPH, VSSH, Zapisnik Komisije za takmičenje ZO, 17. IX 1945.

najširi prostor i, može se reći, bilo osnovni zadatak novinara, dopisnika i sindikalnih aktivista u informiranju članstva. Posebno mjesto u tome dobivali su novatori, koji su uvodili nove i racionalnije metode rada. Sa svakim poboljšanjem u proizvodnji trebalo je u što kraćem roku upoznati što više radnika kako bi ga svaka radna organizacija i svi pojedinci mogli primijeniti u svojoj sredini.

Jedan od oblika borbe za poboljšanje životnih uvjeta radnika bila je i borba protiv šverca, crne burze i spekulacije. Ocijenjeno je da njihovo širenje, koje je nalazilo pogodno tlo u uvjetima nestašice roba široke potrošnje, uvelike utječe na nestabilnost tržišta i rast cijena, te ugrožava standard radnika.²⁰³ S obzirom na tadašnji stav da ne postoje uvjeti za povećanje nadnica i plaća, koje svojom razinom nisu omogućivale ni pokrivanje troškova za najnužnije namirnice, Zemaljski odbor zahtijevao je odlučnu borbu protiv šverca. Radnici, članovi sindikata, bili su dužni kontrolirati kamo poslodavac šalje robu i po kojoj cijeni, ali isto tako da razotkriju moguće veze između poslodavaca i pojedinih predstavnika vlasti i upravnika tvornica, koji bi mogli spekulirati s robom. Upozoravano je na podatak da je još uvijek 65% poduzeća u privatnim rukama, a da se u švercu prodaje i racionirana roba.²⁰⁴ U tom duhu poslana je okružnica sindikalnim organizacijama,²⁰⁵ a na početku 1946. godine počele su se osnivati posebne komisije za borbu protiv sabotaže, korupcije i šverca.²⁰⁶

Sindikati se morao baviti i posebno osjetljivim pitanjima kao što je bilo ukidanje nekih prava koja su određene kategorije radnika i pojedina poduzeća imala u vrijeme Kraljevine Jugoslavije i NDH. Takav je bio slučaj s isplaćivanjem trinaeste plaće. Izvršni odbor GO JSRNJ smatrao je da situacija u zemlji ne dopušta dodjeljivanje bilo kakve pomoći iznad onoga što je bilo određeno Uredbom o reguliranju nadnica i plaća. Osim toga, na dodjeljivanje trinaeste plaće gledalo se negativno kao na običaj kojim su se radnici potkupljivali i ujedno razbijalo jedinstvo među njima.²⁰⁷ Mada se pokušavalo iznaći načina da se radnicima ipak dodijeli pomoć za zimsku opskrbu, mišljenje Ministarstva za socijalnu politiku i Ministarstva financija FNRJ da novaca za pomoć nema prisililo je članove IO GO da ustvrde da je jedini izlaz u povećanju proizvodnje, jer »[...] koliko državi damo, toliko ćemo moći da od nje tražimo.«²⁰⁸ Rečeno je da bi svako izdvajanje i povećanje potrošnje uz istu razinu proizvodnje značilo udar na cijene i prouzrokovalo njihov rast i time rast inflacije.

Međutim, IO GO JSRNJ nije samo nemoćno prihvaćao realnost, već je zahtijevao da se u Ured za određivanje i maksimiranje cijena pri Privrednom savjetu uključi i predstavnik sindikata. Ocijenjeno je da nije vođena pravilna politika, jer je upravo reguliranjem cijena trebalo rješavati probleme u situaciji kada se nisu mogle povećavati plaće i nadnice.²⁰⁹ Isti stav da nije moguće

²⁰³ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 24. XI 1945.

²⁰⁴ Isto.

²⁰⁵ AIHRPH, VSSH, Okružnica ZO JSRNJ za Hrvatsku, 3. XII 1945.

²⁰⁶ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik GO JSRNJ, 21. XII 1945; AIHRPH, VSSH, Okružnica ZO JSRNJ, 12. I 1946.

²⁰⁷ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik IO GO JSRNJ, 30. XI 1945.

²⁰⁸ Isto.

²⁰⁹ Isto.

izdvojiti sredstva za pomoć radnicima, bez obzira na konstataciju da je realna nadnica pala za 40%, zauzelo je i najviše rukovodstvo sindikata u Hrvatskoj.²¹⁰

Na sjednici IO GO JSRNJ, održanoj 30. studenog 1945. godine, upozoreno je da će se teška situacija u zemlji još pogoršati, jer su se očekivali veliki rashodi budžeta, koji se očekivanim prihodima nije mogao popuniti. Pomoć UNRRA-e od 250 milijuna dolara ocijenjena je kao veoma značajna, ali nedostatna za sve iskazane potrebe. Državni aparat od 360.000 službenika nadišao je onaj prijeratni, a kako je u pitanje došao opstanak raznih industrijskih poduzeća, naglašeno je da sindikat mora spreman dočekati očekivani porast nezaposlenosti. Konstatirajući nezadovoljstvo radnika, članovi IO GO zatražili su da im se otvoreno ukaže na teško stanje privrede iz kojega se može izaći samo požrtvovanošću i samoprijegornim radom.²¹¹

Unatoč zahtjevu najviših organa JSRNJ da se priđe sklapanju kolektivnih ugovora, to pitanje u Hrvatskoj nije odmah pokretano »[...] jer je bilo još mnogo stvari nejasnih«.²¹² Ipak je u prosincu prihvaćena odluka da se na području Hrvatske zaključuju kolektivni ugovori u duhu obrasca koji je izradila komisija pri GO.²¹³ Pri razradi kolektivnih ugovora odlučeno je da radnici nadoknade polusatni dnevni odmor, jer je ocijenjeno da bi u situaciji kada je država sama poslodavac plaćeni odmor nanio štete zemlji.²¹⁴

Uz uvođenje kolektivnih ugovora radilo se i na uvođenju akordnog sistema rada.²¹⁵ Trebalo je da sindikat uvjeri radništvo u novu ulogu akordnog sistema, koji je od efikasnog sredstva za iskorištavanje postao jedan od načina za podizanje produktivnosti rada u korist zajednice, ali i pojedinca.²¹⁶ Ali da se sindikat prihvatio teškog zadatka svjedoče neki izvještaji koji govore o nerazumijevanju mnogih sindikalnih podružnica za uvođenje akordnog rada.²¹⁷

Inače, u ZO JSRNJ za Hrvatsku dolazili su izvještaji mjesnih sindikalnih vijeća s različitim podacima o uspjesima u proizvodnji. Svima je bilo zajedničko isticanje napora sindikalnih organizacija da se izbore za poboljšanje radne discipline. Uspjesi u pojedinim poduzećima ovisili su i o pravodobnoj i dostatnoj opskrbi sirovinama i materijalom, što je bila jedna od osnovnih teškoća u tom razdoblju. Tamo gdje su zadovoljene osnovne pretpostavke

²¹⁰ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 10. XII 1945. Bez obzira na stavove rukovodstva sindikata, tramvajski radnici u Zagrebu zahtijevali su i nakon toga dobili trinaestu plaću. O tome se raspravljalo na sjednici ZO JSRNJ za Hrvatsku i odlučeno je da sam predsjednik Marko Belinić pokuša nagovoriti radnike da se odreknu te plaće, što bi se u *Glasu rada* populariziralo kao izraz visoke svijesti radnika. AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZO JSRNJ za Hrvatsku, 5. I 1946. Marko Belinić uspio je u pregovorima, a odluka radnika da novac poklone za gradnju mosta kod Siska objavljena je pod naslovom, »Pohvalna inicijativa koju treba da prihvate sve naše sindikalne organizacije«, *Glas rada*, 11. I 1946, 2.

²¹¹ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik IO GO JSRNJ, 30. XI 1945.

²¹² Isto.

²¹³ *Glas rada*, 7. XII 1945, 26.

²¹⁴ AIHRPH, VSSH, Zapisnik sjednice zemaljskih tajništva pri ZO JSRNJ za Hrvatsku, 30. XI 1945.

²¹⁵ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 10. XII 1945.

²¹⁶ AIHRPH, VSSH, Zapisnik konferencije za Srednju Dalmaciju, 10. VIII 1945.

²¹⁷ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Zagreb, 1946.

za normaliziranje proizvodnje, uspjelo se prebaciti predratnu proizvodnju i to za 50%,²¹⁸ ili barem dostići predratni nivo,²¹⁹ dok u mnogim krajevima nedostatak radnika i sirovina nije dozvoljavao postizanje željenih rezultata.²²⁰

Sindikat se angažirao i na pitanjima koja nisu bila direktno povezana s proizvodnjom, ali je njihovo rješavanje imalo veliku važnost za poboljšanje životnih prilika njegovih članova. Neposredno prije kraja rata i u cijelom periodu obnove nezamjenljiva je bila uloga sindikata u organizaciji nabavlačko-potrošačkih radničko-namješteničkih zadruga. Njihovo osnivanje poprimilo je masovne razmjere, pa su iz raznih krajeva Hrvatske dolazili izvještaji o osnivanju zadruga s tisuću i više članova i prije okončanja rata,²²¹ ali se taj proces nastavio još intenzivnije nakon konačnog oslobođenja.²²² Kada se pokazalo da zadruga ne ispunjavaju potpuno svoju ulogu, odlučeno je da sindikalni organi delegiraju svoje predstavnike u vodstva zadruga kako bi direktno utjecali na njihov rad.²²³

Njihova se uloga svodila na opskrbu najčešće od državnih poduzeća kao što su bili: D.O.P.H.²²⁴ i Glavnoprod,²²⁵ te na raspodjelu tj. prodaju racioniranih artikala, ali i onih koji nisu bili na popisu racionirane robe. Unatoč mnogim teškoćama, od zancmarivanja neposrednijeg povezivanja Saveza s proizvođačima²²⁶ do pojave šverca u njima,²²⁷ u pojedinim mjestima doživjele su pravi procvat pa je, npr., u Splitu potkraj listopada 1945. godine u njih uključeno 70% radnika i namještenika, koji su zajedno s članovima obitelji predstavljali dvije trećine građana.²²⁸ Potkraj iste godine u Hrvatskoj bilo je oko 140.000 članova tih zadruga.²²⁹

Daljnijim razvojem situacije u 1946. godini sve se više normalizirala opskrba jačanjem državnog sektora u trgovini i sređivanjem prometnih veza i transporta. Zato je potkraj godine Ministarstvo trgovine i snabdijevanja FNRJ odlučilo da se od 1. siječnja 1947. godine zaposleni opskrbljuju isključivo putem državnog sektora, a da se paralelne trgovačke organizacije u formi zadruga radnika i namještenika, kao suvišna karika u opskrbi, ukinu.²³⁰

²¹⁸ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Delnice, 18. XI 1945.

²¹⁹ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Solin, 6. XII 1945; Izvještaj MSV Zagreb, 1946.

²²⁰ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Čakovec, 6. XII 1945.

²²¹ AIHRPH, VSSH, Izvještaj o formiranju Okružnog tajništva Dubrovnik, 27. IV 1945.

²²² AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Bjelovar, 31. VII 1945.

²²³ AJ, SSJ-117-26/90, Zapisnik Sekretarijata IO GO JSRNJ, 22. V 1945; AIHRPH, VSSH, Zapisnik Zemaljskog akcionog odbora, 24—25. V 1945.

²²⁴ Državno opskrbno poduzeće Hrvatske bavilo se prvenstveno nabavljanjem i raspacavanjem živežnih namirnica, koje su potpadale pod plansku raspodjelu i potrošnju. Osnovano je 11. III 1945. Odlukom Predsjedništva ZAVNOH-a. Vidi *Narodne novine*, 19. X 1945, 48.

²²⁵ Glavno nabavno-prodajno poduzeće uglavnom se bavilo nabavom i prodajom industrijskih, obrtničkih i neracioniranih poljoprivrednih proizvoda domaćeg i inozemnog porijekla. Vidi: *Narodne novine*, 17. VIII 1945, 5.

²²⁶ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Solin, 20. IX 1945.

²²⁷ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Zagreb, 1946.

²²⁸ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Split, 8. XI 1945.

²²⁹ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj o Jedinim sindikatima za Hrvatsku, 28. XII 1945.

²³⁰ AIHRPH, VSSH, Dopis ZO JSRNJ za Hrvatsku, 2. I 1947.

Ipak, uskoro se pokazalo da je daljnje zadržavanje nabavlačko-potrošačkih radničko-namještenečkih zadruga bilo i dalje potrebno.

Sindikalna organizacija odigrala je značajnu ulogu u preuzimanju pomoći koju je dopremala UNRRA preko naših luka. Dnevno je dolazilo mnogo materijala koje lučki radnici nisu mogli iskrcati, pa je zaprijetila opasnost da će brodovi s dragocjenom robom otploviti za grčke luke. Zato je Izvršni odbor Zemaljskog akcionog odbora intervenirao kod vojnih vlasti da se demobiliziraju lučki radnici. Ali, pokazalo se da je osnovni problem nedostatak stručnih radnika, posebno šofera, kojih nije bilo dovoljno ni u drugim krajevima Jugoslavije. Pošto se nije našlo drugo rješenje sindikat se izravno povezao sa sindikalnom organizacijom u Trstu, koja se odazvala molbi i poslala nekoliko stotina kvalificiranih radnika. Ali, ubrzo je izbio problem zbog neprijateljskog držanja građana prema talijanskim radnicima, uzrok je najčešće bio u nezaliječenim ranama tek minulog rata. Svjesno velike složenosti situacije sindikalno rukovodstvo odlučno je zahtijevalo od svojih organizacija da upozna stanovništvo sa značenjem njihove pomoći, ali i svom težinom mogućih političkih posljedica u trenutku kada se zahtijevalo priključenje Trsta Jugoslaviji.²³¹

Poseban angažman sindikata odnosio se na organiziranje radničkih brigada koje su sudjelovale u obnavljanju sela, na radovima u poljoprivredi, na rekonstrukciji prometnica i sl. Međutim, od određenih ministarstava se zahtijevalo da sačine planove kako bi se takve brigade organizirano raspodjeljivale na potrebna mjesta. Sindikat je preuzimao na sebe organizaciju brigada, dok su se prije svega ministarstva imala pobrinuti za njihov smještaj, opskrbu i prehranu.²³²

Ipak, sindikalno rukovodstvo nije bilo zadovoljno aktivnošću sindikalnih organizacija na mobilizaciji radnika za pojedine važnije akcije. Bilo je konstatirano da uključenost metalaca i građevinara na ličkoj pruzi, koja je bila presudno važna prije svega zbog opskrbe, nije bila na očekivanoj razini, pa se dogodilo da su čak i seljaci, koji nisu imali potrebne kvalifikacije za rad na pruzi, bili više zastupljeni.²³³ Od funkcionara se zahtijevalo da više obilaze teren i da nadgledavaju organizaciju posla koji se imao završiti do zime 1945/46. Osim toga, moralo se više raditi na uvjeravanju radnika da pruga ima izuzetno značenje za cijelu zemlju. Ali te su se aktivnosti morale nužno povezati s osiguranjem redovnih plaća radnicima. Razmišljalo se i o mogućnosti da se u pojedine brigade uključe stručnjaci različitih profila koji bi se specijalizirali za radove te vrste.²³⁴

Sindikat je bio pozvan da riješi i pitanje podvajanja koje se javljalo između zaposlenih a iskazivalo se u nepovjerenju i odbojnosti uprava poduzeća prema stručnjacima i službenicima. Ta tendencija, koja je trajala u cijelom razdoblju obnove, bila je vrlo jaka čemu su bile dokaz i vrlo slabe plaće stručnjaka. Ponekad su bile na razini ili čak ispod plaća nekvalificiranih radnika.

²³¹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik sjednice Prve oblasne sindikalne konferencije za Dalmaciju, 22. VII 1945.

²³² AIHRPH, VSSH, Zapisnik plenarne sjednice ZAO JSRNJ za Hrvatsku, 24—25. V 1945.

²³³ AIHRPH, VSSH, Zapisnik sjednice ZO JSRNJ za Hrvatsku i tajnika sekretarijata, 25. VIII 1945.

²³⁴ Isto.

Teško je ocijeniti koliko je takav odnos bio posljedica, s jedne strane, predratnog podvajanja, kada su stručnjaci, nalazeći se između kapitalista i radnika, bili u očima radnika privilegiran sloj, a s druge rezultat izgradnje kulta rada, koji je idealizirao teški fizički rad.²³⁵ U svakom slučaju sindikalno je rukovodstvo bilo svjesno opasnosti do koje je moglo dovesti potcjenjivanje stručnosti, te je zahtijevalo od resornih ministarstava da pristupe odlučnijem rješavanju pravilnog nagrađivanja radnika. Na sjednici Sekretarijata Glavnog odbora, održanoj 19. listopada 1945. godine, odlučeno je da se pošalje predstavka Privrednom savjetu vlade i, što je bilo posebno važno s obzirom na sve jaču »ideologiju jednakosti«,²³⁶ da se napiše članak u »Radu«, kako bi se članstvo upoznalo s pravilnim shvaćanjem odnosa prema stručnjacima.²³⁷

Ali, usporedo s akcijama rukovodstva sindikata da se otklone uzroci podvajanja među zaposlenima dolazilo je u nekim krajevima do negativnih pojava koje su tradicionalnim podjelama i privilegijama dodavale nove elemente. »S jedne strane prava pravcata golotinja kod mnogih radnika, s druge strane razne ustanove dijele svojim činovnicima kompletna odijela, cipele, po dva para rublja, iako u mnogim slučajevima istima nije potrebno jer su prilično obučeni, a mnogi imaju još i koju rezervu u kući [...].«²³⁸ Osim toga, bilo je mnogo težih slučajeva gdje su »[...] radnici došli u sukob s upraviteljem zbog toga što poduzeće ne radi punim kapacitetom i radnici se otpuštaju a činovnici ostaju, na što su radnici protestirali da se smanji broj činovnika.«²³⁹ Razlike su se pojavljivale i pri podjeli plaće jer su činovnici dobivali akontacije, a radnici nisu.²⁴⁰

Sindikata je odlučno protestirao protiv odluka koje su omogućivale da državni namještenici rade jednokratno 6 sati na dan. To je izazvalo nezadovoljstvo privatnih namještenika, a isto tako i radnika čiji je radni dan trajao 8 sati, i to dvokratno, čime su dovedeni u znatno teži položaj.²⁴¹

Godine 1945. bila je obilježena i kao godina izbora za Ustavotvornu skupštinu, koji su bili organizirani 11. studenog. Sindikat se izravno angažirao u izbornim aktivnostima i to djelovanjem Kulturno-prosvjetnog odjeljenja pri Glavnom odboru JSRNJ koji je artikulirao način uključivanja sindikalnih organizacija u pripreme za izbore. Polazilo se od ocjene da socijalno-ekonomski položaj radnika i namještenika ovisi o političkim prilikama kao i samo djelovanje sindikata. Zato su sve sindikalne organizacije bile zadužene da organiziraju konferenciju sindikalnih aktivista i masovne predizborne zborove u poduzećima na kojima se agitiralo za Narodni front. Odlazak radnika na selo, gdje su sudjelovali u poljoprivrednim radovima, popravcima alata i zgrada, imao se iskoristiti i za agitaciju. Prije svega trebalo je ukazivati na razlike između nekadašnjeg stanja u predratnoj Jugoslaviji i razine slobode dosegnute nakon pobjede. Jak naglasak bio je na isticanju perspektive koja bi imala uslijediti nakon savladavanja privrednih teškoća i slamanja otpora reakcije. Ali, osim tih oblika angažmana od članova sindikata se zahtijevala

²³⁵ B. Petranović, *Istorija socijalističke Jugoslavije*, I, Beograd 1977, 51.

²³⁶ Isto, 80.

²³⁷ AJ, SSJ-117-26/90, Zapisnik sekretarijata Glavnog odbora JSRNJ, 19. X 1945.

²³⁸ AIHRPH, VSSH, Organizacijski izvještaj Akcijskog odbora (MSV Split), 1945.

²³⁹ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj Okružnog komiteta KPH Banija, 4. IX 1945.

²⁴⁰ Isto.

²⁴¹ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Split, 8. XI 1945.

svakodnevna agitacija na njihovim radnim mjestima. »Svaka podružnica i mjesni odbor neka razvije samoinicijativu u izbornoj propagandi. Tako npr. berberi i vlasuljari mogu biti vrlo dobri agitatori u svojim radionicama, konobari u gostionicama i hotelima, učitelji na selima, trgovački pomoćnici u ukrašavanju izloga slikama i parolama, grafičari u besplatnom štampanju raznih parola i zidnih novina koji su u vezi sa izborima itd.«²⁴²

Zakonom o radničkim povjerenicima, koji je prihvaćen 23. srpnja 1945. godine, zadržao je jedan od specifičnih oblika organiziranog djelovanja radnika u poduzećima koji je u Jugoslaviji uveden već 1922. godine.²⁴³ Zakon je predviđao vrlo široke kompetencije povjerenika koji su se birali u svim poduzećima privatnog, zadružnog i državnog karaktera s više od pet zaposlenih osoba. Njihovo djelovanje obuhvaćalo je područje socijalnih, ekonomskih i kulturnih interesa zaposlenih u smislu njihove zaštite, ali i unapređenja proizvodnje i radne discipline. Institut povjereništva zadržao se unatoč činjenici da je sindikat pokrивao ista područja djelovanja jer se polazilo od mišljenja da povjerenici treba da zastupaju i štite sve zaposlene bez obzira na članstvo u sindikatu.

Sindikat se od samog početka uključio u rasprave o uvođenju povjerenika. Naročito je inzistirao na tome da se njihov izbor predvidi i u privatnim poduzećima, oko čega je bilo nesuglasica.²⁴⁴ Unatoč dugotrajnim pripremama i uključenosti najvišeg sindikalnog organa u razradu zakona, sam tekst koji je prihvatilo Predsjedništvo AVNOJ-a izazvao je zaprepaštenje Izvršnog odbora GO JSRNJ. Naime, u prijedlogu su bile predviđene oštre kazne za prekoračenje zakonskih prava, zloupotrebu i nesavjestan rad povjerenika, dok se nije predvidio njihov izbor u neprivrednim ustanovama. Riješeno je da se podnese pismena predstava Zakonodavnom odboru sa zahtjevom da se odredbe neprihvatljive za sindikat izmijene a da se sami izbori za radničke povjerenike obustave.²⁴⁵

Protesti sindikata prihvaćeni su i Predsjedništvo Privremene narodne skupštine izmijenilo je odredbe o kaznama, a uz to je predviđen i izbor povjerenika u svim poduzećima, nadležtvima, ustanovama i organizacijama s više od pet zaposlenih.²⁴⁶ Uskoro se na osnovi očekivanog rješenja o raspisu izbora za 1946/47. godinu, koje je Ministarstvo socijalne politike donijelo 13. prosinca 1945. godine,²⁴⁷ u Hrvatskoj počele izborne pripreme. Mjesna sindikalna vijeća bila su dužna da okružnim narodnim odborima predlože sastav izbornih komisija.²⁴⁸ Kako bi se onemogućio pokušaj da se na liste kandidata predlože »neprijateljski elementi«, Zemaljski je odbor posebno naglasio važnost moralnih kvaliteta radničkih povjerenika.²⁴⁹ Zatražio je popis kandidata radi kontrole »[...] da li ti kandidati mogu biti izabrani.«²⁵⁰

²⁴² AIHRPH, VSSH, Okružnica Glavnog odbora, 18. IX 1945.

²⁴³ *Službeni list DFJ*, 54, 31. VII 1945.

²⁴⁴ AJ, SSJ-117-407/2514, Odluke 2. plenuma GO JSRNJ, 1—2. IV 1945.

²⁴⁵ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik IO GO JSRNJ, 3. VIII 1945.

²⁴⁶ *Službeni list DFJ*, 85/1945, 2. XI 1945.

²⁴⁷ *Službeni list DFJ*, 98/1945, 18. XII 1945.

²⁴⁸ AIHRPH, VSSH, Zapisnik sjednice tajnika saveznih sekretarijata pri ZO JSRNJ za Hrvatsku, 30. XI 1945.

²⁴⁹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik sjednice zemaljskih sekretarijata i ZO JSRNJ za Hrvatsku, 13. XII 1945.

²⁵⁰ Isto.

U Hrvatskoj je bilo prilično teškoća oko izbora radničkih povjerenika, zbog nesnalažljivosti izbornih odbora i neaktivnosti nižih sindikalnih organa. Međutim, uz povećan angažman Zemaljskog odbora i pomoć saveznih sekretarijata izbori su održani u zakonskim rokovima do 15. veljače 1946. godine.²⁵¹ U 2484 poduzeća izabrana su 6043 radnička povjerenika.²⁵²

Ipak, unatoč svim pripremama u nekim poduzećima pojavile su se posebne liste kandidata, mimo onih sastavljenih od sindikalnih organizacija. Pojava dvostrukih lista bila je zapravo reakcija članstva na izostanak rasprava i dogovora u sindikalnim organizacijama, koje je na sastavljanje lista u užem krugu rukovodstva odgovorilo svojim listama.²⁵³ Događaji oko izbora, koji očito nisu bili manjeg opsega, ponukali su Glavni odbor da uputi sindikalnim organizacijama upozorenje da su nepravilni postupci pri kandidiranju radničkih povjerenika vodili razbijanju jedinstva radničke klase.²⁵⁴

Inače, institut radničkih povjerenika nije bio dugog vijeka. Naime, sindikat i radnički povjerenici svojim su se ulogama našli na istom zadatku, pa se uskoro shvatilo da su povjerenici suvišna kategorija u sistemu zaštite radnika i namještenika i u unapređenju proizvodnje. To je, dakako, bilo povezano sa sve većim obuhvaćanjem zaposlenih unutar sindikata, ali i širenjem njegovih kompetencija što je potvrđeno Osnovnim zakonom o upravljanju državnim poduzećima.²⁵⁵ Tako je sindikalno rukovodstvo, nakon ocjene da se uloga radničkih povjerenika iscrpila, poslalo nižim sindikalnim organizacijama, potkraj 1946. godine, okružnicu sa sugestijom da se više ne aktiviraju, a da njihove zadatke preuzmu sindikalne organizacije.²⁵⁶

Aktivnost sindikata 1946. godine uvelike je obilježio novogodišnji govor Josipa Broza Tita. Predsjednik vlade FNRJ i generalni sekretar KPJ pozvao je radničku klasu i radne ljude da daljnjim ulaganjem maksimalnih napora i dobrovoljnog rada povećaju proizvodnju i produktivnost rada kao u 1945. godini. »Taj elan i dobrovoljnost rada ne smije u ovoj godini oslabiti, nego naprotiv mora još ojačati.«²⁵⁷

Glavni odbor je, 11. siječnja 1946. godine, održao sjednicu na kojoj je, u povodu novogodišnje poruke predsjednika vlade FNRJ i generalnog sekretara KPJ, zatražio od sindikalnih organizacija da nastave s organiziranjem dobrovoljnog rada i radnog takmičenja i s predstojećim prvomajskim takmičenjima.²⁵⁸

U samoj organizaciji takmičenja nije bilo promjena. Sindikalne organizacije bile su dužne rukovoditi takmičenjem i postavljati uvjete, među kojima su najveću važnost imali norma, kvaliteta, radna disciplina, ušteda i podizanje idejno-političkog nivoa zaposlenih. Najviše su se angažirale sindikalne podružnice, mjesni odbori i pojedini savezi, a mjesna su im sindikalna vijeća pružala potrebnu pomoć. Ali, Izvršni odbor GO zahtijevao je da se, za razliku

²⁵¹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 10. II 1946.

²⁵² AIHRPH, VSSH, Dopis ZO JSRNJ za Hrvatsku, 21. IX 1946.

²⁵³ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Karlovac, 2. II 1946.

²⁵⁴ Hronologija radničkog pokreta i SKJ 1919—1979, III, Beograd 1980, 27.

²⁵⁵ *Službeni list FNRJ*, 62/1946.

²⁵⁶ AJ, SSJ-117-26/90, Zapisnik sekretarijata GO JSRNJ, 9. X 1946.

²⁵⁷ *Rad*, 2. I 1946, 2.

²⁵⁸ *Rad*, 16. I 1946, 5.

od prethodnog razdoblja, takmičenju pride s mnogo više plana i sistema, te da se napuste metode iz prethodnog razdoblja. Naime, ocijenjeno je, kao i više puta do tada, da se u 1945. godini takmičenje odvijalo »po liniji krajnjeg naprezanja mišića i produženja radnog vremena«,²⁵⁹ a da je pravo rješenje u traženju novih metoda rada sa što većim uključenjem radnih masa. Bilo je predloženo da se za najbolje kolektive predvide prijelazne zastave, a za udarnike poboljšanja u opskrbi »[...] čak novčane nagrade«.²⁶⁰

Veliko je značenje imalo postizanje visoke proizvodnje u rudarstvu, izradi vagona, poljoprivrednog alata, tekstilnih i kožarskih proizvoda.²⁶¹ Međutim, briga sindikata za što efikasnije udarništvo, očito nije nailazila na pravi odaziv i razumijevanje nadležnih vlasti s obzirom na učestalo ponavljanje zahtjeva da se za udarnike osigura prednost u opskrbi namirnicama, odjećom i obućom.²⁶²

Ekstra-dohotkom, koji se stvarao takmičenjem, bavio se Privredni savjet.²⁶³ Tako stvorena sredstva slijevala su se u fond za obnovu.²⁶⁴

Komisija za takmičenje Zemaljskog odbora JSRNJ za Hrvatsku, koja je osnovana nakon odluke ZO na sjednici od 9. veljače 1946. godine,²⁶⁵ analizirajući protekli period, došla je do istih zaključaka kao i ostali najviši sindikalni forumi da se naglasak mora dati što efikasnijem radu unutar radnog vremena. Prekovremeni rad trebao se uvoditi samo kada se u redovnom radnom vremenu uz dovoljno zalaganja nije uspijevala postići norma. Naglašeno je da preopterećenost radnika ne odgovara ni njima samima, ali ni državi koja ih treba zbrinjavati socijalnim osiguranjem u slučaju bolesti. Međutim, isto tako, članovi komisije zahtijevali su povišenje norme u odnosu na onu iz 1939. godine, tvrdeći da inzistiranje na prijeratnoj normi, kada su radnici radili za kapitaliste, ne uzima u obzir nastale društvene promjene.

No, bez obzira na neprestana upozorenja da se više posveti pažnja pravilnom provođenju takmičenja i udarništva, kao najvažnijim zadacima u periodu obnove,²⁶⁶ negativna se praksa uporno održavala. »Udarnički rad u velikim poduzećima ili mjestima počeo se nepravilno postavljati, te su tako u nekim mjestima kao npr. u Vinkovcima pojedinci shvatili da je udarništvo isključivo prekovremeni rad. Unazad oko mjesec dana zavladao je kod sindikalnih organizacija forsiranje prekovremenog rada na razne načine tako da za određenih 8 sati nije učinjen onaj efekat koji bi trebao biti.«²⁶⁷ Prevladavanje jednostranog pristupa u organiziranju takmičenja prisililo je Glavni odbor da uputi sindikalnim organizacijama posebnu okružnicu u kojoj su opisani ciljevi takmičenja, kao što su otkrivanje novih, savršenijih i racionalnijih metoda rada, uz istodobnu štednju sirovina i ostalih materijala, te neprestano poboljšanje kvalitete proizvoda. Inzistiranje na produženju radnog vremena

²⁵⁹ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik GO JSRNJ, 25. I 1946.

²⁶⁰ Isto.

²⁶¹ Isto.

²⁶² *Rad*, 16. I 1946, 5.

²⁶³ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik GO JSRNJ, 25. I 1946.

²⁶⁴ AIHRPH, VSSH, Komisija takmičenje ZO JSRNJ za Hrvatsku, 2. III 1946.

²⁶⁵ AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZO JSRNJ za Hrvatsku, 9. II 1946.

²⁶⁶ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH Banije, 26. III 1946.

²⁶⁷ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH Brod, 6. IV 1946.

i na dobrovoljnom radu u korist fonda za obnovu zemlje označeno je kao štetno zastranjivanje, jer je produžavanje radnog vremena na štetu intenzivnosti rada unutar propisanog radnog vremena ugrožavalo interese proizvodnje.²⁶⁸

Negativna tendencija u razvoju udarništva i takmičenja u proizvodnji prisilila je i Ministarstvo rada NRH da intervenira protiv učestalosti prakse produživanja radnog vremena izvan zakonskih okvira. Od poduzeća koja su željela produžiti radno vrijeme zahtijevano je da nakon konzultacija sa sindikalnom organizacijom zatraže dozvolu od okružnih inspekcija rada. Ministarstvo je ukazivalo na nužnost očuvanja zdravlja zaposlenih ali i na potrebu pridržavanja odredbi Uredbe o reguliranju nadnica i plaća i Zakona o suzbijanju nedopuštene spekulacije i privredne sabotaze, koji bi se izigravali na osnovi produženja radnog vremena povećanjem zarada poslodavaca ali i radnika.²⁶⁹

I među radnicima pojavljivali su se otpori prema uvođenju udarničkog rada, što se iskazivalo, najčešće, pasivnim prihvaćanjem inicijativa sindikata. Ali bilo je i slučajeva koji ukazuju na snažnije reakcije protiv intenziviranja rada. Bilo je prisutno mišljenje da se treba suprotstaviti udarničkom radu kao načinu koji će dovesti do pojačane eksploatacije radnika uvođenjem novih viših normi na osnovi povećane produkcije, a za jednaku plaću.²⁷⁰ Očito je to bio problem koji se vukao kroz cijeli period obnove, a ponekad je dovodio situaciju i na rub sukoba. »Čak se išlo tako daleko da su se te iste radnice (misli se na radnice koje su se u proteklom razdoblju i same istakle u udarničkom radu, nap. R. Z.) pretile onim drugim radnicama koje su htjele više raditi da će im iskopati oči i kosu počupati.«²⁷¹ Protiv udarnika koji su svojim požrtvovanim radom navodili upravu poduzeća da povisi radne norme organizirani su i bojkoti, pa su zabilježeni slučajevi da su ti radnici napuštali posao.²⁷² Suprotstavljanje sistemu takmičenja imalo je podršku i u samom Glavnom odboru JSRNJ, a njihovi nosioci bili su Bogdan Krekić i Milorad Belić, prvaci Socijalističke stranke Jugoslavije.²⁷³

Sindikati se angažirao na suzbijanju širenja parola kojima se nastojala ograničiti njegova uloga u podizanju proizvodnje, što je bilo posebno aktualno uvođenjem Prvomajskog takmičenja. Takmičenje je poprimilo masovne dimenzije, ali je ocijenjeno da je njegov glavni nedostatak u tome što u mnogim poduzećima norme još nisu bile uvedene.²⁷⁴

Često se umjesto toga išlo linijom manjeg otpora, pa su sindikalne organizacije više inzistirale na ispunjavanju lakših zadataka, uglavnom iz sfere kulturno-prosvjetnog rada ili se, nerijetko, njihova aktivnost svodila na formalno ispunjavanje zadataka. Tako je bilo primjera da su se planirali zadaci, npr., s ciljem da se poveća broj sastanaka te da se »[...] čistoća i red postigne 100% po podružnicama.«²⁷⁵

²⁶⁸ AIHRPH, VSSH, Okružnica GO JSRNJ, 2. IV 1946.

²⁶⁹ AIHRPH, VSSH, Dopis Ministarstva rada NRH, 3. V 1946.

²⁷⁰ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Karlovac, 10. I 1946.

²⁷¹ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Vukovar, 9. IX 1946.

²⁷² *Rad*, 22. VI 1946, 50, »Proizvodne norme i takmičenje«.

²⁷³ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik IO GO JSRNJ, 5. IX 1946.

²⁷⁴ AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO GO JSRNJ za Hrvatsku, 19. III 1946.

²⁷⁵ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Petrinja, 20. IV 1946.

Iako se pred sindikalna rukovodstva postavljao problem stvaranja realnih pokazatelja o izvršavanju planova takmičenja, jer su sindikalne organizacije često slale proizvoljne izvještaje s uljepšanim podacima²⁷⁶ koji su imali osigurati povoljnu sliku rada, ipak je ocijenjeno da je proizvodni zadatak u Majskom takmičenju prebačen za 24—30% iznad plana.²⁷⁷

Savezna planska komisija donijela je, 16. travnja 1946. godine, Pravilnik o načinu i uvjetima za proglašenje udarnika u poduzećima i ustanovama, čime se potpuno regulirao taj način podsticanja radnika i namještenika u njihovim radnim naporima.²⁷⁸

Pravilnik je određivao naziv udarnika kao počasno zvanje, koje se dodjeljivalo za samoprijegorno zalaganje u obnovi i privrednoj izgradnji zemlje. Udarnike je proglašavala uprava poduzeća ili ustanove u sporazumu sa sindikalnom organizacijom ili radničkim povjerenikom.²⁷⁹ Mada je njegov prvenstveni cilj bio u moralnom priznanju, prije svega isticanjem ugleda najboljih radnika, ipak su predviđene prednosti u opskrbi, prijevozu, putovanjima, zdravstvenim uslugama pa i novčanim nagradama najistaknutijima, predstavljale u situaciji opće oskudice i siromaštva važan motivacijski faktor.

Problemi oko zaključivanja i primjene kolektivnih ugovora nastavljali su se i u 1946. godini. Ne samo da su poduzeća šablonski preuzimala obrazac koji je načinio Glavni odbor, već se uskoro pokazalo da njegove odredbe o pravima radnika uvelike prelaze mogućnosti privredne. Na sjednici Sekretarijata GO, održanoj 19. siječnja 1946. godine, čak je predloženo da se povede agitacija u državnim poduzećima da se radnici odreknu nekih zagarantiranih beneficija, a da se moguća fluktuacija radne snage u privatna poduzeća onemoguću boljom opskrbom radnika u državnom sektoru.²⁸⁰ Ipak, Glavni odbor odlučio se za drugi pristup. Donio je odluku da se obustavi zaključivanje kolektivnih ugovora s obrazloženjem da su mnoge podružnice sklapale ugovore s odredbama koje nisu bile u skladu s mogućnostima i prilikama u poduzećima. Ali, zatraženo je da se neovisno o tome nastavi posao na utvrđivanju normi i određivanju tarifnih stavova.²⁸¹ Isti zahtjev ponovio je i Zemaljski odbor zahtijevajući da se pri uvođenju normi ima u vidu tehnološko stanje u poduzećima, količina raspoloživih sirovina i prilike radnika, te da se pređe na rad u akordu. Sindikalne podružnice bile su dužne pružiti pomoć upravama provjeravanjem realnosti postavljenih normi.²⁸² U skladu s prethodnim odlukama uskoro je odlučeno da se otkažu svi zaključeni ugovori, te je poslana okružnica zemaljskim odborima i centralnim upravama pojedinih saveza s objašnjenjem daljnjih postupaka.²⁸³

²⁷⁶ *Rad*, 3. IV 1946, 27.

²⁷⁷ AIHRPH, VSSII, Referat *M. Belinića* »Izvještaj o ulozi i zadacima Jedinostvenih sindikata u novoj društvenoj stvarnosti i u našoj državi«, 1. kongres JSRNJ za Hrvatsku, 26—28. V 1946.

²⁷⁸ AIHRPH, VSSH, Pravilnik o načinu i uvjetima za proglašenje udarnika u poduzećima i ustanovama, 16. IV 1946.

²⁷⁹ Isto.

²⁸⁰ AJ, SSa-117-26/90, Zapisnik sekretarijata GO JSRNJ, 19. I 1946.

²⁸¹ AJ, SSJ-117-31/95, Zapisnik GO JSRNJ, 25. I 1946.

²⁸² AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 10. II 1946.

²⁸³ AJ, SSJ-117-26/90, Zapisnik sekretarijata GO JSRNJ, 13. III 1946; AIHRPH, VSSH, Okružnica GO JSRNJ, 22. III 1946; Okružnica ZO JSRNJ za Hrvatsku, 4. IV 1946.

Pitanje nezaposlenosti bio je problem s kojim se sindikat bavio od samog početka, i to u suradnji s ministarstvima socijalne politike, Središnjom upravom za posredovanje rada i Burzom rada. Nezaposlenost se najefikasnije rješavala obnovom poduzeća, proširenjem proizvodnje i organiziranjem dobrotvoljnog rada. Tako je Zemaljski odbor posebnim dopisom intervenirao kod Ministarstva rada NRH zahtjevom da se organiziraju javni radovi većeg obima.²⁸⁴ Ali nije zabrinjavao samo prilično velik broj već nezaposlenih, koji je u Hrvatskoj u veljači 1946. godine bio 32.000,²⁸⁵ već i činjenica da su mnoga poduzeća bila prisiljena otpuštati zaposlene radnike, najčešće zbog nedostatka sirovina, što je smanjivalo opseg proizvodnje. S namjerom da uspostavi barem kontrolu nad otpuštanjem radnika i da ublaži, koliko je bilo moguće, pretjerana otpuštanja s posla, Izvršni odbor Zemaljskog odbora JSRNJ za Hrvatsku, na sjednici održanoj 16. do 17. travnja, predložio je da se prihvati odredba po kojoj bi se poduzeća obvezala da o svakom planiranom otpuštanju s posla obavještavaju Ministarstvo rada i sindikalne organe zatraživši njihovo odobrenje.²⁸⁶

Nakon donošenja Uredbe vlade FNRJ, 18. travnja 1946. godine, o ukidanju radničkih komora, Središnje uprave za posredovanje rada i Javne burze rada, sindikat se našao u novoj situaciji jer je proširio svoje kompetencije i na područje posredovanja rada.²⁸⁷

Sekretarijat GO je u povodu otpuštanja radnika zauzeo načelan stav da treba prvenstvo u zapošljavanju dati domaćim stručnim radnicima, a da se njemački zarobljenici i stručnjaci zapošljavaju samo kada nedostaje radna snaga.²⁸⁸ Pojedine sindikalne organizacije rješavale su problem nezaposlenosti na potpuno specifičan način, koji je bio zabilježen i u 1945. godini. Naime, u nastojanju da se svakoj obitelji osigura socijalna sigurnost, s posla su se otpuštali oni radnici čiji su članovi obitelji već imali zaposlenje, a primali su se oni koji u užoj obitelji nisu imali ni jednog zaposlenog. Nezaposlenost i opća oskudica svojom su akutnošću prijetili i normalnom toku proizvodnje zbog otpuštanja s posla iskusnih radnika na račun socijalno ugroženih, ali, nerijetko, i politički zaslužnijih. »Ovo pitanje (nezaposlenosti, nap. R. Z.) ublažujemo time što savjetujemo rukovodiocima reviziju u poduzećima i ustanovama tj. otpuštanje s posla manje zaslužne i potrebne, a na njihova mjesta uposljuju se više potrebni i zaslužni, a pri tome pazimo da ne bi štetilo proizvodnji.«²⁸⁹

Narodne vlasti konzultirale su sindikat u raznim pitanjima prije no što su donijele odluke koje su se neposredno ticale radnika i namještenika. Tako je bilo u akciji oko promjena imena tvornica i ustanova, što je bio još jedan od načina raskida veza sa starim društvenim uređenjem. Ministarstvo industrije FNRJ zatražilo je od Glavnog odbora JSRNJ da preko mjesnih sindikalnih vijeća i mjesnih odbora potakne sindikalne podružnice da započnu inicijativu za mijenjanje naslova poduzeća, kako bi akcija dobila formu samoinicijativ-

²⁸⁴ AIHRPH, VSSH, Okružnica Ministarstva rada NRH, 22. III 1946

²⁸⁵ AIIRPH, VSSH, Izvještaj ZO JSRNJ za Hrvatsku, 3. III 1946.

²⁸⁶ AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZO JSRNJ za Hrvatsku, 16—17. IV 1946.

²⁸⁷ *Službeni list FNRJ*, 33/46.

²⁸⁸ AJ, SSJ-117-26/90, Zapisnik sekretarijata GO JSRNJ, 24. IV 1946.

²⁸⁹ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Split, 17. VI 1946.

nosti masa. Pitanja promjene imena imala su se postaviti na masovnim sastancima sindikalnih podružnica, ali je Ministarstvo industrije zadržalo pravo konačne odluke.²⁹⁰ Isto tako, Predsjedništvo vlade NRH nije htjelo riješiti pitanje slobodnih dana zaposlenih u povodu vjerskih praznika bez mišljenja Izvršnog odbora Zemaljskog odbora JSRNJ za Hrvatsku, koje je i donijelo odluku da se u vrijeme nekih vjernih praznika radi, a u vrijeme drugih ne.²⁹¹

U travnju 1946. godine započele su pripreme za održavanje Prvog kongresa JSRNJ za Hrvatsku. U okružnici koju je Zemaljski odbor u vezi s tim poslao sindikalnim organizacijama obavijestio je članstvo o cilju toga najvišeg skupa sindikata u Hrvatskoj. Bilo je zamišljeno da kongres podstakne daljnje jačanje i učvršćenje sindikalne organizacije i radničke klase, te još bržu izgradnju nove države. Upozoravalo se na radni karakter kongresa, koji je imao nadići propagandističku i manifestacijsku formu, i na nužnost da se prevlada mimoilaženje članstva i postavljanje problema odozgo. Osim toga, Zemaljski odbor zahtijevao je da se zauzme poseban stav prema »starim sindikalnim funkcionerima« koji su bili nosioci »stare sindikalne prakse«. Operirali su parolama o klasnoj borbi i nastojali usmjeriti članstvo protiv uprava poduzeća misleći da time podižu revolucionarnu svijest proleterskih masa. Takvi kadrovi, rečeno je u okružnici, demoraliziraju i demobiliziraju radničku klasu u njezinoj želji za što bržim poboljšanjem njezina ekonomskog i socijalnog položaja.²⁹²

Pripreme na terenu manje-više prošle su u aktivnostima za izbor delegata koji su imali osigurati predviđen tok kongresa i podržati zacrtanu liniju sindikalne djelatnosti. »U pogledu izbora delegata za kongres jedinstvenih sindikata sada su pripreme u toku, te mislimo da ljudi koji će biti birani za delegate će na samome kongresu mnogo toga naučiti da ćemo time pomoći na daljnjem učvršćenju sindikalnih organizacija.«²⁹³

Na Kongresu, koji je održan od 26. do 28. svibnja 1946. godine u Zagrebu, ocijenjeno je da sindikalna organizacija još uvijek nema klasno-proleterski karakter i da je u njoj provejava malograđanski duh, pri čemu je naročito naglašeno područje sjeverne Hrvatske. Ukazano je na nužnost pojačanog političko-odgojnog rada s obzirom na to da dio zaposlenih radnika i namještelnika još uvijek nije vidio u sindikatima svoju organizaciju »[...] jer im se nisu ispunila njihova maštanja u pogledu zadovoljavanja ličnih i materijalnih potreba.«²⁹⁴ S druge strane, ukazano je na neprihvatljivost da pojedinci mobiliziraju mase »[...] pod predratnim parolama, koji su u ondašnjim uvjetima bili u interesu radničke klase [...]«, dok u novim uvjetima »[...] u stvari rade protiv interesa radničke klase.«²⁹⁵

Na Kongresu se definirala uloga i položaj sindikata u društvu. U referatu Marka Belinića, predsjednika ZO i člana GO JSRNJ, naglašeno je da sindikat nije privjesak vlasti, već da ima dvostruku ulogu da, s jedne strane, po-

²⁹⁰ AIHRPH, VSSH, Okružnica GO JSRNJ, 25. III 1946; Okružnica ZO JSRNJ za Hrvatsku, 4. IV 1946.

²⁹¹ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 21. V 1946.

²⁹² AIHRPH, VSSH, Okružnica ZO JSRNJ za Hrvatsku, 26. IV 1946.

²⁹³ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH Bjelovar, 6. V 1946.

²⁹⁴ AIHRPH, VSSH, Referat *Drage Gizdića* »Organizacioni izvještaj i organizacioni problemi«, 1. kongres JSRNJ za Hrvatsku, 26—28. V 1946.

²⁹⁵ Isto.

maže vlast, a, s druge, da je kontrolira u primjeni zakona.²⁹⁶ Izražen je zahtjev da se krene u izgradnju socijalističkog načina proizvodnje i socijalističke ekonomije na osnovi jačanja državnog sektora i uvođenja planske proizvodnje čime bi se izbjegle dotadašnje negativnosti. Dio referata posvećen je takmičenju kojem se, rečeno je, mora prići organizirano napuštanjem orijentacije prema prekovremenom radu. Nabrojene su negativnosti takve prakse kao što su bili povećanje troškova proizvodnje i ugroženost zdravlja radnika. Takmičenje je bilo prikazano kao trajan sistem i nužna osnova socijalističke izgradnje, koje unutar normalnoga radnog vremena dovodi do usavršavanja sistema rada, uvođenja novatorstva, normi i akorda.

Marko Belinić ukazao je na neke od zapreka koje onemogućavaju postizanje veće proizvodnje i poboljšanje položaja radnika. Uredba o reguliranju nadnica i plaća bila je istaknuta kao kočnica razvoja, jer su njene odredbe nivelirale primanja i demotivirale stručno usavršavanje i postizanje većih radnih rezultata, što je vodilo ka uravnilovci. U tom je sklopu izražen zahtjev za realnijim nagrađivanjem rukovodećeg i tehničkog osoblja. Kritizirano je stanje u trgovini, te su kao uzroci slabosti označeni privatni sektor sa 10.000 dućana, slab rad zadruga, Glavnoprod i DOPH kao suvišne stepenice u brznoj cirkulaciji roba.²⁹⁷

Diskutanti su dali podršku liniji rukovodstva, uz ponavljanje zahtjeva za prevladavanje slabosti uočenih u proteklom razdoblju. Pojedinim stavovima, koji su se čuli na Kongresu i koji su bili izraz radikalnijih tendencija, npr. zahtjev da svi hoteli treba da služe radničkoj klasi i da se pretvore u radnička odmarališta, suprotstavio se Đuro Salaj, predsjednik GO JSRNJ. Upozorio je na nerealnost takvih mišljenja, koja nisu imala u vidu granice ekonomskih mogućnosti društva. »Cijeli prihod od našeg rada mi ne možemo dobiti jer mi trebalo akumulaciju tih sredstava za izvršenje svih velikih zadaća, koje stoje pred našom zemljom.«²⁹⁸

Radikalizam koji je došao do izražaja u nekim diskusijama više je iskazivao nerazumijevanje stvarnosti uz želju za što bržim promjenama, nego što je bio izraz čvrstog uvjerenja ili cjelovitog koncepta uloge sindikata i razvoja društva. To dokazuje malobrojnost takvih diskusija, koje nisu nailazile na odaziv, niti su utjecale na promjenu toka Kongresa i na njegove zaključke. One su, prije svega, interesantne sa stajališta razumijevanja visokoga revolucionarnog entuzijazma s mnogim elementima utopije,²⁹⁹ što ilustrira atmosferu među delegatima. Upravo je zbog toga Đuro Salaj naglasio važnost daljnjeg rada sindikata na idejno-političkom odgoju radnika i namještenika.

Na kraju je prihvaćena »Rezolucija Zemaljskog sindikalnog kongresa«. Osim zahtjeva za priključenjem Istre, Julijske krajine, Trsta, Koruške i učvršćenjem saveza radnika sa seljaštvom i drugim slojevima naroda, konkretizirani su zadaci sindikata u jačanju i usavršavanju državnog sektora. Sindikalne organizacije bile su dužne pomoći vlastima pri izradi planova i u njihovom izvr-

²⁹⁶ AIHRPH, VSSH, Referat *Marka Belinića* »Izveštaj o ulozi i zadacima Jedinstvenih sindikata u novoj društvenoj stvarnosti i u našoj državi«, 1. kongres JSRNJ za Hrvatsku, 26—28. V 1946.

²⁹⁷ Isto.

²⁹⁸ AIHRPH, VSSH, Materijali 1. kongresa JSRNJ za Hrvatsku, 26—28. V 1946.

²⁹⁹ *D. Bilandžić*, nav. dj., 89.

šenju, razvijati radno takmičenje, udarništvo i radnu disciplinu, jačati zadržarstvo, uklanjati težnje prema niveliranju plaća, zaključivati kolektivne ugovore i uvoditi norme. Zahtijevajući poboljšanje životnog položaja radnika Kongres je zatražio daljnji rad na otvaranju radničkih restorana. Isto tako, zahtijevalo se donošenje zakona o socijalnom osiguranju i o činovnicima, izgradnja sanatorija, odmarališta, vrtića i radničkih naselja. Posebna briga istaknuta je za položaj poljoprivrednih radnika, radnika u privatnom sektoru i radničke omladine. Naglašena je i važnost izgradnje sindikata na temelju marksizma-lenjinizma.³⁰⁰

Međutim, u prvi red možemo istaknuti orijentaciju Kongresa na podsticanje daljnjeg usavršavanja takmičenja na svim područjima rada i nastojanje da bude jedna od niza stepenica koje su imale dovesti do prelaženja na planski sistem proizvodnje. Osnova planskog sistema izgrađivala se na državnom sektoru koji se izjednačavao sa socijalističkim sektorom. Marko Belinić je u svom referatu objasnio da se sindikat zalaže za plansku proizvodnju »[...] zato, jer smatramo, da je neophodno potrebno uzdići našu državu na viši stupanj organiziranosti i uzdići opći društveni sistem na stupanj međusobne saradnje i svestranog iskorištavanja svih pozitivnih snaga u brznoj izgradnji države za podizanje općenarodnog blagostanja. Planski sistem proizvodnje poslužit će za postignuće ovog cilja kao temelj, iz kojeg će se razviti i novi društveni odnosi među ljudima. On će poslužiti za ubrzanje tempa u izgradnji naše ekonomike, u izgradnji i proširenju naše industrije i poljoprivrede.«³⁰¹

Kakve su bile neposredne reakcije u sindikalnim organizacijama nakon završetka Kongresa teško je ocijeniti, jer dokumenti ne omogućuju uvid u prijem njegovih zaključaka u nižim sindikalnim organizacijama i članstvu.³⁰² Može se pretpostaviti da se Kongres, koji nije unio nikakve promjene u dotadašnje djelovanje sindikata ni u njegove ciljeve, shvatio samo kao još jedan od niza poticaja sindikalnog rukovodstva da se poznata rješenja oživotvore.

Uza sve uspjehe ipak su postkongresno vrijeme pratili isti problemi s kojima se bavio sindikat od samog osnivanja. Osim toga, bilo je čestih primjera potcjenjivanja sindikata što je utjecalo da u nekim krajevima nije uspio nadići formalnu organiziranost. »Radnici i namještenici su podpuno nezainteresirani po radu u sindikatu, konkretno u Metkoviću rad po sindikatu je zaista u samom početku, a uzrok tome jest da se od samog početka nisu pravilno postavile stvari i sindikati su u Metkoviću bili prepušteni sami sebi tj. nisu nailazili na podršku mjerodavnih i ako su često njihovi zahtjevi bili opravdani. Također drugovi nisu shvatili važnost sindikata i sindikatu se nije pridavala nikakva važnost.«³⁰³ Ipak, najviše organizacija smatralo je da se najveći uzrok njihovog slabog rada krije u nedostatku sposobnih kadrova pa su to u svojim izvještajima najčešće isticale.³⁰⁴

³⁰⁰ AIHRPH, VSSA, Materijali 1. kongresa JSRNJ za Hrvatsku, 26—28. V 1946.

³⁰¹ AIHRPH, VSSH, Referat *Marka Belinića* »Izvještaj«, 1. kongres JSRNJ za Hrvatsku, 26—28. V 1946.

³⁰² AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Gračac, 20. VI 1946; Izvještaj MSV Čakovec, 2. VII 1946.

³⁰³ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Metković, 14. VI 1946.

³⁰⁴ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Čazma, 1. VII 1946; AIHRPH, CK SKH, Izvještaj CK KPH Bjelovar, 6. V 1946.

S druge strane, i dalje se osjećao utjecaj sindikalnih aktivista koji su nastavili djelovati na način koji je osuđivan kao neprimjeren novoj društvenoj stvarnosti. »Osim toga je kod nekih starih sindikalista i ranije veoma dobrih boraca za prava radničke klase primijećeno, da se teško snalaze u novim prilikama te nastoje da prijašnju borbu protiv poslodavaca-kapitalista primjene i sada kada je poslodavac u pretežnim slučajevima sama država odnosno Narodne vlasti pa prema tome nema mjesta ranije primjenjivanoj borbi.«³⁰⁵

Mada je na Kongresu zahtijevano da se prekine s uvođenjem prekovremenog rada, ipak se takva praksa nastavila, pa su, npr., radnici u Gospiću pristali ne samo na 10-satni radni dan, već su se odrekli i određenog postotka koji im je pripadao.³⁰⁶ Sistem natjecanja i udarništva i dalje se najčešće svodio na fizička iscrpljivanja. Dolazilo je i do novih oboljenja radnika, što je pogotovo bilo potencirano kada sindikat nije uspijevaio ispuniti određene pretpostavke, npr., u opskrbi, pa su najviše obolijevali najbolji radnici i udarnici.³⁰⁷

Zahtjev za učvršćenjem saveza sa seljaštvom i dalje se provodio pa su ekipe radnika odlazile na selo³⁰⁸ gdje je ta pomoć poprimala najrazličitije oblike — od popravaka zgrada do pomoći u vođenju administracije.³⁰⁹

Tarifno je pitanje u Hrvatskoj bilo, kako je ocijenio Zemaljski odbor, razbijeno i nejedinstveno. Norme i akord utvrđivale su uprave poduzeća, koje se nisu povezivale s višim sindikalnim rukovodstvima, već su cijeli postupak provodile uz pomoć podružnica.³¹⁰ Nije postojao jedinstveni centar u vođenju tarifne politike, a nije bilo ni čvršće veze između sindikalnih tarifnih komisija, saveznih tajništva i ministarstava, što je omogućilo izigravanje Uredbe o reguliranju nadnica i plaća. Tako je došlo do velikih razlika u nadnicama i plaćama između radnika istih kvalifikacija u različitim poduzećima. Bilo je i primjera da su manje kvalificirani radnici jednog poduzeća bili bolje plaćeni od kvalificiranijih radnika drugog poduzeća. Mada je bilo sve više poduzeća koja su uvela norme,³¹¹ ipak je bilo slučajeva da su se zarade isplaćivale mimo utvrđenih normi po nahodanju uprave poduzeća, bez obzira na učinak i kvalitetu rada. S druge strane, ukazivalo se na neravnopravni položaj među zaposlenima u kojem su oni radnici koji su radili na normu mogli zaraditi više od poslovođa i tehničara plaćenih na sat. Ocijenjeno je da Uredba više ne omogućava pravilno rješavanje tarifnih pitanja.³¹²

Nakon završetka Prvomajskog takmičenja uslijedilo je Novembarsko takmičenje. Uskoro se pokazalo da se postižu mnogo slabiji rezultati nego što se planiralo. Zato je, 1. kolovoza 1946. godine, Glavni odbor JSRNJ organizirao savjetovanje sa sekretarima centralnih uprava i predstavnicima zemaljskih odbora na kojem je upozoreno da je uzrok slabijih rezultata uglavnom potpuno prepuštanje organizacije takmičenja sindikalnim organizacijama uz pa-

³⁰⁵ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Daruvar, 9. VII 1946.

³⁰⁶ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Gospić, 13. VII 1946.

³⁰⁷ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Solin, 18. I 1946.

³⁰⁸ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSV Split, 17. VI 1946.

³⁰⁹ AIHRPH, VSSH, Izvještaj MSVC Petrinja, 28. VII 1946.

³¹⁰ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 17. IX 1946.

³¹¹ U prvoj polovici 1946. godine u Hrvatskoj je normom bilo obuhvaćeno oko 57% radnika, AIHRPH, VSSH, Razvoj i rezultati prvomajskog takmičenja u Hrvatskoj za razdoblje od oko 15. II do oko 20. IV 1946. godine.

³¹² AIHRPH, VSSH, Dopis Ministarstva rada NRH, 18. XI 1946.

sivnost uprava poduzeća.³¹³ Slabosti su se nalazile i u šablonskom pristupu takmičenju, ali i, kako je ocijenjeno, u pojačanoj aktivnosti reakcije.³¹⁴ Loša organizacija rada, nedostatak normi, nepravilno nagrađivanje i svaštarenje u takmičenju³¹⁵ bili su pojačavani iscrpljenošću radnika³¹⁶ i pogrešnim odnosom prema njima. Bilo je slučajeva »[...] da se radnici gone na posao, dok se malo vodi računa o problemima radnika, tj. ispušta se iz vida to, da mi moramo da štitimo interese radnika. Taj nedostatak prelazi pomalo na to, da radnici počinju gledati na sindikat kao na kakvu buržoasku stranku.³¹⁷ Uz to, bilo je prilično propusta u vezi s nagrađivanjem i proglašavanjem udarnika. Ne samo da udarnici nisu pravilno popularizirani, već su mnogi radnici neopravdano dobili taj naziv, a mnogi zaslužniji nisu. Sekretarijat GO JSRNJ izrekao je kritiku državnim organima i ukazao na golemi nesklad između velikih uspjeha u Prvomajskom takmičenju i malog broja proglašanih udarnika, kada je usprkos velikom porastu produktivnosti proglašeno samo 5000 udarnika.³¹⁸ Poduzimane su razne mjere da bi se popravili rezultati prvog dijela Novembarskog takmičenja, pa je Zemaljski odbor poslao okružnicu u kojoj je zahtijevao da se za udarnike odvoja prvoklasna roba, koja je morala biti izložena na najvidnijim mjestima u trgovinama najmanje dva mjeseca.³¹⁹ Pojačana akcija sindikata urodila je plodom pa je proizvodnja u Hrvatskoj u Novembarskom takmičenju u odnosu na Prvomajsko povećana za 18,9%, dok je normom bilo obuhvaćeno 67,3% radnika i dano 703.248 dobrovoljnih sati.³²⁰

Osnovni zakon o državnim privrednim poduzećima, kojim se reguliralo upravljanje državnim privrednim poduzećima općedržavnog, republičkog i lokalnog značenja, prihvaćen je 2. kolovoza 1946. god.³²¹ Tim je zakonom potvrđena i uloga sindikata u proizvodnji pa je tako sindikat bio uvučen u razgranat sistem uloge države u privredi. Naime, sindikat je odredbama zakona dobio pravo da daje prijedloge za povećanje proizvodnje, produktivnosti rada i njegove organizacije. Osim toga, sindikat se morao brinuti o životnim i radnim uvjetima zaposlenih, a zadatkom da obavještava o svim nepravilnostima u radu poduzeća i direktora administrativno-operativnog rukovodioca i ostale državne organe ozakonjena je njegova kontrolna funkcija. Time je normiran započeti proces etatizacije sindikata.³²²

Problemima proizvodnje bavili su se na zajedničkom sastanku, koji je održan u prvom dijelu rujna 1946. godine, najviši predstavnici Privrednog savjeta, Ministarstva financija i GO JSRNJ. Taj sastanak je, vjerojatno, bio samo

³¹³ *Rad*, 3. VIII 1946, 62.

³¹⁴ AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZO JSRNJ, 22. VIII 1946.

³¹⁵ Odluke IV plenuma Centralnog odbora Jedinštenih sindikata, Beograd 1946, 6.

³¹⁶ AIHRPH, VSSH, Zapisnik IO ZO JSRNJ, 22. VIII 1946.

³¹⁷ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj CK KPH Brod, 14. IX 1946.

³¹⁸ AJ, SSJ-117-26/90, Zapisnik sekretarijata GO JSRNJ, 11. IX 1946.

³¹⁹ AIHRPH, VSSH, Okružnica ZO JSRNJ za Hrvatsku, 28. X 1946.

³²⁰ Odluke i referati Prvog plenuma Glavnog odbora Jedinštenih sindikata Hrvatske, 27.

³²¹ *Službeni list FNRJ*, 62/1946.

³²² »U uslovima 'državno-pravnog poretka' svako normativno određenje nekih oblika sindikalnih aktivnosti značilo bi (ili bi bar imalo prizvuk) etatizaciju sindikata i podržavljeno utvrđivanje njegove pozicije i uloge«. Vidi *Vukašin Pavlović*, Sindikat i politički sistem, Beograd 1974, 75; vidi još str. 67 i 120.

jedan od niza sastanaka kojima se pripremao prelazak na planski sistem proizvodnje. Predsjednik Privrednog savjeta Boris Kidrič, ministar financija Sreten Žujović i predsjednik GO JSRNJ Đuro Salaj analizirali su pitanja radnih odnosa, klasifikacije poduzeća, kategorizacije radnika, plaća, evidencije u proizvodnji, nagrađivanja novatora i racionalizatora, opskrbe te odnosa uprava poduzeća i sindikalnih podružnica. Predviđeno je bilo osnivanje većeg broja komisija sa po jednim predstavnikom Glavnog odbora koje bi se bavile navedenim problemima.³²³

Intenzivniji proces etatizacije koji je potkraj 1946. godine pojačan zakonom o nacionalizaciji, prihvaćenim 6. prosinca, naveo je i sindikalno rukovodstvo da pripremi svoju organizaciju za prelazak na plansko gospodarstvo. Pripreme za Četvrti plenum, koji je inicirao prilagođivanje organizacijske strukture sindikata i načina djelovanja predstojećem uvođenju Petogodišnjeg plana, bile su temeljite i u skladu sa značenjem koje je pridavano industrijalizaciji i elektrifikaciji zemlje.³²⁴

Četvrti plenum održan je od 16. do 18. studenog 1946. Po važnosti, koja mu je pridavana, ubrzo je stavljen uz bok Osnivačkoj sindikalnoj konferenciji.³²⁵ Najjači naglasak plenum je stavio na takmičenje posvećujući svoj rad analizi provođenja i njegovom daljnjem razvoju. Konstatirano je da se takmičenje pretvorilo u patriotski pokret, čiji je cilj bila obnova i izgradnja zemlje, poboljšanje položaja radnika i obrana nezavisnosti zemlje. Ukazalo se na slabosti koje su došle do izražaja u prethodnom razdoblju, a odnosile su se na pre malo naglašavanje prioriteta proizvodnih zadataka. Uzrok tome nalazio se, kao što je i prije plenuma ocijenjeno, u samoj organizaciji i rukovođenju takmičenjima, što je često prepuštano upravama poduzeća, bez obzira na stav da samo rukovođenje takmičenjem pripada prvenstveno sindikalnim organizacijama. Kako je pitanje povećanja produktivnosti rada, izvršenja i premašenja normi, poboljšanja kvalitete rada i racionalne upotrebe materijala, sirovina i energije istaknuto kao najvažnije »za nas i za našu državu«,³²⁶ a takmičenje kao najefikasnije sredstvo za njihovu realizaciju, Četvrti je plenum inzistirao na njegovom novom karakteru. Trebalo je napustiti njegovu isključivu vezanost za određene datume i odbaciti kampanjska obilježja. U zaključcima se zahtijevalo da se planskim pristupom organizaciji takmičenja ono uspostavi kao sistem rada što bi omogućilo brzu elektrifikaciju, industrijalizaciju i izgradnju socijalizma u zemlji.

Odluke su konkretizirane zahtjevima da sve sindikalne organizacije organiziraju i rukovode takmičenjem, i to između pojedinaca, odjeljenja, grupa radnika, poduzeća, ali i unutar pojedinih privrednih grana. Upozoreno je na neophodnost da se uvedu norme, kako bi se mogli proglašavati udarnici, dok su se u nadležstvima i ustanovama dodjeljivali nazivi »odličan«. Osim toga, zahtijevano je da se lepeza nagrada proširi uvođenjem prijelaznih zastava Predsjedništva vlade te ministarstava, uz već postojeće prijelazne zastave Glavnog odbora, zemaljskih odbora i centralnih uprava. Zahtijevala se i jača popularizacija udarnika i uvođenje premija za njihov rad.

³²³ AJ, SSJ-117-26/90, Zapisnik sekretarijata GO JSRNJ, 24. IX 1946.

³²⁴ AJ, SSJ-117-26/90, Zapisnik sekretarijata GO JSRNJ, 15. XI 1946.

³²⁵ AJ, SSJ-117-397/2436, Pregled razvitka i aktivnosti sindikalnog pokreta od oslobođenja do danas (elaborat), 3. II 1954.

³²⁶ Odluke Četvrtog plenuma Centralnog odbora Jedinštenih sindikata, Beograd 1946, 6.

Ukazujući na zastarjelost Uredbe o reguliranju nadnica i plaća, koja je označena kao smetnja pravilnom nagrađivanju, Četvrti plenum je inzistirao na diferenciranom pristupu u isplaćivanju radnika istih kvalifikacija. Zahtijevao je da zarade budu zavisne od društvene važnosti industrijske grane u kojoj se određeno poduzeće nalazilo. Isto tako, zatražio je da se donese Uredba o reguliranju plaća državnih službenika i rukovodećeg i tehničkog osoblja u državnim poduzećima, ali i prosvjetnih te zdravstvenih radnika, koji su bili u teškom materijalnom položaju.

Odluke su se odnosile i na potrebu pojačanog kulturno-prosvjetnog rada, tjelesnog odgoja i sporta, koji su zajedno sa zadacima u proizvodnji činili cjelovit pristup sindikata u ostvarivanju planske privrede.

Kako su zaključci Četvrtog plenuma bili shvaćeni kao impuls koji treba predstavljati prekretnicu u radu sindikata, odlučeno je da izvršni odbori mjesnih i kotarskih sindikalnih vijeća izrade planove o njihovom proučavanju.³²⁷

Postavljanje važnih ciljeva pred sindikalnu organizaciju ojačalo je od samih početaka iskazivanu težnju za organizacijskim obuhvaćanjem svih potencijalnih članova, tj. svih koji su se nalazili u radnom odnosu, bez obzira na to u čijem je vlasništvu bilo poduzeće zaposlenog. »Naša rukovodstva u sindikatu treba da jasno znaju, da ćemo samo onda izvršiti potpuno svoju historijsku zadaću ind. [ustrijalizacije] i elekt. [rifikacije] naše zemlje i uvođenje planske privrede, ako u našim organizacijama bude čvrsto organizovana čitava ili skoro čitava radnička klasa.«³²⁸ Zemaljski odbor zatražio je od svih sindikalnih organa da upozore nečlanove kako je »politički nemoralno«³²⁹ da su izvan sindikata. U osobnim kontaktima, ali i na masovnim sastancima, trebalo im je ukazivati na činjenicu da su mjere sindikata za poboljšanje životnih uvjeta bile usmjerene na sve zaposlene, a ne samo na članove sindikata. U skladu s tim zahtijevalo se da se učlane u sindikat i »da se podvrgavaju disciplini i direktivama naših organizacija«.³³⁰

Da bi se stvorili najpovoljniji uvjeti za uspješno provođenje svih zadataka bilo je potrebno završiti proces potiskivanja onih sindikalnih kadrova koji su se protivili uvođenju takmičenja i udarništva kao najvažnijim metodama u povećanju proizvodnje. Takvi kadrovi su najčešće označavani kao »ljudi starog kova«,³³¹ »sa starim shvaćanjima« ili kao »stari sindikalisti«. »Postepeno se potiskuju ljudi starog kova i (sa) starim shvaćanjima [...]« što je omogućilo da »[...] radnici sve više shvaćaju potrebu takmičenja kao pojavu koja će njima koristiti, a udarništvo kao pojavu koja će ubrzati poboljšanje ekonomskog položaja radnika.«³³²

Uskoro je i najviše sindikalno rukovodstvo u Hrvatskoj, tj. Glavni odbor Jedinstvenih sindikata Hrvatske, kako se nazivao nakon promjena na Četvrtom plenumu JSRNJ, sazvalo svoj plenum. Održan je od 25. do 26. siječnja

³²⁷ AIHRPH, VSSH, Pismo ZO JSRNJ za Hrvatsku, XI 1946; Zapisnik ZO (GO) JSRNJ za Hrvatsku, 25. XI 1946.

³²⁸ AIHRPH, VSSH, Pismo ZO JSRNJ za Hrvatsku, XI 1946.

³²⁹ Isto.

³³⁰ Isto.

³³¹ AIHRPH, CK SKH, Izveštaj OK KPH Varaždin, 15. XII 1946.

³³² Isto.

1947. godine u Zagrebu³³³ i na njemu su, zapravo, potvrđene odluke Centralnog odbora JSJ.

Planski pristup izvršavanju svih dotadašnjih zadataka dobio je centralno mjesto. Petogodišnji plan, razrađen u vremenske jedinice od jednog dana do pet godina za sve zaposlene, ali i one u uslugama i društvenim djelatnostima, trebalo je da bude garant racionalnosti i sveobuhvatnosti koji bi onemogućio da se pojedinci distanciraju od napora cjelokupnog društva u postizanju općih ciljeva. Kako je za izvršenje Petogodišnjeg plana bila nužna radna disciplina, još jače je potvrđena uloga sindikata da zajedno s ostalim organizacijama izgradi visoko svjesnu i stručnu radničku klasu i zadovolji njezine potrebe u zaštiti životnih i radnih uvjeta.³³⁴

U 1946. godini sindikat se u Hrvatskoj uz ostale aktivnosti angažirao i u pripremama izbora za Ustavotvorni sabor NRH. Tako su pri Glavnom odboru i mjesnim sindikalnim vijećima osnovani izborni odbori sa zadatkom da organiziraju skupštine u poduzećima i ustanovama. Osim toga, pri mjesnim sindikalnim vijećima radile su i izborne kancelarije gdje su se radnici mogli informirati o svim pitanjima u vezi s izborima. Sindikalne organizacije dobile su detaljne upute o predizbornim aktivnostima u kojima su, osim zborova, imale organizirati izlete radnika i namještenika na selo, sa zadatkom da pomognu u obnovi porušenih zgrada i gospodarstava i popravcima alata. Svi susreti morali su biti prožeti agitacijom za Narodnu frontu. Ali, uz te aktivnosti sindikalne su organizacije bile dužne priređivati posebna takmičenja u svakome mjestu, tvornici i poduzeću u povodu i u čast izbora.³³⁵

Veliku pozornost u svome radu sindikat je posvećivao kulturno-prosvjetnom radu. Kulturno prosvjećivanje članstva bilo je važno sredstvo koje bi omogućilo da se upravo podizanjem svijesti i stručnosti radnika stvaraju pretpostavke za izvršavanje ostalih, u tom trenutku važnijih, ciljeva, posebno onih u proizvodnji. U te aktivnosti bio je uključen velik broj radnika, ali je često masovnost zasjenila onu željenu kvalitetu i pristup kako ga je zamišljalo samo rukovodstvo. Nije bilo sindikalne organizacije koja nije organizirala jedan od oblika kulturno-prosvjetne djelatnosti. Organizirala su se predavanja obrazovnog, ali i odgojnog karaktera, osnivali se pjevački zborovi, održavali crveni kutići, usmene novine, analfabetski tečajevi, organizirale sportske aktivnosti i sl. Međutim, stihijski pristup bez određenog plana učinio je da je kulturno-prosvjetni rad često bio bez željene ideološke orijentacije, koja je ostala, kako je ocijenjeno na jednoj sjednici Zemaljskog odbora, po »građanskom sistemu«.³³⁶ Upravo na planiranju inzistirao je Zemaljski odbor koji je zatražio da se razvijaju svi oblici okupljanja radništva, pri čemu je organizacijska strana imala biti briga Ministarstva prosvjete i ostalih ustanova.³³⁷

Unatoč postignutoj masovnosti, s obzirom na to da je u praksi prevladavala želja za rasonodom i zabavom kao važnom komponentom kulturno-prosvjetnog rada, ipak je i na tom području bilo prilično poteškoća s dijelom članstva

³³³ *Glas rada*, 17. I 1947, 3.

³³⁴ Odluke i referati Prvog plenuma Glavnog odbora Jedinštenih Sindikata Hrvatske, Zagreb 1947, 23.

³³⁵ AIHRPH, VSSH, Okružnica ZO JSRNJ za Hrvatsku, 1. X 1946.

³³⁶ AIHRPH, VSSH, Zapisnik ZO JSRNJ za Hrvatsku, 3. X 1946.

³³⁷ Isto.

koje se i u toj djelatnosti držalo pasivno. »Većina radnika, koji rade u našim poduzećima imaju nešto vlastite zemlje, kuću, te zbog toga svaki radnik nastoji da svrši svoj određeni posao u poduzeću i da ide kući opet na poljo-privredni posao, dok se za rad na političkom polju, kulturno-prosvjetni rad itd. nije zainteresovan uopće i ne pridaje tome mnogo važnosti, jer svaki misli, da je važniji onaj njegov rad kod kuće, negoli da ostane sat-dva na bilo kakvom sastanku iza radnog vremena.«³³⁸

Može se reći da obrazovna i socijalna struktura zaposlenih nisu bile plodno tlo za kulturno-prosvjetni rad. Uz to, pretpostavljamo da su na priličnu nezainteresiranost utjecale i posljedice ratnih razaranja, ali i teret obnove, što je zahtijevalo cjelodnevni angažman pojedinaca upravo na egzistencijalnim pitanjima.

KONCEPCIJA KP O SINDIKATU I DJELATNOST NA NJEZINOJ REALIZACIJI

Promjene izvršene u razdoblju do konačnog oslobođenja zemlje i neposredno nakon njega bile su osnovna polazišta u određivanju uloge i determinanti djelovanja sindikata. Sve veće prevladavanje državnog vlasništva i izgradnja socijalističkih društvenih odnosa karakterizirali su izgradnju novog društva. U dvogodišnjem razdoblju od 1945. do 1946. prihvaćeno je više zakona i odluka koje su učvršćivale gospodarske temelje iz kojih je nova vlast crpila svoju moć. Posebno se ističu: Odluka o prijelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih osoba i o sekvestru nad imovinom koje su okupatorske vlasti prisilno otuđile.³³⁹ Zakon o povlačenju i zamjeni okupacijskih novčanica,³⁴⁰ Zakon o oduzimanju ratne dobiti stečene za vrijeme neprijateljske okupacije,³⁴¹ Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije,³⁴² i Zakon o nacionalizaciji privatnih poduzeća.³⁴³

U privrednom je sistemu privatno vlasništvo bilo ograničeno na manje značajna poduzeća, trgovine i obrtništvo, a u političkoj je strukturi Komunistička partija učvršćivala svoju vodeću ulogu potiskivanjem drugih stranaka na margine društvenog utjecaja. U takvoj situaciji programska koncepcija KP postala je jedina koncepcija društvenog razvoja, pa tako i sindikata koji je, konačno, i bio njezina tvorevina.

Sindikata je do kraja 1946. godine gotovo potpuno izgubio sve elemente opozicijskog karaktera čiji su nosioci bili pojedini kadrovi uglavnom na nižim razinama, i izgradio se u organizaciju s izrazitom težnjom prema konstruktivnom pristupu u izgradnji novoga društva. Da bi se razumjela uloga sindikata u poslijeratnom periodu treba istaknuti utjecaj vrlo teške ekonomske situacije u kojoj se našla zemlja nakon rata i koja je bila pojačana inače niskom razinom opće razvijenosti zemlje. Oba elementa stvorila su uvjete za jačanje

³³⁸ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj CK KPH Bjelovar, 7. VI 1946.

³³⁹ Službeni list DFJ, 2/1945, 6. II 1945.

³⁴⁰ Službeni list DFJ, 20/1945, 10. IV 1945.

³⁴¹ Službeni list DFJ, 36/1945, 29. V 1945.

³⁴² Službeni list DFJ, 40/1945, 12. VI 1945.

³⁴³ Službeni list FNRJ, 98/1945, 6. XII 1945.

onih djelatnosti sindikata koje su bile usmjerene prema što bržem prevladavanju nasljeđa prošlosti i ratnih razaranja. Zapravo, može se reći da je koncepcija KP o ulozi sindikata računala sa zatečenim uvjetima te je, upravo zato, inzistirala na njegovom potpunom angažmanu u obnovi i industrijalizaciji zemlje. Još važniju ulogu, čini se, imao je snažan utjecaj teorije i prakse sovjetskih sindikata koji je bio samo jedan od izraza težnji prenošenja cjelokupnog iskustva SSSR-a na jugoslavensko tlo. Razina razvijenosti proizvodnih snaga, posebno u odnosu na najrazvijenije kapitalističke države, usmjeravala je sindikat prema takvoj ulozi koja bi omogućila što brže ostvarenje težnji da se dostignu i prestignu. Inzistiranje na forsiranoj industrijalizaciji zemlje stavilo je sindikat u poseban položaj. Predviđen kao transmisija Partije, kao jedan od kotačića društvenog mehanizma u kojem masovne organizacije predstavljaju stepenice između KP i naroda, sindikat djeluje upravo među nosiocima i izvršiocima industrijalizacije. Sindikat je imao mnogo širu mogućnost obuhvaćanja radnika i radnih ljudi uopće a time i utjecaja na njih od same Komunističke partije. I u tome je bila velika važnost sindikalne organizacije.

Ostvarenje zamišljenog nije bilo moguće bez pripreme radničke klase na nove žrtve, ali i na ovladavanje sposobnostima rukovođenja, jer sindikat je imao postati vrelo rukovodećeg i partijskog kadra. Odgojno-obrazovna uloga imala je veliku važnost u djelovanju sindikata. Angažman u proizvodnji i angažman u odgoju bila su dva osnovna pravca aktivnosti koji su bili u međuzavisnosti. No, u periodu koji ovdje obrađujemo zadatak podizanja proizvodnje i produktivnosti rada dobio je apsolutni prioritet.

Posebno treba naglasiti da se u cijelom razdoblju koje ovdje obrađujemo, znači do kraja 1946. godine, nije pojavio nijedan tekst u kojem bi se cjelovitije uobličavala uloga sindikata u novom društvu. Osim rezolucija na kongresima i plenumima, gdje su se temeljito određivali pragmatični ciljevi organizacije, pokušaja teorijskog artikuliranja djelatnosti sindikata nije bilo. Razloge tome treba tražiti, kao što je već rečeno, u težini situacije u zemlji i snazi jedinog uzora u tadašnjem svijetu. Zatečna realnost i dosegnuta razina u teoriji o sindikatu u socijalizmu, koja se nije dovodila u pitanje, bile su dovoljno jake determinante u okviru kojih se i nije u tako kratkom vremenu mogla pojaviti potreba za pronalaženjem novih rješenja.

Već 1944. godine pojavljivali su se prvi članci o sindikatu. Tako je »Vjesnik«, 25. prosinca 1944. godine, objavio članak s karakterističnim naslovom »Uloga sindikata u podizanju radničke svijesti« u kojem se ističe važnost priprema radnika za izvršenje zadataka u obnovi zemlje.³⁴⁴ Upravo na toj liniji isticanjem važnosti mobilizacije radnih masa u izvršenju obnove, a kasnije, i, dakako, uz to, na povećanju proizvodnje, gradio se položaj sindikalne organizacije. Nešto cjelovitije razrađivanje njegove uloge koja je postupno uslijedila, otkrit će da je u vremenu kada se tek pretpostavljao brzi kraj rata osnovni zadatak već bio određen.

Nekoliko dana prije održavanja Općezemaljske sindikalne konferencije u Beogradu pojavio se u »Borbi« uvodni članak za koji možemo ustvrditi da je prvi pokušaj preciznijeg uobličavanja osnovnih zadataka sindikata.³⁴⁵ S obzirom

³⁴⁴ *Vjesnik*, 25. XII 1944, 39.

³⁴⁵ Autor članka je, najvjerojatnije, Đuro Salaj. *Borba*, 13. I 1945, 12.

na značaj glasila i pretpostavke da ga je napisao jedan od članova najvišeg rukovodstva KPJ, može se ustvrditi da određuje osnovne ciljeve buduće organizacije. Da bi se mogla odrediti nova uloga bilo je potrebno ocijeniti položaj sindikata u prijeratnoj Jugoslaviji.

»Ranije su sindikati — ako su hteli da stvarno zastupaju interese radničke klase — morali prema reakcionarnim režimima zauzeti odlučno opozicioni stav, oni su morali sa nepoverenjem pratiti mere tadašnje vlasti koja je štitila isključivo gulikože, bogataše i korupcionaše.«³⁴⁶

Očito je da je autor naglašavanjem nekadašnjega opozicionog stava sindikata, kao nužne posljedice položaja radničke klase u starom društvu, htio ukazati na osnovnu karakteristiku novog sindikata. Za razliku od predratnog imao se izgraditi konstruktivni sindikat:

»Sada će sindikati sarađivati sa narodnim vlastima, oni će biti jedno od osnovnih jezgra jedinstvenog narodno-oslobodilačkog fronta kao opšteg političkog pokreta, oni će biti pomoćnik državnih privrednih organa, posrednik u odnosima između radnika i preduzeća, državnih i privatnih; oni će voditi borbu protiv birokratskih izraslina, protiv sabotaze u preduzećima i organima snabdevanja; učestvovat će u kontroli nad privatnim preduzećima; brinut će se da ona racionalno funkcionišu i da se pravilno iskorišćavaju sirovine i sredstva proizvodnje; zaštićivanje rada. Ukratko sindikati će biti jedan od najvažnijih činilaca u radu na obnovi zemlje.«³⁴⁷

Sindikati su imali stajati tijesno uz državne vlasti i pomagati im. Njihovi interesi su jednaki. Sindikat je pozvan da vodi borbu protiv mogućih negativnosti kao što je birokratizam, a s druge strane, sudjelovati u kontroli nad privatnim poduzećima i u borbi protiv neprijatelja. Ali da bi se svi zadaci mogli provesti zahtijevana je: »[...] безусловna disciplina, organizovanost, samoinicijativa.«³⁴⁸

Općezemaljska sindikalna konferencija donijela je zaključke u istom duhu. Ako se zanemari pozivanje na pomoć fronti što je bio izraz trenutačne situacije, a nije predstavljalo odrednicu sindikalnog rada, onda su zadaci, uz sudjelovanje s vlašću u obnovi privrede i brizi za položaj radnika i namještenika bili određeni kao osnovna uloga sindikata. Izvršena je i podrobija razrada tih zadataka.³⁴⁹ U prvi plan sve se više isticala potreba da se ostvari novi odnos radnika prema radu. Učvršćivanje radne discipline kao polazište povećane proizvodnje i produktivnosti rada organiziranjem radnog takmičenja i borbom protiv »zabušanata« i sabotera sve više se otkrivalo kao osnovni razlog postojanja sindikata. Briga za radne i životne uvjete tek je proizlazila iz uspješnog izvršavanja prvog zadatka, a istodobno je bila i u njegovoj funkciji. Svakim danom bilo je jasnije da bez daljnjih žrtava neće biti moguća ni obnova a ni stabilizacija nove vlasti. Edvard Kardelj, član Politbiroa KPJ, preuzimanje novih obveza opisao je kao prebacivanje s ratne fronte na frontu rada.³⁵⁰ Da bi se učvrstila nova narodna vlast:

³⁴⁶ Isto.

³⁴⁷ Isto.

³⁴⁸ Isto.

³⁴⁹ *Rad*, 25. I 1945, 1; 1. kongres Jedinostvenih sindikata Jugoslavije, Beograd 1948, 44—45.

³⁵⁰ *Vjesnik*, 7. II 1945, 6.

»[...] treba se boriti sa istim heroizmom i samoprijegorom kao što se biju naši borci na fronti. Treba izdizati heroje rada, slaviti rad gdje zaslužuje slavu i poštovanje. Treba razviti udarničko takmičenje od fabrike do fabrike, do ustanove do ustanove, od polja do polja, od sela do sela. Treba razviti jedan opći radni polet za sebe, za svoju domovinu i kuću, za ljepšu sutrašnju budućnost. Treba da narodnim masama neprestano otkrivamo perspektive sretnije budućnosti i njihovu ulogu sadašnjeg rada i sadašnjih patnji u izgradnji njihove sutrašnje sreće.«³⁵¹

Neosporno je da je u izvršavanju tih zadataka sindikat dobio značajno mjesto, dakako, obuhvaćajući samo zaposlene. Postojalo je čak mišljenje da će sindikat odigrati najznačajniju ulogu. Naime, dok je vojska imala iznijeti na svojim leđima najveći teret oslobođenja zemlje, dotle je sličan zadatak čekao sindikat u obnovi.³⁵²

Prva zemaljska sindikalna konferencija Hrvatske u Splitu u svojim je zaključcima najviše isticala upravo važnost obnove zemlje u kojoj će sindikat mobilizacijom radničke klase na obnovi industrije i prometa i udarničkim radom stvoriti pretpostavke za poboljšanje njezina položaja, ali i cjelokupnog naroda.³⁵³ U jednoj od točaka zaključaka ipak se proširuje ta uloga:

»Učešćem u Jedinствenoj narodno-oslobodilačkoj fronti jačati jedinstvo i bratstvo naših naroda, a naročito jačati savez radničke klase i seljaštva.«³⁵⁴

Međutim, treba upozoriti na to da je prvi zadatak uglavnom ostao na razini parole, jer uloga sindikata u međunacionalnim odnosima nije bila preciznije razrađena. Dok je u jačanju saveza radničke klase sa seljaštvom putem pomoći selu, stvaranjem posebnih radnih brigada i učvršćivanjem veza između proizvođačko-nabavljачkih zadruga sa seoskim zadrugama sindikat ispunjavao drugi zahtjev, dotle zadatak u jačanju bratstva i jedinstva nije našao u sindikalnom djelovanju specifičan put oživotvorenja. Krvava iskustva prošlosti i afirmativan pristup u nacionalnom pitanju spriječili su javno iskazivanje i rješavanje mogućih sukoba i problema, te ih potisnuli na plan individualnog što je ulazilo isključivo u djelokrug državne vlasti i KP.

GO JSRNJ održao je, 22. svibnja 1945. godine, konferenciju s centralnim upravama sindikalnih saveza na kojoj je nedvosmisleno dogovoren osnovni pravac djelovanja sindikata:

»Sa oslobođenjem naše zemlje postavljaju se pred nas novi zadaci. Ali glavno je pitanje i dalje takmičenje i obnova privrede.«³⁵⁵

Sindikalni su rukovodioci u javnim nastupima neprestano ukazivali na osnovnu ulogu sindikata u oslobođenoj zemlji, ali su uz to s obzirom na vrlo težak položaj razorene privrede i iscrpljenost svojih članova i ostalih zaposlenih, podsticali njihov radni elan vrlo optimističkim izjavama koje su često graničile s utopizmom. Je li tu bila riječ o racionalnom pristupu s jasnim ciljevima dinamizacije same obnove ili je i rukovodstvu revolucionarni entuzijazam, zasnovan na velikim uspjesima četvorogodišnje borbe, stvorio iluzije da je

³⁵¹ Isto.

³⁵² AIHRPH, KP-42-II/3198, Zapisnik sjednice CK KPH, 29. III 1945.

³⁵³ *Vjesnik*, 14. IV 1945, 4.

³⁵⁴ Isto.

³⁵⁵ *Rad*, 25. V 1945, 17.

najteži dio revolucije osvajanjem političke vlasti iza njih, a ne, što će uskoro postati jasno, ispred njih, teško je reći.³⁵⁶ Karakteristične su one riječi Marka Belinića, predsjednika JSRNJ za Hrvatsku, izgovorene radnicima: »Radnici će pomoći našu narodnu vlast u izvršenju teških zadaća, da se zemlja što prije obnovi. Bacit ćemo se na rad udarničkim tempom i ono što danas kažemo da ćemo od naše zemlje napraviti cvjetnu baštu, to će sutra biti stvarnost.«³⁵⁷

Na presudnu važnost povećane proizvodnje i produktivnosti rada, čemu je sve ostalo bilo podređeno, sve se više ukazivalo. Tu je misao vrlo jasno izložio u svom članku »Snaga narodnih masa« Edvard Kardelj:

»Radnici moraju da znaju da je njihov sadašnji zadatak raditi naporom svih svojih snaga, mnogo više nego što se to od njih traži u normalno vrijeme. Oni moraju iskoristiti svako sredstvo za rad i razviti najveću inicijativu da pronađu put i način za obnovu rada i tamo gdje sada još stoji i gdje se sporo razvija. Treba neprestano podizati produktivnost rada.«³⁵⁸

Svi drugi zadaci bili su podređeni tome, pa je i uloga sindikata u pomoći u upravljanju proizvodnjom svedena na djelovanje u smjeru njezina povećanja. Apeliralo se na potrebu napuštanja mnogobrojnih općepolitičkih mitinga i na prelaženju organizaciji konferencija i savjetovanja o proizvodnji na kojima je trebalo sasvim konkretno analizirati ta pitanja. Pri tome se ukazivalo na važnost povezivanja sindikalne organizacije s rukovodstvima poduzeća, narodnim vlastima i ostalim masovnim organizacijama.

Čini se da je najjasnije definirao ulogu sindikata Vladimir Bakarić, politički sekretar CK KPH, koji je upozorio na sve opasnosti koje se kriju iza daljnjeg inzistiranja na njegovoj nepromijenjenoj prirodi.³⁵⁹ Naime, sindikati su prije rata iscrpljivali svoje djelovanje u borbi s upravama poduzeća i njihovim vlasnicima u težnji da se povećanje proizvodnje i profita ne vrši na račun iscrpljivanja radnika uglavnom intenziviranjem njihova rada. A sada, nakon promjene nosioca vlasti, sindikat je imao napustiti stare pozicije. To, očito, mnogi nisu shvatili, a na djelu je bio i svjesni otpor novoj ulozi sindikata:

»Naravno da nam reakcija želi sve, samo ne dobro. Ona zna dobro kakve se za nas opasnosti kriju u dezorganizaciji privrednog života pa i neuspjeha u organizaciji industrijske proizvodnje. Njoj je danas više stalo do te dezorganizacije nego do profita njenih pojedinih pripadnika. Mnogi si naši sindikalni funkcioneri utvaraju, kako su i u takvim poduzećima 'čvrsto' uzeli stvar u svoje ruke, organizirali radnike i onemogućili upravu takvih tvornica da 'vršlja'. Oni često ne primjećuju kako im je podvaljeno i da često guraju kola baš neprijateljskim kolosjekom. Centralno je pitanje *produkcija* (kurziv, V. B.). Samo produkcijom i opet produkcijom i još većom produkcijom u tim važnim poduzećima možemo tući neprijatelja. Neprijatelj je u stanju da

³⁵⁶ Ipak, sudeći po nekim izjavama riječ je o ovom drugom. »Tada smo svi bili mladi, puni revolucionarnog zanosa i ideala. Činilo nam se da je dovoljno da revolucija pobijedi, pa će u kratkom roku svi naši snovi i ideali biti ostvareni. Kasnije sam shvatio da je put u proces do ove moje vizije dugotrajan, ali da će biti tako dugačak, kao što jest, nisam očekivao«. Trinaestogodišnjak u sindikatu, Razgovor s Markom Belinićem, *Rad*, 23. I 1985, 2664.

³⁵⁷ *Naprijed*, 2. VI 1945, 188.

³⁵⁸ Isto.

³⁵⁹ *Naprijed*, 14. VII 1945, 114.

nam daje 'uspjeh' na svim drugim poljima, samo da uspije na ovom glavnom nanijeti štete. Podizanje radne discipline, udarništvo u radu, raskrinkavanje rđave uprave na tom pitanju — glavni su zadaci naših sindikalnih organizacija, jer o tome ovisi i budućnost radničke klase u našoj zemlji.³⁶⁰

Problemi su bili jasno postavljeni. Osvajanjem političke vlasti radnička klasa morala je započeti borbu na ekonomskom polju. Da bi se nova vlast održala bilo je nužno stvoriti ekonomsku bazu iz koje bi crpila svoju moć i omogućila stabilizaciju društva. U tom cilju morala je radnička klasa, organizirana unutar sindikata, napustiti stare oblike borbe i novim pristupom postići što veću proizvodnju, bez obzira na sve žrtve koje su uzrokovane pojačanim radom zaposlenih. Svako ograničavanje i onemogućivanje porasta produktivnosti rada i proizvodnje i borbe za poboljšanje položaja članstva bez obzira na materijalne mogućnosti, označavano je kao nerazumijevanje stvarnosti ili kao poseban oblik borbe protiv vlasti. Sindikat je bio pozvan da potpuno preuzme odgovornost za pitanja proizvodnje. Borba za povećanje proizvodnje postala je borba za novo društvo, za vlast radničke klase. Sve što je tu borbu ometalo predstavljalo je opasnost. Ono što je nekada predstavljalo uspjeh za sindikalnu organizaciju, koja je organizirala radnike u borbi protiv prakse da se jačanje privrednog zamaha vrši preko njihovih leđa, putem pojačanog rada ili produženja radnog vremena, sada se, u novoj situaciji, pretvara u svoju suprotnost. To je bilo djelovanje na liniji neprijatelja. Nova je država država radničke klase i radnih ljudi i svaki uspjeh u proizvodnji i na drugim područjima tumači se kao uspjeh svih. Ne postoje više eksploatatori i eksploatirani, a i privatni sektor uključen je u narodnu privredu kao njezin sastavni dio. Nema sumnje da je u tako postavljenom sistemu sindikat dobio točno određeno mjesto i ulogu. Od ostvarenja produktivističke uloge i od njenog efikasnog izvršavanja ovisilo je ispunjenje ostalih zadataka, i u kvantitativnom, i u kvalitativnom smislu.

Ekonomska obnova postala je najteži i najvažniji sektor rada. Sindikat je nosio, kako se ocjenjivalo, glavni teret.³⁶¹ Međutim, upozoravalo se da je sindikalnim organizacijama olakšan zadatak jer će u novim uvjetima moći prebaciti onaj dio snaga koji su prije trošili u borbi za opstanak na ekonomsko polje, te će time moći učiniti maksimalne napore u podizanju gospodarske moći.³⁶²

Sindikat se pokazao kao prikladna organizacija koja je mogla najbolje pripremati radne mase za daljnje borbe, ali sada na novim područjima:

»Preduzeti u partiji kampanju za povećanje proizvodnje. U tom cilju pripremiti i sistem akordnog rada, ali zato treba izvršiti pripreme kroz partiju i kroz sindikalne organizacije.«³⁶³

Ali unutar sindikalnih redova prihvaćanje nove uloge nije išlo bez otpora. Osim sindikalne tradicije dijela radništva iz vremena prije rata, prilično čvrst bedem bezrezervnoj podršci rukovodstvu činile su i okolnosti koje su proizlazile iz socijalne i kvalifikacijske strukture zaposlenih. Naime, radnici prve generacije sa slabo razvijenom radnom disciplinom i bez stručnih kvali-

³⁶⁰ Isto.

³⁶¹ Značaj jedinstvenih radničkih i namješteničkih sindikata, *Glas rada*, 15. VI 1945, 1.

³⁶² Isto.

³⁶³ AJ, CK SKJ-III/5, Zapisnik CK KPJ, 16. VII 1945.

fikacija nisu predstavljali pogodno tlo za širenje novih ideja. Osim toga, treba naglasiti da je podjela između onih koji su dali podršku glavnim zadacima sindikata i onih koji su se prema njima držali rezervirano ili ih čak odbijali išla i linijom pripadnosti ili nepripadnosti NOP-u. U svakom slučaju učestala tumačenja što bi sindikat trebao da radi i koje su slabosti u njegovom djelovanju dopušta nam da ocijenimo kako je nerazumijevanje članstva bilo prilično širokih razmjera. Ovdje, treba naglasiti, nije riječ o organiziranom a često ni o svjesnom otporu, o čemu ima malo podataka.³⁶⁴

Objašnjavanja nove uloge nisu bila lišena ni prilično velike oštine ali ni prijatni da je nastavak djelovanja sindikata na liniji predratnih revolucionarnih tradicija zapravo neprijateljsko djelovanje.

»Razumije se da je u to vrijeme bio usmjeren rad sindikata u pravcu kraćeg vremena, protiv primjene racionalizacije pod rukovodstvom kapitalističke klase, borba protiv vlasti itd. To su bile glavne parole koje su pokretale široke radne mase protiv društvenog sistema, koji je počivao na temelju ugnjetavanja i izrabljivanja radnih masa. To su bile revolucionarne parole radničke klase i komunističke partije.

U sadašnjoj situaciji to bi bile neprijateljske parole, koje vode k anarhiji i jačanju pozicija neprijateljskih elemenata. Danas nema potrebe voditi borbu protiv primjene racionalizacije kada ona ne služi za gomilanje bogatstva u rukama kapitalista, nego služi za povišenje produktivnosti rada i blagostanju naroda. Pomoću narodnoj vlasti i podići radnu svijest i disciplinu u redovima radnika, jedna je od glavnih parola za pravilni odgoj i stvaranje novog patriotizma u redovima radničke klase.«³⁶⁵

Znači, bilo kakvo djelovanje unutar proizvodnje koje bi kočilo i usporavalo povećanje produkcije ne samo da je bilo suprotno novom shvaćanju uloge sindikata već je tumačeno i kao onemogućavanje razvoja novog patriotizma. Unapređenje organizacije rada, uvođenje novih metoda s takmičenjem, racionalizatorstvom i inovacijama stvaralo je kult rada kao temeljnog kriterija prema kojem se ocjenjivao ne samo odnos prema poslu, radnoj disciplini i izvršavanju radnih zadataka, već je poprimilo mnogo šire konzekvence. Svaki otpor pa i pasivno odnošenje moglo se tumačiti kao subverzivni akt na liniji neprijateljskog djelovanja. Dakako, naglašavamo, riječ je o željenom poretku, a ne o oživotvorenju navedenog u praksi. Granice između djelovanja u korist poboljšanja radnih i životnih uvjeta zaposlenih na račun smanjenja efekata u proizvodnji i interpretaciji takvog rada kao otpora realizaciji nove politike sindikata nisu na nižim nivoima poprimile čvrste obrise. U navedenom se periodu ni sindikalna organizacija nije uspjela formirati u tako efikasnu organizaciju koja bi mogla dosljedno provesti dogovorenu politiku, niti je tadašnja situacija dozvoljavala čvrstu nepokolebljivost. Možemo samo konstatirati tendenciju u rukovodstvu koje je bilo svjesno presudnog značenja

³⁶⁴ Nešto o tome u drugim poglavljima. Ovdje ćemo spomenuti da je unutar sindikalnog rukovodstva postojao otpor radnom takmičenju čiji su nosioci bili član IO GO JSRNJ Bogdan Krekić i član Financijske kontrole GO JSRNJ Milorad Belić, koji su nakon suspenzije na sjednici IO GO JSRNJ, održanoj 5. IX 1946. godine, dali ostavke. AJ, SSJ-117-31/95; *Rad*, 7. IX 1946, 72. Pošto je radno takmičenje bilo osnova angažmana sindikata u borbi za povećanje produkcije, možemo sa sigurnošću ustvrditi da je do neslaganja s B. Krekićem i M. Belićem dolazilo i zbog same koncepcije sindikata, unatoč tome da otvorenih sukoba, sudeći po dostupnim dokumentima, nije bilo.

³⁶⁵ *Marko Belinić*, Put radničke klase u godini 1946, *Glas rada*, 4. I 1946, 1.

sredene ekonomske situacije i njene efikasnosti za mladu državu i novu vlast. Sindikat je bio predviđen kao nosilac takve politike s obzirom na njegov specifični položaj u hijerarhiji masovnih organizacija i obuhvaćanja zaposlenih u svojim redovima. Ne treba zaboraviti da je industrija u državnim rukama imala biti glavni oslonac u privredi novoga društvenog uređenja u kojem bi se potiskivanjem privatnog vlasništva i mobilizacijom radničke klase — industrijskog proletarijata — izgradio socijalizam.

Učvršćivanju stavova da je osnovna uloga sindikata u podizanju proizvodnje, ili, bolje rečeno, pripremanju radnih masa u odgojnom, ideološkom i organizacijskom pogledu za radne pothvate, pomogla je i novogodišnja poruka Josipa Broza Tita »Učinimo sve da 1946. godina bude godina velikih pobjeda u obnovi naše zemlje.«³⁶⁶

»U 1946. godini treba radni i stvaralački elan još više povisiti. Ulaganjem maksimalnih napora i dobrovoljnog rada omogućeno nam je u prošloj 1945. godini učiniti prava čuda u izgradnji naše zemlje. Taj elan i dobrovoljnost rada ne smije u ovoj godini oslabiti, nego naprotiv mora još ojačati.«³⁶⁷

Uloga sindikata bila je jasna te su sindikalna i partijska glasila nastavila s mobilizacijom masa:

»Sindikalne organizacije treba da u ovoj godini razvijaju jače udarničko takmičenje, da povise norme, povećaju proizvodnju i time podignu standard života radničke klase i čitavog naroda.«³⁶⁸

Koliko je borba za poboljšanje položaja radnika i namještenika uvjetovana ekonomskim napretkom svjedoči i ovaj stav:

»Sindikalne organizacije moraju se svakodnevno brinuti za ekonomsko poboljšanje života radničke klase ali to ne smije ni jednog časa ugroziti i zakočiti razvoj zemlje, jer bi time bila ugrožena i sama politička sloboda radničke klase i radnih masa uopće.«³⁶⁹

Posebno je ilustrativan članak Dušana Brkića, člana CK KPH, »O socijalnoj pomoći« u kojem se mogla prepoznati uloga sindikata.³⁷⁰

»[...] naše organizacije i ustanove treba da razviju kod širokih narodnih slojeva kult rada [...] isto tako treba danas svako da bude prožet dubokom ljubavlju, odlučnošću i rješnošću da svojim vlastitim radom pridonese što više za obnovu zemlje. [...] Od nekadašnjih boraca u vrijeme rata treba da stvorimo nove udarnike i heroje rada.«³⁷¹

Godina dana bio je prekratak rok koji bi omogućio potpuno potiskivanje svih onih elemenata u djelovanju sindikata koji su zauzeli opozicijski stav prema njegovoj novoj ulozi. S obzirom na realan odnos snaga to je bilo samo pitanje vremena. Opozicijski elementi, ionako malobrojni, prepuštali su svoje mjesto elementima participacije koji su sve potpunijom prevlašću omogućivali, kako je to formulirao CK KPH u ožujku 1946. godine:

³⁶⁶ *Rad*, 2. I 1946, 1 (66).

³⁶⁷ Isto.

³⁶⁸ *Naprijed*, 26. I 1946, 4.

³⁶⁹ Isto.

³⁷⁰ *Naprijed*, 23. II 1946, 8.

³⁷¹ Isto.

»[...] novi odnos sindikata prema proizvodnji, upravi i državi.«³⁷²

I na Prvom kongresu JSRNJ za Hrvatsku poistovječeni su interesi i ciljevi države, radničke klase i sindikata. U novom društvu država je postala instrument u rukama radničke klase pomoću kojeg je trebalo da postigne materijalno i kulturno blagostanje.³⁷³ Sindikat je bio dužan da mobilizira svoje članstvo.³⁷⁴ Njegovi zadaci bili su veoma široko koncipirani, ali u nizu dužnosti, od sudjelovanja pri izradi projekta zakona o radnim odnosima do odgoja i obrazovanja radničke klase za upravljanje društvenom imovinom, socijalne zaštite i sl., uloga u proizvodnji bila je najpreciznije razrađena. Takmičenje, u kojem je sindikat imao nezaobilaznu ulogu, proglašeno je kao uvjet bez kojeg nije moguća izgradnja socijalizma.³⁷⁵

Ali, prihvaćanje novog još uvijek nije bilo moguće dok se ne promijeni odnos članstva i ostalih zaposlenih prema radu i narodnoj imovini. To je zahtijevalo mnogo više vremena. Prevlast partijskih kadrova bila je tek pretpostavka da se nesmetano provodi zamišljena politika. Tako je u pozdravnoj riječi na Prvom kongresu JSRNJ za Hrvatsku Antun Biber, član CK KPH, upozorio: »Sindikalne organizacije moraju se boriti protiv svih stranih shvaćanja u redovima radničke klase, koja su plod nasljeđa iz prošlosti, kako u odnosu prema narodnoj imovini, tako i u odnosu prema radu. Sindikalne organizacije moraju se boriti za svjesnu radnu disciplinu, koja je uslov za stvaranje blagostanja radničke klase i čitavog naroda.«³⁷⁶

Pripreme za prelazak na plansku proizvodnju uvođenjem Petogodišnjeg plana industrijalizacije i elektrifikacije još su više potvrdile novu ulogu sindikata. Petogodišnji plan imao je predstavljati daljnji korak prema dostizanju materijalne i kulturne razine društva koja bi omogućila učvršćenje ekonomske i obrambene snage zemlje, likvidacije privredne i tehničke zaostalosti, te razvoj državnog socijalističkog sektora i socijalističkih odnosa.

Sindikat je, kao organizacija onih koji su imali biti nosioci ambiciozno zasnovanog plana, a čije je izvršenje, uz ostvarivanje budućih petoljetki, trebalo dovesti do blagostanja cijelog društva, bio najpozvaniji da se potpuno angažira na tom pitanju. Narodne vlasti postavile su zadatak a briga sindikata bila je da objašnjavanjem njegove važnosti, mobilizacijom i pravilnom organizacijom radničke klase i čitavog radnog naroda omogući njegovo izvršenje.³⁷⁷ Mnogobrojni ostali zadaci proizlazili su iz toga osnovnog i vraćali se na njega. Cjelokupna djelatnost sindikata bila je u funkciji povišenja proizvodnje kao osnovne pretpostavke svih ostalih sindikalnih aktivnosti.

Očito je da je tip novog društvenog uređenja najviše utjecao i na izgradnju posebnog modela sindikata, koji bi se mogao okvalificirati kao sindikalizam

³⁷² AIHRPH, CK SKH, Izvještaj CK KPH, 17. III 1946.

³⁷³ AIHRPH, VSSH, 1. kongres JSRNJ za Hrvatsku, 26—28. V 1946, Referat *M. Belinica*.

³⁷⁴ Isto.

³⁷⁵ Isto.

³⁷⁶ AIHRPH, VSSH, Zapisnik 1. Slobodnog kongresa JSRNJ za Hrvatsku, 26—28. V 1946.

³⁷⁷ Vidi Odluke Četvrtog plenuma Centralnog odbora Jedininstvenih sindikata, Beograd 1946; Odluke i referati Prvog plenuma Glavnog odbora Jedininstvenih sindikata Hrvatske, Zagreb 1947.

spojen s vlašću.³⁷⁸ Osnovna je karakteristika takvog modela uska veza s partijom na vlasti, koju sindikat podržava i aktivno je pomaže sudjelovanjem u razvoju i organizaciji proizvodnje. Sindikati potpuno pristupaju normama i institucijama društva. Upravo je zbog toga JSRNJ u tadašnjoj situaciji, kada se sva energija društva prebacila na sektor proizvodnje, djelovao bezrezervnim podržavanjem u tom pravcu. Dotadašnje funkcije sindikata, poznate iz tradicije borbe radničke klase protiv iskorištavanja od kapitalističke klase, reducirane su na produktivističku ulogu,³⁷⁹ a svako odstupanje koje ne bi vodilo računa o njenoj prioritetnosti moglo se okvalificirati i kao suprotstavljanje novoj vlasti. U takvoj situaciji neminovno su do izražaja došle i mnoge negativnosti. Samim time što je sindikat pretvoren u organizaciju koja snosi punu odgovornost za postizanje ciljeva koji su imali pružiti osnovu za izgradnju pravednijega društvenog sistema, sužen je njegov prostor samostalnog djelovanja. Kanaliziranje aktivnosti u skladu s vodećom koncepcijom neizbježno vodi pasivizaciji dijela članstva.

Rješavanje pojedinačnih problema stavlja se u zavisnost od rješavanja općih problema u čijoj se funkciji našao svaki pojedinac. Budući ciljevi potiskuju sve aktivnosti koje koče njihovo brzo ostvarivanje. Dakako, žrtvovanje sadašnjosti u ime budućnosti nije bilo samo plod htijenja i želja već se često nametalo kao nužnost. Pronalaženje pravog omjera u radu sindikata, gdje intenzivni naponi članstva nisu mogli zasjeniti vjeru u sretniju perspektivu, predstavljalo je test njegove uspješnosti.

Činjenici da je KPJ organizirala sindikalnu organizaciju i odredila joj mjesto u poslijeratnom jugoslavenskom društvu, dakako, na osnovama predratnog revolucionarnog sindikalnog pokreta,³⁸⁰ treba svakako posvetiti dužnu pažnju jer predstavlja bitni element razumijevanja odnosa između sindikata i Komunističke partije. Naime, samim tim što je KPJ osnovala JSRNJ određene su ne samo koordinate položaja sindikata u skladu s programskim konceptom Partije, već je stvorena, mada ne svugdje jednako uspješno i jednako brzo, ali svakako u većini sindikalnih organizacija i njenih organa, uvjetno rečeno, »personalna unija«.

Članovi Komunističke partije od samog su početka stvaranja sindikata, držeći inicijativu u svojim rukama, preuzeli rukovodstvo u njemu, te je tako potpuno prevladala tendencija da su osobe koje su bile na istaknutim mjestima u Partiji zauzele slične položaje u sindikatu. Naglašavamo da je ovdje riječ o težnji koja zbog objektivne situacije nije bila, barem ne u razdoblju koje ovdje obrađujemo, niti na svim razinama, posebno nižim, dosljedno provedena. Prije svega, kao najjači ograničavajući faktor djelovao je nedostatak sposobnog kadra iz redova Komunističke partije.³⁸¹ Aktivista s predratnim sindikalnim iskustvom i aktivnim sudjelovanjem u narodnooslobodilačkoj borbi bilo je malo. Velik broj poginuo je u toku rata, ili je popunjavao najviša rukovodeća mjesta u Partiji, državnim tijelima i drugim masovnim organizacijama. Najbolji je kadar, u prvom redu, popunio ona mjesta koja su imala

³⁷⁸ Poslužili smo se tipologijom koju su postavili Alain Touraine i Bernard Mottez (vidi *Georg Friedman i Pierre Naville*, Sociologija rada, Sarajevo 1972, 613—628).

³⁷⁹ Vidi *Gorz Andre*, Tegobni socijalizam, Zagreb, bez god. izd., 103—108.

³⁸⁰ AJ, SSJ-117-395/2373, Stvaranje novog jedinstvenog sindikalnog pokreta u zemlji.

³⁸¹ Može se čak tvrditi da nije bilo izvještaja koji nije ukazivao na problem nedostatka sposobnih kadrova!

najveći utjecaj u društvu. Zato se, često, u sindikatu našao manje iskusan partijski kadar koji je i sam morao prebroditi fazu upoznavanja sa zadacima sindikata. Akutnost kadrovskog problema, usprkos rezerviranosti prema predratnim sindikalnim aktivistima — nekomunistima, nametnula je nužnost njihovog uključivanja u organe pojedinih sindikalnih organizacija. Ali, pri tome treba upozoriti da je veliku ulogu u uključivanju takvog kadra u rad sindikalnih organizacija odigrala i sama težnja Komunističke partije za što širem obuhvaćanju radništva u sindikate. Takav pristup, koji je proizlazio iz koncepcije o potrebi organiziranja svih zaposlenih u sindikalnu organizaciju, zahtijevao je, s druge strane, uključivanje kadra raznih ideoloških usmjerenja. To je bio, konačno, jedan od preduvjeta njezine brze i uspješne realizacije. Dakako, u samoj je praksi dolazilo do izgrađivanja čvršćih kriterija koji su predstavljali polazište u ocjenjivanju nepartijaca i, naravno, samih članova KP. Stav prema koncepciji Komunističke partije bio je ono mjerilo koje je dopuštalo nesmetanu aktivnost ili je, ako je bila riječ o otporu ili o njenom nedosljednom provođenju, dovodilo do sukoba i potiskivanja takvog kadra. No, čini se kako se može pretpostaviti da se sam odnos prema liniji KP izgradio, uglavnom, u samoj narodnooslobodilačkoj borbi, bilo na liniji uvjeravanja, ili oportunitizma.

Dakle, možemo ustvrditi da je odnos KP—sindikat dobio svoju okosnicu samim osnivanjem sindikata. Prevladavanje članova Komunističke partije na svim razinama, koje je posebno bilo izraženo u najvišim tijelima sindikalne organizacije, garantiralo je provođenje koncepcije KP. Kako su aktivisti drugih stranaka ili nekadašnjih nerevolucionarnih sindikata bili potpuno marginalizirani u fazi određivanja položaja i uloge JSRNJ u jugoslavenskom društvu, njihova je aktivnost mogla doći do izražaja tek na razini instrumentalizacije osnovnih postavki.³⁸² O mogućnosti da utječu na mijenjanje koncepcije KP o sindikatu, da je prilagode svojim viđenjima uloge sindikata nije moglo biti riječi.

Međutim, treba upozoriti da nam dokumenti malokad omogućuju razvrstavanje onih sindikalnih aktivista po predratnoj sindikalnoj pripadnosti, koji su se odupirali liniji KP ili je nisu provodili dovoljno uspješno. Iako se u nijednom dokumentu ne precizira koju su koncepciju takvi aktivisti zastupali, ipak njihovo učestalo oslovljavanje nazivima »stari sindikalisti«, »ljudi sa starijim shvaćanjima« i »ljudi starog kova«, dopušta nam da konstatiramo kako se u većini slučajeva nije bila riječ o pripadnicima onih sindikalnih organizacija koji su u svojoj djelatnosti bili usmjereni, uglavnom, na ispravljanje »grešaka« kapitalističkog razvoja i na podržavanje njegovog opstanka, već o, u velikoj većini, pripadnicima Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza. Naime, često se inzistiralo na potrebi da se takvim aktivistima ukaže na to da sindikat s obzirom na promjene i nove uvjete ne može djelovati »na stari način«. Upravo se u naglašavanju nužnosti napuštanja djelovanja »na stari način« pokazuje da je riječ o sindikalistima koji su i dalje inzistirali na podjeli poslodavac-posloprimac, bez obzira na upozorenja da se država sve više pojavljuje u ulozi poslodavca i da ona ima karakter narodne države u kojoj nema više iskorištavanja. Mnogobrojni dokumenti potvrđuju da je inzistiranje Komunističke partije, zapravo njenog rukovodstva, na ulozi sindikata u podizanju

³⁸² Npr. aktivnost socijalista Bogdana Krekića, nekadašnjeg člana najvišeg rukovodstva URSS-a, u povodu rasprave u IO GO JSRNJ o socijalnom osiguranju.

produktivnosti rada i proizvodnje, praćeno povećanom intenzifikacijom rada ali i produženjem radnog vremena organiziranjem mnogobrojnih dobrovoljnih radova i takmičenja, kao njegovog osnovnog zadatka, često nailazilo na otpor među starim sindikalnim aktivistima. Dakako, najuporniji protivnici takvog sindikalnog rada bili su oni članovi sindikata koji nisu bili članovi KP. Znači, u vrijeme kada se organizacija imala angažirati na izvršavanju novih zadataka sindikata i njihovim objašnjavanjem članstvu, i to u situaciji koja nije dopuštala gubljenje snaga u teorijskim diskusijama i odugovlačenje u rješavanju tadašnjih problema, mnogi sindikalni aktivisti izvan domašaja partijske discipline predstavljali su značajnu prepreku u realizaciji utvrđene linije sindikata. Pogotovo je situaciju zaoštravala činjenica da je među zaposlenima, koje je trebalo uvjeriti u svu opravdanost promjena djelokruga sindikata, bilo mnogo onih koji su se u vrijeme NOB-a držali pasivno, pa se nisu nalazili pod tako jakim pritiskom moralne obveze da nastave borbu, dakako, sada novim sredstvima i na novim područjima, kao oni slojevi stanovništva, prije svega seljaštva, koji su masovnije sudjelovali u borbi.

Problem odnosa KP—sindikat može se najbolje osvijetliti analizom ostvarivanja politike Komunističke partije u sindikatu, o čemu je dosada bilo riječi, ali i prikazom otpora toj politici. Sada ćemo ukazati više na praktičnu stranu njihovog odnosa koji se najčešće iskazivao u neposrednom angažmanu Partije da različitim metodama osigura prevlast svoje koncepcije o sindikatu i njeno dosljedno provođenje.

Može se ustvrditi da je razdoblje do održavanja sindikalne konferencije u Splitu, kada je osnovan sindikat u Hrvatskoj, obilježeno kadrovskim problemima, mada se, kao što smo već rekli, situacija u tom pogledu nije do kraja 1946. godine bitnije promijenila. Upravo u nedostajanju partijskog kadra s iskustvom u sindikalnom radu bila je jedna od prepreka bržem provođenju linije KP. To je najviše dolazilo do izražaja u krajevima s malobrojnomo radničkom klasom i nerazvijenom sindikalnom tradicijom, mada ni industrijski razvijeniji krajevi nisu bili pošteđeni od tog problema. U mnogim izvještajima iz tog razdoblja navodi se to pitanje i to, što je karakteristično, uz isticanje negativnosti daljnjeg inzistiranja na nekadašnjoj ulozi sindikata:

»Osjeća se pomanjkanje mladeg sindikalnog kadra [...]. Opaža se također da se pojedini stari sindikalni funkcioneri odnose prema poslodavcu koji je kod nas skoro jedino država, kao prema starim poslodavcima. Na ovakovo gledanje, kao i na ostale pogreške, ukazuje se.«³⁸³

Treba istaći da je Komunistička partija bila neposredno angažirana u izgradnji kadrovske politike u sindikatu u Hrvatskoj, kao, što se sa sigurnošću može pretpostaviti, i u ostalim dijelovima zemlje. Aktivisti i funkcionari u sindikatu raspoređivani su na inicijativu ili uz odobrenje partijskih organa. Koliko je problem nedostatka sposobnih ljudi bio teško rješiv pokazuje i sjednica CK KPH, održana 28. rujna 1945. godine. Posebna točka dnevnog reda bila je posvećena sindikatu, a problem kadrova ocijenjen je vrlo oštrim riječima samog predsjednika JSRNJ za Hrvatsku Marka Belinića:

»Kvalitet sindikalnih organizacija je vrlo slab. Mnogi ljudi ne znaju što su sindikalne organizacije [...]. Sindikalni kadar je slab.«³⁸⁴

³⁸³ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH za Dalmaciju, 11. VI 1945.

³⁸⁴ AIHRPH, CK SKH, Zapisnik CK KPH, 28. IX 1945.

Odmah uz to konstatirao je da:

»Partijske organizacije nisu uspjele da rukovode sindikalnim organizacijama«,³⁸⁵

Ostvarivanje partijske politike nailazilo je i dalje na prepreku zbog nedostatka sposobnih aktivista. Nepoznavanje rada u sindikatu velikog broja mlađeg partijskog kadra ali i nepartijaca nametalo je rješenja koja su izlaz nalazila u još većoj povezanosti sindikalnih s partijskim organizacijama, gdje je, uostalom, bio iskusniji i kvalificiraniji kadar. Smatramo da su upravo u tome razlozi što je CK KPH odlučio da se osnuje posebna sindikalna komisija, što je, inače, provedeno u sklopu osnivanja i reorganizacije svih dotadašnjih komisija pri CK.³⁸⁶ Osim toga, jer je to bilo u skladu s istim postupkom na razini CK KPJ,³⁸⁷ tako se popunila određena praznina u međusobnoj povezanosti sindikata i Partije. Do toga je došlo nakon pretvaranja, mada više u formalnom a manje u kadrovskom pogledu, Sindikalne komisije pri CK KPH, 11. travnja 1945. godine, u Zemaljski akcioni odbor. Time se ugasio organ Centralnog komiteta koji je bio neposredno angažiran na sindikalnim problemima.

Članovi nove Sindikalne komisije CK KPH postali su Ivo Senjanović (član ZO JSRNJ za Hrvatsku), Drago Bogdanić (član ZO JSRNJ za Hrvatsku), i Ivica Kranželić (predsjednik MSV), dok je predsjednik ZO JSRNJ za Hrvatsku Marko Belinić bio zadužen za njezin rad u ime CK KPH.³⁸⁸

Slična organizacija rada provedena je i u nižim partijskim organizacijama što je trebalo omogućiti da se osposobljavanje za sindikalni rad provede u cijeloj Partiji.³⁸⁹

Iz toga razdoblja potječe i ocjena CK KPH da su se u nekim sindikalnim organizacijama pojavile anarhosindikalističke tendencije. Posebno su istaknute organizacije u Dalmaciji, Varaždinu i Čakovcu.³⁹⁰ Smatralo se da pasivnost partijskih članova u sindikatu, ali i njihovo neznanje i nesnalaženje, omogućuju pojavljivanje anarhosindikalizma.³⁹¹ Njegovi nosioci bili su uglavnom izvan organizacija KP, pa je utoliko borba s njima zahtijevala posebnu pažnju, mada se ne može isključiti pretpostavka da je i unutar partijskih redova bilo onih koji su pokušavali nametnuti sindikalnu organizaciju u rukovođenju poduzećima. Naime, pod terminom anarhosindikalizam razumijevala se težnja sindikalnih organizacija da pređu okvire svojih kompetencija. To se iskazivalo u pokušajima da sindikat u poduzeću preuzme ulogu njegove uprave što je naročito dolazilo do izražaja prilikom određivanja visine plaća i nadnica, gdje se inzistiralo na najvećim stavkama Uredbe. Dakako, bilo je i pokušaja nametanja volje pojedinaca pomoću sindikalne organizacije. Time je bio onemogućavan pravilan rad uprava poduzeća:

»[...] kordinacija rada između sindikata i uprave, nije bila nikakva, također drug Lalić koji je tajnik podružnice vagona počeo je gazdovati u tvornici

³⁸⁵ Isto.

³⁸⁶ AIHRPH, CK SKH, Zapisnik CK KPH, 6. IX 1945.

³⁸⁷ Povijest Saveza komunista Jugoslavije, Beograd 1985, 324.

³⁸⁸ AIHRPH, CK SKH, Zapisnik CK KPH, 6. IX 1945.

³⁸⁹ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH, Bjelovar, 5. X 1945.

³⁹⁰ AIHRPH, CK SKH, Zapisnik CK KPH, 28. IX 1945.

³⁹¹ AIHRPH, CK SKH, Zapisnik CK KPH, 28. XII 1945.

vagona tako da su ga mnogi i zamrzili to je proizašlo iz toga što nad sobom nije imao kontrole. Stoga je održano partijsko savjetovanje partijaca tvornice vagona gdje su pretrešana sva pitanja te ima izgleda da će (se) stanje popraviti.³⁹²

Bez obzira na mnoge poduzete mjere Centralni komitet KPH ni potkraj 1945. godine nije bio zadovoljan djelovanjem sindikata. Na sjednici, održanoj 28. prosinca, izrečene su negativne ocjene o rezultatima u provođenju partijske koncepcije u sindikatu.³⁹³ U namjeri da se stanje poboljša zaključeno je da se provedu mjere koje će osigurati potpunu kontrolu KP nad sindikatima čime se htjelo na što je manje moguće svesti odstupanja od partijske politike kao posljedice neznanja ili svjesnog otpora:

»Mislím da je posljednje vrijeme, da partija uzme čvrsto sindikate u svoje ruke. Partijski komiteti trebali bi prethodno svaku akciju sindikata pretresti i donijeti odluku, da se ta akcija koja će biti u skladu sa općim političkim i ekonomskim planom Partije, pod njenim rukovodstvom izvede. Za pravilan rad tako masovne organizacije, kao što su sindikati, nije dovoljno da budu samo na rukovodećim mjestima pojedini partijski rukovodioci, nego je potrebno da čitava Partijska organizacija bude upoznata sa linijom Partije u sindikatima. Kad će biti čitavo partijsko članstvo upoznato sa napred navedenim, onda će biti i osigurana potpuna kontrola Partije i onemogućena individualna politika u sindikatima.«³⁹⁴

Na istoj sjednici CK KPH odlučeno je da se pri mjesnim komitetima u većim industrijskim centrima formiraju sindikalne komisije, koje bi se bavile problemima sindikata i o tome izvještavale partijske komitete. Članovi CK KPH bili su obaviješteni da je počela s radom sindikalna škola pri Zemaljskom odboru JSRNJ za Hrvatsku u trajanju od dva mjeseca. Teme koje su se obrađivale u školi bile su odobrene od Agitpropa CK KPH i CK KPJ.³⁹⁵

Međutim, odluke CK KPH o realizaciji partijske linije u sindikatu nisu se ostvarivale željenom brzinom. Osnovni je razlog bio što mnoge partijske organizacije nisu bile osposobljene za provođenje politike KP. Nedostatak sindikalne tradicije, ali i potcjenjivački odnos prema sindikalnom djelovanju rađao je pasivnost i nemir. Tamo gdje se problemi nisu nametali kao akutni, npr., u opskrbi, određivanju razreda skupoće, plaća i sl., jer je postojala mogućnost da zaposleni nerad sindikata dovoljno kompenziraju na drugoj strani, naročito u krajevima gdje je industrija igrala drugorazrednu ulogu, bila su moguća učestala pozivanja na nepoznavanje sindikalnog rada kao glavno opravdanje pasivnosti:

»Poteškoće u radu sa sindikatima postoje pošto nemamo u našim partijskim Komitetima drugova koji poznaju dobro rad sindikata te stoga i partijska organizacija ne pruža sindikatima dovoljno pomoći.«³⁹⁶

Težnja da se realizira koncepcija KP u sindikatu, što je zahtijevalo angažman njenih članova u samoj sindikalnoj organizaciji ali i neposrednu pomoć par-

³⁹² AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH Brod, 6. I 1945.

³⁹³ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj o Jedinstvenim sindikatima u Hrvatskoj, 28. XII 1945.

³⁹⁴ Isto.

³⁹⁵ Isto.

³⁹⁶ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj CK KPH Daruvar, 8. XII 1945.

tijskih foruma, urodila je i tendencijom direktnog utjecaja u svakodnevnom radu sindikata i to na svim razinama. Pitanja koja su imala posebnu težinu morala su proći kroz rasprave najviših partijskih tijela da bi se nakon toga sindikat mogao, manje-više bez naknadnih analiza, angažirati na njihovom ostvarenju.³⁹⁷

Hijerarhija političkih i masovnih organizacija determinirala je aktivnost i najvišeg organa JSRNJ. Dakako, nije bila riječ o mehaničkom prenošenju zaključaka Partije u sindikat radi njihova izvršavanja, što se uglavnom postizavalo obvezom komunista da se izbore za dogovorenu politiku, već o suženom polju djelovanja sindikata koje je često bilo ograničeno na razradu i realizaciju pojedinih pitanja, a ne na njihovo iniciranje i problematiziranje. Jednom zauzeti stavovi, artikulirani od partijskog rukovodstva, nisu u fazi ostvarivanja mogli naići na veći otpor. Kadrovska politika takve je mogućnosti svela na problem same kvalitete kadrova o čijoj je razini uglavnom ovisilo prevladavanje mnogih objektivnih teškoća. Kao što smo već rekli, u tome je bio najveći izvor poteškoća.

I na početku 1946. godine do izražaja su dolazile negativne tendencije koje su sprečavale oživotvorenje partijske politike. Dok je na jednoj strani bilo organizacija koje se uopće nisu brinule za svoje članstvo, s druge strane još uvijek je bila prilično jaka anarhosindikalistička struja. Može se konstatirati da nije bilo pojava organiziranog djelovanja ni bilo kakvog povezivanja među takvim sindikalnim organizacijama. Njihova aktivnost, koliko je to moguće rekonstruirati na osnovi dokumenata, ostala je omeđena unutar pojedinih poduzeća. Obje tendencije KP je nastojala prevladati.

»1. kod pojedinih sindikalnih funkcionera osjeća se sklonost stajanja na repu masa u pogledu određivanja plata radnicima i namještenicima tj. težnja za povećanjem nominalne nadnice. 2. pojava anarhosindikalizma tj. težnja pojedinih sindikalnih funkcionera da se sindikati postave iznad rukovodeće uloge Partije u rješavanju društvenih, državnih pitanja, a prema tome i rješavanju gorućih pitanja osnovnih narodnih masa i radničke klase kao dijela tih masa, što se očituje u nepravilnom odnosu prema narodnoj vlasti kao prema poslodavcu.«³⁹⁸

Pri partijskim komitetima na čijem teritoriju se nalazio veći broj poduzeća, ali i kod partijskih ćelija, osnivale su se sindikalne komisije u proljeće 1946. godine.³⁹⁹ Nije nam poznato je li bila riječ o nastavku akcije koja je pokrenuta u jesen 1945. godine ili je to bila obnova možda nepotpuno provedene zamisli. Naime, pokazalo se da pojedinci koji su unutar partijskih organa bili zaduženi za rad sa sindikatom nisu mogli dovoljno zadovoljiti zahtjeve za jačanjem utjecaja partijske koncepcije, posebno s obzirom na činjenicu da su, u većini slučajeva, ostali bez pomoći i suradnje ostalih članova partijskih organa. Osnivanje komisija trebalo je pridonijeti direktnijem uključivanju u sindikalni rad šireg partijskog članstva.⁴⁰⁰ Uz to, bilo je predviđeno da se članovi

³⁹⁷ AIHRPH, CK SKH, Knjiga depeša III, 21. I 1946.

³⁹⁸ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH za Dalmaciju, 25. II 1946.

³⁹⁹ Osnivali su se pri okružnim komitetima Osijek, Brod, Varaždin, Karlovac, Split, Sušak, Sisak, te pri MSV Zagreb i OK KPH Istra; AIHRPH, CK SKH, Org.-industr. odj., 1946.

⁴⁰⁰ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH Brod, 6. IV 1946.

partijskih foruma koji bi se bavili sindikalnim pitanjima zaposle u većem poduzeću ili na željeznici.⁴⁰¹

Unatoč mnogim mjerama koje su omogućile veće uspjehe u utjecaju na radnike i namještenike u podizanju klasne svijesti s ciljem da se stvori pravilan odnos prema državi i njezinoj imovini, otkloni nemarnost na poslu, smanje učestale krađe u poduzećima, onemogućiti iskazivanje pretjeranih zahtjeva za poboljšanjem položaja zaposlenih ali i da se realiziraju oni opravdani, ipak partijsko rukovodstvo nije bilo zadovoljno. CK KPH je u izvještaju CK KPJ, upućenom 17. ožujka 1946. godine, konstatirao:

»Unatoč vidnog napretka u sindikatima, rad sindikalnih organizacija još uvijek se ne nalazi čvrsto u rukama partije.«⁴⁰²

Posebnu važnost CK KPH posvetio je pripremama za Prvi kongres JSRNJ za Hrvatsku. Založio se da u sindikalne organizacije budu izabrani delegati koji će biti garant partijske politike u sindikatu. Zato je poslao depešu svim okružnim komitetima:

»Partijske organizacije trebaju se upoznati sa uputama, koje je poslao Zemaljski odbor za biranje delegata. Vodite kurs da za delegate budu izabrani O. K. i K. K. (okružnih komiteta i kotarskih komiteta, nap. Z. R.) koji rade po sindikalnoj liniji. Da mogu biti birani, treba da budu članovi sindikata. Posebnu pažnju treba posvetiti biranju svih delegata, da bi sastav i rad Kongresa bio što bolji. Kod izbora delegata treba dati prednost udarnicima i novatorima u proizvodnji.«⁴⁰³

Kao što je vidljivo iz citata nastojao se osigurati izbor članova Partije, i to onih koji su bili angažirani u višim organima na sindikalnim pitanjima. Osim toga, sugerirao se i izbor onih koji su svojim praktičnim djelovanjem, posebno angažmanom na radnom mjestu, udarničkim radom i takmičenjem iskazivali privrženost prevladavajućoj koncepciji, bez obzira na njihova politička uvjerenja i ideološka polazišta.

Nakon završetka rada Kongresa JSRNJ za Hrvatsku, na posebnoj se sjednici sastala Sindikalna komisija pri CK KPH. Ocijenila je da je Kongres uspio zaoštriti pitanje klasnog karaktera sindikata, razbiti uvjerenje da je sindikat državna organizacija i dati pravilnu orijentaciju prema rukovodstvu Partije u sindikatima.⁴⁰⁴

U tom je razdoblju u Beogradu održan zajednički sastanak komunista članova Glavnog odbora sa članovima najvišeg rukovodstva KPJ Edvardom Kardeljom i Milovanom Dilasom. Rukovodioci KP kritizirali su nedovoljnu povezanost sindikata s Partijom, te sužavanje njegovog rada na specijalne sindikalne probleme uz premalo bavljenja općim zadacima. Na taj osnovi jačale su tendencije izolacije od ostalih dijelova radnih masa. Takva orijentacija ocijenjena je kao sektašenje. Upozoreno je i na slučajeve djelovanja sindikata kao prisilne organizacije, ali i na njegovo preuzimanje nekih zadataka koje su imale izvršavati vlasti. Istaknuta je potreba drukčijeg ponašanja koje se trebalo iskazivati u upornom nastojanju sindikata da svojim intervencijama prisili organe vlasti da izvršavaju svoje zadatke. Time bi se ujedno dao i

⁴⁰¹ AIHRPH, CK SKH, Zapisnik CK KPH, 3. III 1946.

⁴⁰² AIHRPH, CK SKH, Izvještaj CK KPH, 17. III 1946.

⁴⁰³ AIHRPH, CK SKH, Knjiga depeša III, 30. III 1946.

⁴⁰⁴ AIHRPH, VSSH, Zapisnik Sindikalne komisije pri CK KPH, 13. VI 1946.

doprinos borbi protiv birokratizma i nerada narodnih vlasti. Posebno je naglašeno pitanje nedovoljnog rada sindikata na ideološko-političkom odgoju radnih masa. Ocijenivši da je struktura partijskog članstva malograđanska, Kardelj i Đilas istakli su da sindikalna organizacija nije učinila dovoljno da veći broj udarnika i novatora uđe u Komunističku partiju.⁴⁰⁵

Neke razloge prilično oštre kritike od članove Politbiroa CK KPJ možemo naći u mnogim izvještajima okružnih komiteta. Sektaštvo u sindikalnim organizacijama izražavalo se odbojnošću prema onim radnicima koji nisu sudjelovali u narodnooslobodilačkoj borbi ili su bili na strani okupatora boreći se u kvislinškim jedinicama.⁴⁰⁶ Ponekad je došlo i do šikaniranja takvih radnika.⁴⁰⁷ Do sličnog odnosa došlo je i prema radnicima i namještenicima koji su se od osnivanja sindikata držali po strani, što je izazivalo sumnjičavost pojedinih sindikalnih aktivista i članova KP. Takav odnos nije bio dopustiv upravo zbog nepridržavanja osnovnih intencija sindikata da što više u svoje redove uključi sve zaposlene, čime bi se postigao jedan od preduvjeta brze obnove i industrijske izgradnje zemlje. Zato su takve tendencije ubrzo izazvale intervencije partijskih organizacija, kako bi se spriječilo daljnje produbljanje podjela i stvaranje nepovoljne atmosfere.⁴⁰⁸

Treba reći da se nije uvijek uspijevala postići prava mjera između što dosljednijeg provođenja partijske politike u sindikatu i napora za što širim uključivanjem radnika i namještenika. Bez obzira na kritike rukovodstva da se sindikat mora kloniti prinudnih metoda jer:

»Na taj način se događa da sindikati ispadaju kao žandari i onemogućavaju inicijativu širokih narodnih masa«⁴⁰⁹, ipak težnja komunista u sindikalnim organizacijama da se izbore za određena rješenja ponckad je nailazila i na otvoreni otpor. Teško je utvrditi na osnovi sačuvanih dokumenata kada je, zapravo, bila riječ o upotrebi neprimjerenih metoda, a kada o otporu sindikalnih aktivista-nekomunista pa i članova KP usmjerenih prema samom sadržaju rada. Uglavnom, izvori nam otkrivaju da je sukoba bilo, što, s druge strane, opet svjedoči da energični zahtjevi za čvršćim rukovođenjem sindikata od Komunističke partije nisu bili svugdje provedeni:

»Pored toga ima i slučajeva gdje postoje zaoštreni odnosi između članova K. P. i članova Sindikal. rukovodstava, koji nisu članovi K. P. samo iz tih razloga što pojedini članovi K. P. žele na silu proturati svoje mišljenje, iako je u nekim slučajevima i nepravilno [...]«⁴¹⁰

Činjenica da su na sredini 1946. godine, znači nakon više od godinu dana nakon osnivanja JSRNJ, partijske organizacije neposredno sudjelovale u organiziranju sindikalnih organizacija, dokazuje da je sindikat u tom razdoblju

⁴⁰⁵ Isto; »Skoro čitav agitaciono-propagandni i kulturno-prosvjetni rad Partije i odgovarajućih partij.(skih) ustanova odvija se organizaciono izvan sindikalnog pokreta i sindikati nisu u potrebnoj mjeri iskorišteni kao transmisija i kao sabiralište za najširi ideološki, politički i kulturno-prosvjetni rad [...]. Sindikati treba da posluže kao transmisioni kaiš za razvijanje masovnog, političkog i prosvjetnog rada među ostalim masama. Ne treba izgubiti iz vida učenje Lenjina i Staljina o sindikatima kao školi komunizma«. AIHRPH, CK SKH, Dopis CK KPJ, 21. IX 1946.

⁴⁰⁶ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH Bjelovar, 4. VII 1946.

⁴⁰⁷ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH, Brod, 6. IV 1946.

⁴⁰⁸ AIHRPH, VSSH, Zapisnik Sindikalne komisije CK KPH, 13. VI 1946.

⁴⁰⁹ Isto.

⁴¹⁰ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH Bjelovar, 7. VI 1946.

bio još u povojima što je imalo za posljedicu jačanje njegove ovisnosti u kadrovskom pogledu. Takva je situacija istodobno omogućivala brže provođenje partijske koncepcije u sindikatu.⁴¹¹

U podružnicama sindikata u kojima nije bilo jačega partijskog utjecaja najvažniji zadatak članova KP bio je da učvrste svoj položaj. I to bez obzira na to je li to bila posljedica nedovoljnog autoriteta njenih članova, zbog neiskustva u radu sa sindikatima,⁴¹² ili je razlog bio u prilagodivanju zahtjevima članstva, koje je često zahtijevalo rješavanje svojih životnih i radnih problema ne pitajući za realne mogućnosti. To je posebno bilo aktualno u organizacijama u kojima su snažan utjecaj imali »stari sindikalisti«, ukoliko su nastavili s načinom djelovanja poznatim iz predratnog razdoblja:

»To uglavnom proizlazi uslijed toga što se u većim organizacijama Jedin-
stvenih sindikata nalaze na rukovodećim mjestima stari sindikalisti navikli
na forme rada u staroj Jugoslaviji, a organizacije u sindikatima su vrlo slabe
i nisu u stanju da usmjere rad sindikalnih organizacija pravilno.«⁴¹³

Slabosti koje su se iskazivale u radu sindikata bile su povod da CK KPJ uputi 6. srpnja 1946. godine posebnu instrukciju republičkim centralnim komitetima u kojoj se inzistiralo na većoj pažnji u provođenju kadrovske politike u sindikatu i na neodrživosti njenog nekoordiniranog vodenja između KP i sindikalnih organa.⁴¹⁴ Naročito se skretala pažnja na premalu brigu partijskih organizacija za sindikat, te na ocjenjivanje sindikalnog rada od članova KP koji su aktivnosti u sindikatu tretirali kao nešto manje važno i sporedno u odnosu prema angažmanu u samoj partijskoj organizaciji. Posljedice takvog pristupa iskazivale su se, u nekim krajevima u broju od tek 50% radnika u sindikatima od cjelokupnog broja zaposlenih, u slabom sindikalnom kadru, nezadovoljavajućem socijalnom sastavu partijskog članstva i slabostima sindikalnih organizacija koje još nisu postale organizatori udarništva i takmičenja. Mjere koje je CK KPJ predložio bile su usmjerene na onemogućivanje premještanja sindikalnih kadrova, što su često činile partijske organizacije. Uz to, CK KPJ zatražio je da se isto tako prekine s premještanjem onih aktivista koji su unutar partijskih organa bili zaduženi za rad sindikata i njihovo oslobađanje od drugih poslova kako bi manje opterećeni mogli solidnije obavljati svoj glavni zadatak. Podnesen je i zahtjev da se oni članovi koji su završili sindikalnu školu pri GO JSRNJ vrate s drugih dužnosti na rad u sindikat. Partijski su organi bili obvezani da prilikom premještanja sindikalnih funkcionara — članova Komunističke partije — zatraže suglasnost sindikalnih organa. Isto se tako zahtijevalo da se pri promjeni kadrova u zemaljskim odborima ili zemaljskim upravama obavezno zatraži suglasnost GO JSRNJ, suglasnost zemaljskih odbora i saveznih sekretarijata za niže funkcionare. CK KPJ tražio je daljnje mogućnosti da KP poveća svoj utjecaj u sindikatu. Tako se založio da one članove koji su bili u okružnim komitetima odgovorni za sindikalni rad zemaljski odbori imenuju za njihove instruktore kako bi mogli kontrolirati sindikalni rad na području jednog okruga, ne samo pomoću partijske već i sindikalne organizacije.⁴¹⁵

⁴¹¹ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH Varaždin, VIII 1946.

⁴¹² AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH Bjelovar, 6. V 1946.

⁴¹³ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH Bjelovar, 6. VIII 1946.

⁴¹⁴ ACK SKJ, II-K, 1/23, Instrukcije CK KPJ, 6. VII 1946.

⁴¹⁵ Isto.

Od partijskih organizacija zahtijevalo se da se više bave problemima sindikata, da ih pomažu u radu, te da sve zadatke koji se postavljaju pred sindikat pretresaju na svojim sastancima. Tako bi se osiguralo rukovodstvo Komunističke partije u sindikatu, ali i provođenje zadataka KP pomoću sindikata.⁴¹⁶ Svako pasivno odnošenje prema sindikalnim organizacijama omogućivalo je proboj takvih sindikalnih funkcionara koji nisu garantirali provođenje partijske koncepcije.⁴¹⁷

Što se tiče realizacije postavke da sindikat mora postati rezervoar iz kojeg bi se crpio kadar za državne i partijske funkcije, razloga zadovoljstvu nije bilo ni potkraj 1946. godine:

»Osim toga sindikat nije još uvijek postao rezerva Partije i to je da se još uvijek vrlo malo regrutiraju članovi Partije iz redova sindikalne organizacije.«⁴¹⁸

Posrijedi je, zapravo, bilo prilično nezadovoljstvo socijalnom politikom KP, na što se duže vrijeme upozoravalo. Ali unatoč težnjama da se otvori kadrovski priliv iz sindikata, očekivanog povećanja nije bilo. Čini se da se u tadašnjoj praksi i nije moglo računati na veći uspjeh. Naime, činjenica da se veći dio djelatnosti KP u sindikatu odnosio upravo na popunjavanje vodećih mjesta partijskim kadrom utjecala je, po našem mišljenju, na to da se posredno zakочи proces pripremanja sindikalnog članstva za ulazak u KP, barem u većem broju. U samoj zamisli bila je pretpostavka da će se sindikalno članstvo aktivnošću unutar sindikata i nakon stjecanja političkih kvaliteta i iskustva te, dakako, pravilne ideološke orijentacije, prebacivati na rad u KP i državnu upravu. Pokazalo se da je bilo ne samo nerealno očekivati velike promjene, jer nerazvijena sindikalna tradicija nije dopuštala brzo stvaranje »rezervoara« kadrova, nego je čak zahtijevala angažman ionako malobrojnog partijskog kadra s iskustvom u radu sa sindikatima. Znači u fazi koju ovdje obrađujemo možemo, zapravo, govoriti o obratnom procesu u kojem je Komunistička partija bila rezervoar kadrova za sindikat:

»Naša partija je čvršće uhvatila rad sindikata u svoje ruke. Tako sada sind.- (ikalne) org.(anizacije) su većim dijelom pod rukovodstvom Partije, odnosno članovi Partije direktno rade u upravnim odborima podružnica i drugim rukovodećim mjestima sindikata, dok je ranije većina radila indirektno kao što je bio slučaj u tvornici Tivar u Varaždinu i tvornice Graner u Čakovcu. Postepeno se potiskuju ljudi starog kova i starim shvatanjima.«⁴¹⁹

Već u rujnu 1946. godine CK KPJ odlučio je da se ukinu sindikalne komisije pri CK KPJ i pri centralnim komitetima republika.⁴²⁰

Uvidjelo se, naime, da se radom komisija samo dupliraju sastanci, jer su njihovi članovi bili istodobno i članovi najviših sindikalnih organa, što je bilo suvišno i neracionalno. Umjesto toga bilo je odlučeno da će se sindikalnim radom baviti oni članovi partijskih rukovodstava koji su bili ujedno i članovi izvršnih odbora Glavnog odbora i zemaljskih odbora.⁴²¹ Dakle, može se

⁴¹⁶ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH Karlovac, 11. IX 1946.

⁴¹⁷ AIHRPH, CK SKH, Izvještaj OK KPH Brod, 14. IX 1946.

⁴¹⁸ Isto.

⁴¹⁹ AIHRPH, CK SKH, OK KPH Varaždin, 15. XII 1946.

⁴²⁰ ACK, KPJ, III/21, Zapisnik CK KPJ, 22. IX 1946.

⁴²¹ AIHRPH, CK SKH 1946/1947, Depeša CK KfJ, 11. X 1946.

konstatirati da je bila riječ o organizacijskoj promjeni zasnovanoj isključivo na težnji da se rukovođenje racionalizira i da nije bilo govora o promjenama sadržajnog karaktera.

Dvogodišnje razdoblje u odnosima Komunističke partije i sindikata karakteriziralo je nastojanje Partije da potpuno prožme djelovanje sindikata svojom koncepcijom o putovima rješavanja problematike radnika i namještenika i njihovog uključivanja u izgradnju novog društva. KP je u skladu sa svojim položajem monopolizirala artikuliranje svih pitanja veće važnosti za društvo, dok je sindikat, uglavnom, bio upućen na njihovo uočavanje i provođenje zadataka u svojoj sferi djelatnosti. Upravo u velikom broju njegova članstva iskazivala se prednost sindikata koji je Partija mogla iskoristiti da posredno proširi svoj utjecaj koji je daleko nadilazio brojnost pripadnika KP. Partijsko članstvo djelovalo je unutar sindikata, pretežno uvjerenjem u ispravnost linije KPJ. No, često su težnje za što bržim uspjesima rađale i nedemokratske postupke. Međutim, i sve veće potiskivanje nosilaca drukčijih koncepcija o ulozi sindikata omogućilo je pojave koje su odudarale od principa dobrovoljnosti i demokratskog centralizma na kojima se zasnivao JSRNJ. Rastrganost između težnji za što većim okupljanjem zaposlenih u sindikalnoj organizaciji, na jednoj strani, i zahtjev za dosljednim provođenjem partijske linije u sindikatu, na drugoj strani, upravo su najviše ovisili o sposobnosti pojedinih sindikalnih aktivista. Osiguravanje osnova egzistencijalnog minimuma, što je u tadašnjoj situaciji zahtijevalo goleme napore, i otvaranje perspektive iscrpljenom članstvu i potencijalnim članovima na osnovi pojačanog kulturno-prosvjetnog i ideološko-političkog rada stvaralo je bitne pretpostavke za uspjeh.

ZAKLJUČAK

Na kraju možemo istaknuti osnovne karakteristike uloge i djelovanja Jedinствених sindikata u razdoblju od 1945. do 1946. godine:

— sindikat se izgradio u integrativnu organizaciju koja je na svom području imala realizirati ciljeve započete samim razvojem radničkog pokreta, što je bilo posebno intenzivirano djelovanjem KPJ od njenog osnivanja, u međuratnom razdoblju, u NOB-u i revoluciji, te u vremenu nakon oslobođenja u skladu s njenim programom;

— rješavanje svakodnevnih problema članstva stavljeno je u zavisnost od realizacije budućih ciljeva društva, pri čemu naglašavanje općih interesa društva nije omogućivalo artikulaciju posebnih interesa članstva;

— revandikativni zahtjevi, karakteristični za predratne revolucionarne sindikate, doživjeli su izvjesne promjene — neki se odbacuju, drugi reduciraju i privremeno potiskuju, dok neki doživljavaju velik napredak:

1/ zahtjev za smanjenjem intenzifikacije rada uvođenjem je, uz ostalo, sistema takmičenja, praktično odbačen,

2/ zahtjev za skraćanjem radnog vremena je, unatoč intervencijama najviših organa JSRNJ da se u cilju povećanja proizvodnje primijene druge metode, u praksi često potisnut te je radno vrijeme često produžavano,

- 3/ zahtjev za povećanjem nadnica i plaća je svođenjem na realne mogućnosti, zbog vrlo teške ekonomske situacije, privremeno potisnut,
- 4/ sigurnost radnog mjesta za zaposlene povećavala se u skladu s društveno-političkim promjenama i, što je veoma značajno, zavisno od procesa industrijalizacije,
- 5/ socijalna zaštita doživjela je velik procvat, mada je realizacija normativnog bila neposredno zavisna od normalizacije stanja u zemlji,
 - sindikat je reduciranjem svojih zahtjeva u prvi plan stavio produktivističku ulogu i time se potpuno uključio u obnovu i izgradnju,
 - stvorio je širok prostor za masovno prosvjeđivanje zaposlenih, i to u općeobrazovnom i stručnom pogledu, te za ideološko-politički utjecaj marksističko-lenjinističkog svjetonazora,
 - svojom ulogom u opskrbi članova (hrana, tekstil, obuća i sl.) sindikat je pomogao u olakšavanju njihovog položaja i bržoj normalizaciji situacije na tom polju,
 - svojim djelovanjem sindikat je otvarao perspektive ubrzanoga materijalnog napretka, rješavanja socijalnih problema i podizanja standarda,
 - KPJ je samim osnivanjem sindikata osigurala svoju kadrovsku premoć i isključivo pravo u određivanju njegovog položaja i uloge,
 - zahtjevi sindikata, kao organizacije ekonomsko-političkog karaktera, ostvareni su i ostvarivani onoliko koliko je KP nakon političke revolucije i osvajanja vlasti vladala u interesu njegovih članova.

SUMMARY

UNITED SYNDICATES OF CROATIA (1945—1946)

On the basis of researching the archival and published sources and the contemporary press the author deals with the creating, organizational development and activity of the United Syndicates of the Workers and Employees in Croatia in the period from 1945 to the end of 1946. The formation of syndicates was initiated by the Central Committee of the Communist Party of Croatia and the whole process of forming the organizations in Croatia was led by a specially appointed member of the Central Committee of the Communist Party of Croatia with the help of the Syndicate Commission of the Central Committee of the Communist Party of Croatia. The organizations of the Communist Party at lower levels were included directly in the process of forming the syndicate organizations. The starting idea of the Communist Party of Yugoslavia — to overcome the factionalism of the syndicate movement by forming a united syndicate organization — was achieved, but soon it became evident that the lack of capable people was one of the greatest problems, because most of experienced personnel, who also were on the Communist Party line, moved to more important positions in the Party and state hierarchy. Realization of the concepts of the Communist Party of Yugoslavia about the role of syndicates, overtaken from the theory and practice of the syndicates in the USSR, required considerable engaging of its members, but also a gradual removal of the «old syndicate personnel», as were called the members of the former United Labour Trade Union Federation who did not accept the changed role of the syndicates, and whose influence could be manifested only at lower levels of the syndicate organization. Namely, the syndicate developed from an organization that in the capitalist Yugoslavia was opposing the ruling class and, first of all, the social system itself, struggling to improve the position of its members, into an integrative organization with the basic aspiration to participate directly in creating the new society in the changed conditions following the Communist Party's overtaking the power. Besides restoration, the main goal was the improvement of production, which should have enabled the realization of one of the most important tasks of the syndicate — the betterment of working and living conditions. To achieve this goal, the members were asked to create the preconditions — through self-sacrifice and increase of production, through harder work, most often voluntary work, competitions, and not rarely prolonged working time — for realization of the wishes of the labour movement. Although concern for everyday interests of its members was in the focus of the syndicate's activity, in that period it was still, more or less, in the function of the main goal — improvement of material basis of the society. The syndicate reduced its traditional demands and put the new productional role into foreground. The work was raised to a cult; most often it was stimulated by moral recognitions, which was the result not only of poverty and destruction of the country, but also an expression of the idea that the working efforts of every individual and the firm as a whole were, in fact, the best way of expressing the new patriotism. By the act of forming a syndicate the Communist Party secured a complete personnel superiority, which enabled it to direct this organization according to its concepts about the syndicate as a transmission of the Communist Party. Therefrom the Communist Party's exclusive right to define the role of the syndicate in the new society.